

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/3

ŐSZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Autumn Volume 6

Number 3

Történelem és múzeum

Lakószoba az Árpád-házi királyok esztergomi palotájában, XII. század. Hosszu ideig Szent István születési helyének tartották
 Parlour in the palace of the kings of the Árpád dynasty in Esztergom
 Fotó – Photo: Mudrák Attila

Esztergom

Ismeretlen művész (XVII. század eleje): Esztergom ostroma.
 Papír, színezett rézmetszet. MNM Történelmi Képcsarnok
 Unknown artist (early 17th century): The siege of Esztergom

Franz Jaschke (1775–1842): Esztergom látképe. Papír, aquatinta.
 MNM Történelmi Képcsarnok
 Franz Jaschke (1775–1842): The view of Esztergom
 Fotók – Photos: Képeßy Bence

Történelem és múzeum

Államalapító királyunk, Szent István szülőhelyéről és uralkodói székhelyéről emlékezünk meg jelen számunkban. Elsősorban az esztergomi várról, annak történelmi jelentőségéről, az évek óta folyó rekonstrukciós munkálatok muzeológiai problémáiról (előzménye folyóiratunk 1996/2. számában olvasható) és az augusztus 20-a alkalmából nyílt látványos új kiállításokról adunk képet. Előzetes beszámolót közlünk arról a nagyszabású vállalkozásról, amely a Ganz gyár területén megvalósuló kiállítással a nemzeti identitás erősítését fogja szolgálni. E számunkban – újszerű módon – *Az év múzeuma* pályázat nyertesei mutatkoznak be.

Figyelmes olvasóink észrevehetik, hogy új helyen készül lapunk. Ennek elsősorban szervezési okai vannak. Szeretnénk viszont megköszönni a sok éves együttműködést valamennyi korábbi partnerünknek, elsősorban Török Baláznak és a Veszprémi Nyomdának.

Továbbra is várjuk olvasóink, kollégáink észrevételeit, írásait.

Helyreigazítás

A MAGYAR MÚZEUMOK előző, 2. számában a Képmelléklet II. oldalán közölt enteriőrök nem a százhalombattai Régészeti Parkban, hanem a Matrica Múzeumban láthatóak, a képek fölé – a közreadott cikk miatt – tévesen került az előbbi bemutató neve.

Ugyancsak a 2. számban a Pilis történetéről szóló tanulmány írójának személyi adatait tévesen közöltük a szerzői rovatban. Helyesen: Szabó Péter dr. (1972) történész, PhD, Közép-Európai Egyetem, Budapest.

A hibákért elnézést kérünk.

Szerzőinkhez

A MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősége kéri a szerzőket, legyenek figyelemmel az alábbiakra:

– a kéziratokat lemezen (Word, IBM kompatibilis) és kinyomtatva is kérjük;

– az illusztrációkat pontos képlistával és képaláírásokkal kérjük, a képeket fontossági sorrendben sorszámozva, a fotós(ok) nevének feltüntetésével;

– külön lapon kérjük megadni az alábbi adatokat: a szerző neve, születési éve, végzettsége, tudományos fokozata, foglalkozása, munkahelye, beosztása (a szerzőket bemutató rovathoz).

Levélcímünk:

MAGYAR MÚZEUMOK Szerkesztősége
1476 Budapest 100. Pf. 206.

Tel.: 210-1330/155, fax: 210-1336

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/3 **Ősz**

MŰHELY

Kovács Tibor: Műemlék és felelősség	3
Horváth István: István király és Esztergom	4
Takács Imre: Szakvélemény és javaslat az esztergomi Vármúzeum rekonstruált nagytermének kiállítási tervével kapcsolatban	9
Basics Beatrix: Esztergom évszázadai	13
Kecskeméti Tibor: Tudományosság és természettudományi muzeológia	16
Magyar elme, magyar siker. Millenniumi kiállítás és rendezvényközpont	18
Gócsáné Móró Csilla: Kismúzeumi tagozat alakult a Pulszky Társaságban	20

VISSZATEKINTÉS

Fatsar Kristóf: A pozsonyi királyi vár kertjei Mária Terézia korában	21
Demeter Zsófia: „Hontalan a hon fia”.	
Wesselényi Miklós egyik utolsó magyarországi levele	23
Selmecei Kovács Attila: Az első néprajzi kiállítás. 175 éve született Xántus János	26

SZÁMVETÉS

AZ ÉV MÚZEUMA

Deme Péter: „Az év múzeuma 1999” pályázatról	29
Kincses Katalin Mária: Hadtörténeli Múzeum	29
Veres László: Herman Ottó Múzeum	33
Sági Zoltán: Bűnügyi és Rendőrség-történeli Múzeum	35
V. Szalontay Judit: Csornai Múzeum	36
Romsics Imre: Viski Károly Múzeum	37
Merk Zsuzsa: Türr István Múzeum	38
Zomborka Márta: Múzeumok Majálisa – 2000	40

KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN

Beleznay Andor: Az Albertfalvi Helytörténeli Gyűjtemény és Iskolamúzeum	41
Draveczy Balázs: Tanulságok, gondolatok, intelmek a „Muzeológusok fakanállal” apropóján	44

KIÁLLÍTÁSOK

Bajzáth Judit: Aki a világot szereti – A Kárpát-medence természeti kincsei. Millenniumi kiállítás a Magyar Természettudományi Múzeumban	46
Varga Kálmán: Mindenből egy kicsit... A gödöllői Városi Múzeum új állandó kiállításairól	49
Harmati Béla László: Az Evangélikus Országos Múzeum kiállítása	51
H. Bathó Edit: Vallástörténeli kiállítás a Jász Múzeumban	53
Oka Ildikó: Kelta asszonyok és római hölgyek. Viselettörténeli kiállítás az Aquincumi Múzeumban	56
Basics Beatrix: A magyar pipa története. Kiállítás a keszthelyi Balatoni Múzeumban	58

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Balogh Jánosné Horváth Terézia: Cifraszűrök. Megjelent a Néprajzi Múzeum tárgykatalógusainak 5. kötete	59
Deme Péter: ICOM News 2000/2	60
Basics Beatrix: Museum International 2000/2	61
Deme Péter: Museumvisie 2000/2	62

ÁLLAMI KITÜNTETÉSEK ÉS SZAKMAI DÍJAK	63
--	----

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI	64
--------------------------------	----

E számunk szerzői	64
-------------------------	----

A címlapon

Történeti kiállítás az esztergomi vár
rekonstruált palotaszárnyában

On the cover

History exhibition in the reconstructed wing
of the Esztergom castle

Fotó – Photo: Gedai Csaba

A hátlapon

A helyreállított palotaszárny, az ún.
kaszárnyaépület
A vártörténeti kiállítás részlete

Back cover

The reconstructed palace-wing.
Detail of the exhibition on the history of the
castle

Fotók – Photos: Gedai Csaba

MAGYAR MÚZEUMOK**A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi
Egyesület folyóirata**

Megjelenik évente négyszer
VI. évfolyam 3. szám, 2000 ősz

Főszerkesztő:

Selmeczi Kovács Attila

Felelős szerkesztő:

Deme Péter

Szerkesztőségi titkár:

Gönczi Ambrus

A szerkesztőség tagjai:

Basics Beatrix, Kriston Vízi József, Korsós
Zoltán, Wellmann Nóra, Wollák Katalin

Lapalapító:

Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai:

Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kóczyánné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály
Mária, Nagy Mihály, Tímárné Balázs Ágnes

Fordítások: Basics Beatrix, Gönczi Ambrus

Szerkesztőség:

1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon: 210-1330/155

E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: HollyPress Bt

Műszaki szerkesztő: Hollósi Gábor

Színes feldolgozás: GMN Repro Stúdió

Nyomdai munkálatok: Pauker Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Vértes Gábor

Előfizethető a kiadónál

(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),

illetve postautalványon, csekkel vagy

átutalással.

ABN-AMRO Bank 10200830-32323599

Előfizetési díj számonként:

egyéni előfizetőknek 400 Ft,

közületeknek 700 Ft.

HU ISSN 1219-4662

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális Örökség

Minisztériuma

és a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**

támogatásával

**HUNGARIAN MUSEUMS
2000/3 AUTUMN****WORKSHOP**

Tibor Kovács: National monuments and responsibility	3
István Horváth: King Stephen and Esztergom	4
Imre Takács: Expert's report and recommendation in connection with the renovated great hall of the Esztergom Castle Museum	9
Beatrix Basics: The centuries of Esztergom	13
Tibor Kecskeméti: Science and museology of natural history	16
Hungarian mind, Hungarian success. Millennium exhibition and program centre	18
Csilla Móró: Section of Minor Museums in the Pulszky Society	20

RETROSPECTIVE

Kristóf Fatsar: The gardens of the royal palace in Pozsony under Queen Maria Theresa	21
Zsófia Demeter: One of the last letters of Miklós Wesselényi	23
Attila Selmeczi Kovács: The first ethnographical exhibition and János Xántus	26

RECKONING

MUSEUM OF THE YEAR

Péter Deme: About the "Museum of the year 1999" competition	29
Katalin Mária Kincses: The Military History Museum	29
László Veres: The Herman Ottó Museum	33
Zoltán Sági: The Museum of Criminology and Police History	35
Judit Szalontay: The Csorna Museum	36
Imre Romsics: The Viski Károly Museum	37
Zsuzsa Merk: The Türr István Museum	38
Márta Zomborka: Museum Weekend – 2000	40

LITTLE MUSEUMS IN THE BIG CITY

Andor Beleznyai: The Albertfalva Local History Collection and School Museum	41
Balázs Draveczy: Thoughts and remarks in connection with the "Museologist with wooden spoon" show	44

EXHIBITIONS

Judit Bajzáth : Those who love the world. Millennium exhibition in the Hungarian Natural History Museum	46
Kálmán Varga: A little bit of everything... About the new permanent exhibitions of the Gödöllő Town Museum	49
Béla László Harmati: The exhibition of the National Lutheran Museum	51
Edit H. Bathó: Exhibition on religion history in the Jász Museum	53
Ildikó Oka: Celtic women and Roman ladies. An exhibition on historical costumes in the Aquincum Museum	56
Beatrix Basics: The history of the Hungarian pipe. An exhibition in the Balaton Museum in Keszthely	58

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Terézia Horváth: Cifraszűrök. The fifth volume of the object catalogues of the Museum of Ethnography	59
Péter Deme: ICOM News 2000/2	60
Beatrix Basics: Museum International 2000/2	61
Péter Deme: Museumvisie 2000/2	62

NATIONAL AWARDS AND PROFESSIONAL PRIZES 63**NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY** 64**Authors of this issue** 64

Műemlék és felelősség*

Kovács Tibor

Aligha vitatható, hogy a világon mindenütt a múlt emlékeinek megbecsülése az utókor – mind az egyén, mind pedig a társadalom – örök kötelessége. Az általános elvárás és gyakorlat részeként különösen fontos a nemzeti történelem meghatározó személyiségeihez, sorsfordulóihoz kapcsolódó tárgyak, dokumentumok és épületek felelős gondozása. Ám amíg előbbiek őrzésének, tudományos és társadalmi „hasznosításának” szabályai jól körvonalazottak, a műemlékek megóvásának és fenntartásának módzatai időről-időre (részben) megváltoznak. Ezért szinte törvényszerű, hogy felfogása és gyakorlata – újabban egyre többször – nemcsak a szűkebb szakma, hanem a legszélesebb nyilvánosság vitájának keresztútjébe kerül. Ennek egyik oka lehet, hogy a társadalom egyre inkább mai létünk szerves részévé váló, „élő műemlékekben” gondolkodik.

Idestova fél évszázada kezdett kialakulni a Magyar Nemzeti Múzeum filiáléinak hálózata. Az esztergomi és a sárospataki vár, a visegrádi palota – Trianon előtt is, különösen pedig azt követően – a fennmaradt történelmi épületegyüttesek becsben tartott láncszemei. Közülük az esztergomi vár, Szent István születésének és megkoronázásának helyszíne, nemzeti emlékhely. (Corvin Mátyás és II. Rákóczi Ferenc országformáló szerepére gondolva, a másik kettő is annak tartható!)

A nemzeti emlékhelyek köre és kezelésük igazi társadalmi szabályai csak most alakulnak ki. Ezt erősen befolyásolja, hogy Magyarországon (mondhatni hagyományosan) az értékmentés és az ünneplés sok szálon összefonódik egy meglehetősen erősen érvényre jutó történelmi motiváció burkában. Mit jelent ez utóbbi? Olykor a „hősi múlt” kritikátlanul erőteljes emlegetését, az állami-nemzeti kontinuitás alapvető fontosságának hangsúlyozását, s nem utolsósorban: egy „zárt nyelvű nép” túlélési, ma már ezen túllépve, integrálódási törekvéseinek előtérbe állítását.

Leegyszerűsítve, mindez többnyire azt eredményezi, hogy nagyobb figyelemmel,

kiemelt anyagi támogatással akkor fordulunk múltunk emlékei felé, amikor közeli-távoli századok jeles személyiségeire vagy eseményeire emlékezünk. Ez pedig nem egyszer időbeli behatároltsággal, azaz: a megvalósítás kényszerűen gyorsított ütemével, s valljuk meg, az éppen létező anyagi forrás nagyságrendjének és a szakmai felkészültség színvonalának ellentmondásba kerülésével jár együtt. Élesebben fogalmazva: a bázis értékű régészeti feltárások részletes tudományos kiértékelése, a műemlékvédelem adott épületegyüttesre érvényes metódusának elméleti és technológiai kikristályosodása előtt meg kell kezdeni (?) a rekonstrukciót. Nem csoda, ha egyre gyakoribb a szakmai konszenzus elmaradása, és régészek, művészettörténészek, műemlékes mérnökök már-már érdemtelen – médiára is kiterjedő – vitáinak fellángolása.

És a *vita* mind többször társadalmi méretűvé szélesedik. Már csak azért is, mert – nem mindig egységes és egyértelmű szakmai javaslatok alapján – sok helyütt társadalmi kuratóriumok kapnak döntő szerepet valamely műemlék (köztük nemzeti emlékhely, mint például a székesfehérvári Romkert) sorsának alakításában. Nemcsak nálunk és nemcsak manapság, a valódi perspektíva és a szüklátókörség csatája ilyen esetekben majd mindenütt tetten érhető. A párizsi Eifel-toronyra vagy a budavári Hilton szállóra is gondolva, a (manipulált?) közvéle-

mény nem egyszer konzervatív, bár álláspontja megannyiszor nem nyer igazolást később.

És ha visszatekintünk? Mi mást tehetnénk ma, tényként vesszük tudomásul, hogy elődeink – „pillanatnyi” igényeiknek megfelelően – átalakították az általunk különösen becsben tartott román kori vagy gótikus épületeket. Templomok, középületek, utcák és városrészek magukon viselik századok pusztító és értékteremtő nyomait. Mi így akarjuk megmenteni őket! Ám kérdés: ha nem is annyit, mint a barokk mesterek, ha nem is úgy, mint a múlt század második felének „bátor” műtörténészei és építészei, *de mi mit tehetünk hozzá* (amint ma egyre inkább nevezik) *épített örökségünkhöz*? Mikként cselekedjünk, miközben mindjobban érezni a nyomást: a közvélemény, s olykor a döntéshozók egy része is, az „egyszerű romok” helyett a kiegészített, az „újraépített” műemléket helyezi előtérbe. A látogatható, a belakható, az „élő műemléket”. A költői kérdés tehát, szabad-e, s mily mértékben engedni a látványosságot és a hasznosságot előtérbe állító, nem mindig nyíltan megfogalmazott, ám létező igénynek?

Az egyértelmű, itt részletesen ki nem fejthető válasz helyett jegyezzük meg: a döntéshozók köre legyen csupán szakmai vagy szerteágazóan széles körű, bizony tudjuk, hogy az áltudományosság helyett a szakszerűségnek, a „hivatalosság” helyett a jogszerűségnek, az érdek-összefonódás helyett

Az esztergomi vár rekonstruált északi palotaszárnyának átadási ünnepsége

The inauguration of the reconstructed palace wing

Fotó – Photo: Gedai Csaba

*Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának esztergomi ülésén (2000. március 10.) és a Vármúzeum legújában rekonstruált részének átadása alkalmából (2000. augusztus 15.) bevezető üdvözlésként – eltérő terjedelemben és más-más intonációval – elhangzottak szerkesztett változata.

pedig az etikai-erkölcsi tisztaságnak kell érvényre jutnia.

A nemzetközi szinten is elismert magyarországi műemlékügyet sikeresen helyreállított épületek sokasága, megannyi díj fémjelzi. De volt Vértesszentkereszt, van Diósgyőr és ismerjük az „ozorai példát”. Szeretnénk hinni, hogy az esztergomi vár és a visegrádi palota magasodó modern falakkal megvédett középkori épületmaradványai a maguk valóságában és az új részekkel is egységben nem csak a jelen, hanem a jövő nemzedék számára is érthetőek és elfogadhatóak lesznek.

Akinek módjában volt látni egy ásatáson Árpád-kori vagy akár későbbi épületmaradványok előbukkanását, az érzi igazán épített múltunk igazi gyökereinek tisztaságát. Ezt kell

megőrizni a maga valóságában, még akkor is, ha tudjuk, fenntartásuknak többféle útja lehet, s nekünk is hozzá kell valamit tenni.

Persze majd' minden esetben a „mit és hogyan” meghatározása a legnehezebb. Hiszen aligha kétséges, hogy bármiféle történelmi emlék szakszerűen objektív megítélése, valamint korunk szellemi és technikai ismereteinek adekvát alkalmazása lehet az igazi értékmentés tényleges alapja. A kérdés, hogy egy műemlékkel valójában mit tegyünk, leegyszerűsítve szinte mindig ugyanaz: megismerjük, majd visszatemetjük, zárt térben vagy csak tetővel védjük, esetleg egészítsük ki, netán „építsük újjá”. És tudnunk kell, a mindenkori felelősség – szakmai-társadalmi konszenzussal vagy anélkül – ebben testesül meg. Úgy tűnik, manapság – s lehet, ez

mindig így lesz – a korrekt, reális döntés a záloga annak, hogy betölthessük tényleges szerepünket a megőrzendő múlt és a befogadó jövő között.

National monuments and responsibility

The speech of the general director of the Hungarian National Museum at the inauguration of the newly reconstructed wing of the Castle Museum in Esztergom.

Dr. Kovács emphasised the importance of protecting all possible national monuments but pointed out the significance of the balance between protection and the need to draw the public's attention to these monuments, thus making people interested in our national history. He talked about the difficulties historians, archaeologist and museologists have to cope with; the narrow circumstances, the financial background, which play a major role in all scientific activities. Finally he reminded all scientists again of the ultimate responsibility they bear towards monuments.

István király és Esztergom

Horváth István

„Az első szent király itt született, s azóta szent város ez: szent és gyámoltalan.”

(Babits Mihály: Szent király városa)

Városaink közül kettő verseng a meg-tisztelt „Szent István király városa” címért: Székesfehérvár és Esztergom. – A mai magyar köztudatban a két város legújabb kori történeti szerepe és jelentősége folytán Székesfehérvár „győzött”, általában őt illetik a fenti címmel. A történelmi tények

az átlagember számára nem ismertek, feledésbe mentek, pedig valamikor köztudott, de legalábbis jobban ismert volt az ország lakosai előtt Esztergomnak Szent Istvánhoz fűződő szoros kapcsolata. Ennek egyik érdekes bizonyítéka egy Esztergom 1594. évi ostromát ábrázoló csatakép (veduta), amelyet Ruda János kassai polgár készített, és a korabeli képi ábrázolásoktól eltérően nemcsak latin és német, hanem magyar nyelvű magyarázó szövegekkel is ellátta azt. A betűjelek magyarázata mellett rövid tájékoztatást ad az ostromlott város történetéről is. Megjegyzendő, hogy *Eszter-*

gom akkor már 50 éve a hódoltság és a királyi Magyarország határszélén fekvő fontos *török végvár* volt, eredeti magyar lakosságát kiirtották, elűzték, rabszolgának vitték, lakói a török katonaság és hozzátartozóik mellett főleg rácok (szerbek) voltak, ezért is nevezték a fallal kerített egykori „királyi várost” a XVI–XVII. században Rác-városnak. Ötven év idegen megszállása és a magyar lakosság kiűzése után is élt azonban az ország emlékezetében a város egykori jelentősége, melyet tudni illett, és amelyet a kassai Ruda János a következőképpen fogalmazott meg:

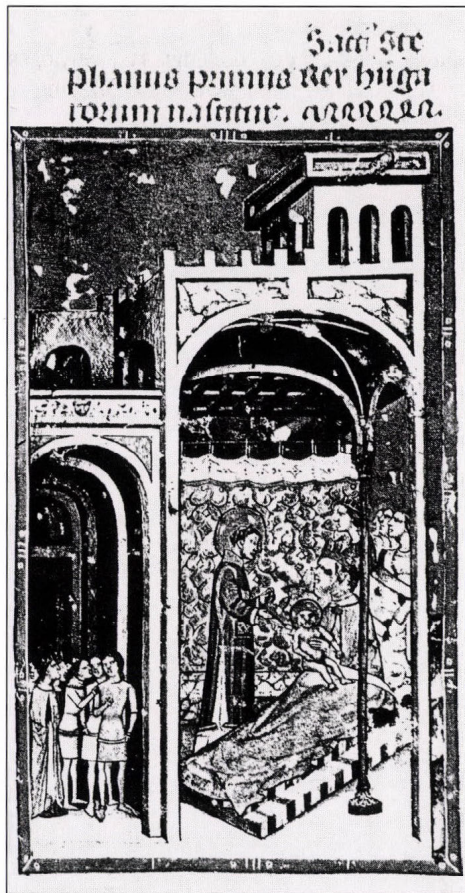
*Esztergom 1594. évi ostroma – Ruda János szövegével
The siege of Esztergom in 1594.*

„...*Esztergom Várának*, hozzá tartozandó helyeivel egyetemben, igaz, és voltaképpen való megírása (=megrajzolása) *mellyet ezelőtt 500 esztendővel, Szent István, első Magyarj Királ magának lakóhelyül építettett, és ugyanott Érsekséget fundált*”.

Hiába menekült az esztergomi érsek a török elől már 1530-ban Nagyszombatba (ill. Pozsonyba), címét megtartva biztosította a jogfolytonosságot, és jelezte a kialakult helyzet átmeneti, kényszerű voltát, egyúttal az is a köztudatban maradt, hogy az esztergomi érsek-séget (is) Szent István király alapította.

Esztergom és Szent István kapcsolata a XVIII–XIX. században, de a XX. század elején is közismert volt még.

Szent István születése (Miniatura a Képes Krónikából)
The birth of King St. Stephen (miniature from the Képes Krónika)

Ezt tanúsítja pl. Dóczy József 1830-ban Bécsben megjelent, Európát 12 kötetben bemutató könyve is, amelyben az alábbiak olvashatók: „Arról kétség nem lehet, hogy az (t. i. Esztergom) Kr. urunk születése után a X-ik században nem csak virágzott, hanem Magyar Országának, ha nem fő, legalább jeles városa volt; mivel hogy Geyza, a Magyarok Fejedelme abba Lakszékét helyeztette. Itt született a Magyar Hazának tökéletes Boldogsága alapolója, a Magyar Nemzetnek Tsillaga, valódi Atja, és halhatatlan Pártfogója, Sz. István I. Királyja a Magyaroknak, s Nemzetének Apostola. Itt kereszteltetett meg Sz. Adalbert püspök által. Már ha egyéb jelességekkel nem tündöklene is, ezen szerentséje azt első Rangú városai közé számlálatná Magyar Hazánknak. Dicsekedhetik azomban utóbbi fényével is; mert Esztergomban ütötték fel királyi székeket a későbbi királyok. Ezen várost választotta továbbá Apostoli szent királyunk, a Magyar püspökségeket alkotván, az első Érseki szék Lakhelyének, a hol is a XIV., XV. és XVI. századokban több Egyházi megyei, és Nemzeti Gyűlések tartattak” (IX. köt. 150.).

A feledésbe menetel (vagy elfeledtetés) korszaka főleg a második világháború utáni időszak volt, amikor a politikai helyzet

(Mindszenty-per, az állam és az egyház közti viszony alakulása stb.) nem kedvezett városunknak.

Bár (Szent) István király ünnepét eltörölni nem lehetett (legfeljebb az új kenyér ünnepévé átminősíteni), és történelmi szerepét a korszak tankönyvei is viszonylag pozitív színben tüntették fel, a „szent” királynak Esztergomhoz való kötődése még jó ideig tabu-téma maradt. Ennek egyik jellemző megnyilvánulása volt pl. egy 1970-ben megtörtént eset: az esztergomi Árpád-kori királyi palota régészeti feltárása 1961–1969 között megtörtént. Minthogy a feltárások a palota belső terében is folytak, azt helyre kellett állítani. A belső terek felújítás utáni átadását azzal szeretnénk volna ünnepélyesebbé tenni 1970. augusztus 20-án, hogy egyúttal István király (Esztergomban történt) születésének ezer éves évfordulóját, egy rá emlékező, a vár helyreállított termeiben rendezett kiállítás megnyitásával tiszteljük meg.

A kiállítást dr. Nagy Zoltán (a Vármúzeum akkori igazgatója) forgatókönyve alapján el is készítettük. Mielőtt azonban a kinyomtatott és megcímzett meghívókat postára adhattuk volna, magasabb helyről ukáz érkezett, miszerint István király (esztergomi) születésének ezer éves évfordulóját hivatalos formában Székesfehérváron fogják megünnepelni, a meghívók nem küldhetők szét, a kiállítást pedig a felújított műemlék ünnepélyes átadása előtt sürgősen le kellett bontani.

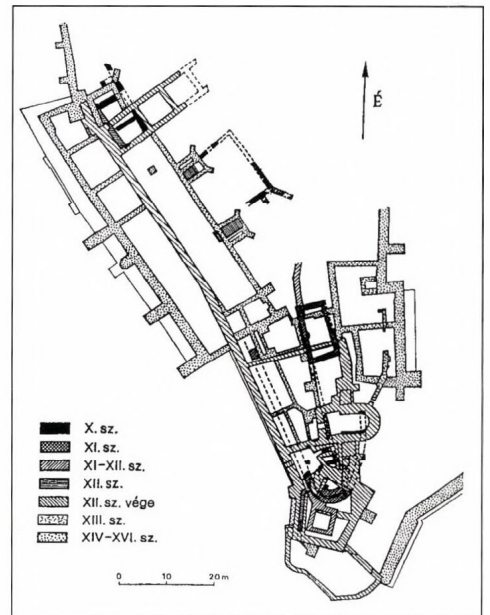
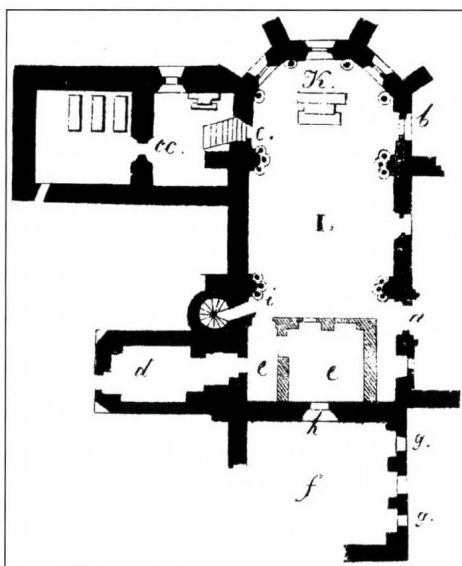
Esztergom városa ezeréves fennállását is csak azután ünnepelhetette meg hivatalosan (1973-ban), miután Székesfehérvár 1972-ben (Géza nagyfejedelem uralkodása kezdetének ezeréves évfordulóján) megünnepelte saját millenniumát.

...„tempora mutantur”...

*

Szent István vértanú templomának alaprajza
(Mathes nyomán, 1827)

The plan of the church of martyr St. Stephen

A királyi palota építési periódusai
(Nagy Emese, 1971. nyomán)
The periods of construction of the royal palace

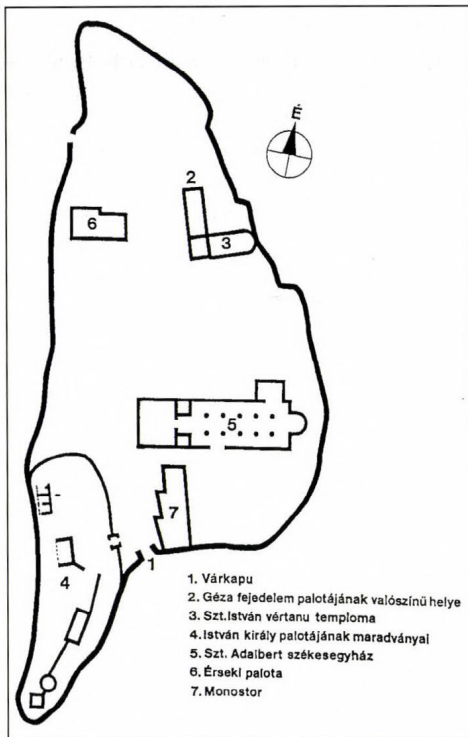
Lássuk ezek után, hogy milyen szálak fűzték István királyt városunkhoz, és mit tudunk egyáltalán az államalapítás kori Esztergomról?

Régészeti leletek tanúskodnak arról, hogy a honfoglaló magyarság Esztergom város területét és közvetlen környékét is megszállta. A lovas sírokra utaló legszebb leletek 1853-ban a Főszékesegyházi Könyvtár építése során a Várhegy déli lábánál kerültek elő. A város területén szétszórta talált leletek tanúsítják, hogy jelentős kiterjedésű területen, jelentős számú népesség élhetett itt a IX–X. században, ami nem tekinthető véletlennek.

A korábbi korszakok régészeti leletei is arra utalnak, hogy mindig jelentős települések alakultak ki a mai város területén, s ez elsősorban a hely kedvező földrajzi fekvésével magyarázható: a Duna folyam és az északról jövő Garam folyó összefolyásánál, hadászati- és kereskedelmi szempontból egyaránt fontos vízi- és szárazföldi utak metszéspontján fekszik a városhely, s ennek legfontosabb részét, a dunai átkelőhelyet az alig 50-60 méterrel a folyam fölé emelkedő Várhegy uralja. A hegy tetején kelta oppidum, ill. római castrum (Solva) maradványai állhattak még a honfoglalás idején.

A Várhegy lábánál a Kis-Duna-ág meleg forrásokkal táplált, be nem fagyó víztükre pedig biztonságos téli kikötőt jelentett a kereskedelmi hajósok számára, végül maga a városhely a síkság (Kisalföld keleti vége) és a hegyvidék peremén, eltérő jellegű gazdasági vidékek találkozásánál, a vásárosok vonalán fekszik.

A településföldrajzi adottságok mellett a politikai helyzet változása is jelentős város-

Az esztergomi vár épületei a XI. században
The buildings of the Esztergom castle in the 11th century

fejlesztő tényezővé vált a X. század végén. Míg a fejedelmek korábban a Duna-völgy belsőbb szakaszát részesítették előnyben, Géza fejedelem – a német császársággal való kiegyezés után – a Nyugat felé nyitott Esztergomot tette állandó székhelyévé. Valószínű, hogy innét küldte követeit Ottó császárhoz Quedlinburgba 973 húsvétján, és közvetett források (pl. Szent István király kis legendája is) tanúskodnak arról, hogy itt született meg 975 táján fia Vajk, majd Géza fejedelem halálának évében (997) a németül Gran-nak nevezett Esztergomban történt meg fejedelmé avatása is, kardfelövezéssel. Az új évezred első napján: 1001. január 1-jén itt koronázták Istvánt királlyá. Itt állt az a „Királyi vár = Regia Civitas”, amely az ugyancsak István király által Esztergomban veretett első magyar pénzek feliratán szerepel, itt alapította az első magyar érsekséget 1001-ben, s végül 1038. augusztus 15-én valószínűleg itt is halt meg.

A továbbiakban röviden azon adatokat ismertetem, amelyek Esztergom korai, XI. század eleji építményeire utalnak, vagy azokkal hozhatók kapcsolatba. Az egykorú források kis száma miatt azonban gyakran későbbi források közvetett adataira, főleg régészeti megfigyelésekre vagyunk utalva Esztergom XI. századi történetének, építményeinek és képének felvázolásakor.

A quedinburgi követjárás után megindult hittérítésnek egyik korai emléke lehet az esztergomi vár első keresztény temploma: a Várhegy északi felén, minden bizonnyal Géza fejedelem palotája mellett Szent István pro-

tomártírnak a passai térítő-egyház védőszentjének tiszteletére felépített Szent István vértanu templom, mint az egyik első keresztelő-egyház.

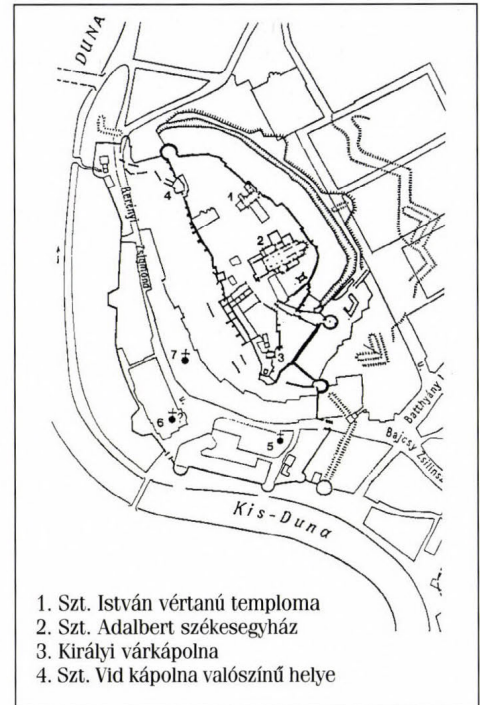
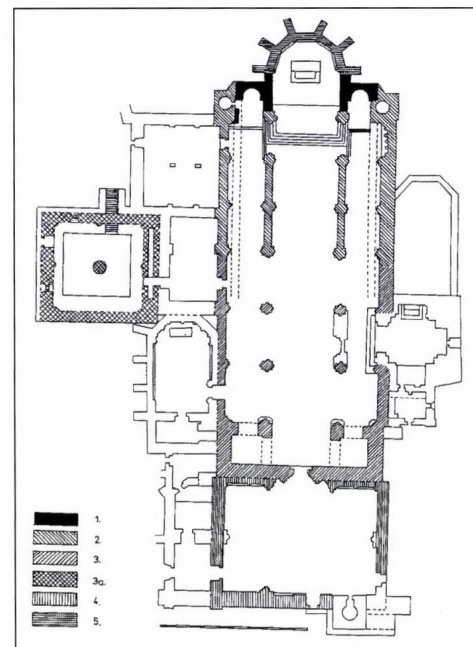
Korai alapítását az azonos védőszent mellett több tényező is támogatja: Géza fejedelem és Vajkot 975-ben Esztergomban keresztelték meg, ahol ekkor már állnia kellett templomnak.

A XIX. század elején – a XIII. században átépített Szt. István templom romjainak elbontásakor –, az alapfalak alatt XI. század elejére utaló mellékletekkel ellátott főpapi sírra bukkantak.

IV. László király egy 1272. évi oklevele szerint István király születését Szt. István vértanu e templomban megjelenve előre jelezte, és a király a keresztelésben nevét is itt kapta. Hogy ez a hagyomány folyamatosan élt tovább, arról tanúskodik a Szt. István káptalan 1397. évi canonica visitatiója is, amely szerint „a templomot még a boldog István király születése előtt, annak apja, Géza építtette”. Ugyanennek a jegyzőkönyvnek 22. pontja pedig egyenesen azt állítja, hogy István király a templom mellett, akkor kápolnának használt helyiségben született: „in capella, in qua natus fuit beatus rex Stephanus”.

Ezek után az már biztosan állítható (minthogy a Várhegyen ebben az időben másik templom még nem létezett), hogy a Szent István vértanu templom oltáránál tették a koronát az új évezred első napján István király fejére. A török háborúkban rommá vált templom alapfalait, felmérésük után elbontották az új bazilika építéskor, a terepszintet úgy lemélyítették, hogy a múlt évi régészeti kutatásunk során csupán bronzkori rétegző-

A Szent Adalbert templom alaprajza az építési periódusokkal (Tóth S. szerint)
The plan of the St. Adalbert church with the periods of construction

A Várhegy korai templomai
The early churches of the castle hill

déseket találtunk a helyén. Annyi támpontot azonban sikerült találnunk, amelyek alapján a templom és a főoltár pontos fekvése visszameríthető, s így 2000. augusztus 15-től egy újonnan felállított szabadtéri oltár emlékeztet Szent István koronázásának helyszínére.

A fent említett 1397. évi canonica visitatio szerint az esztergomi várat is Géza kezdte építeni. E korai időben tehát Szt. István vértanu temploma a fejedelmi palotával együtt valamilyen formában megerősített hegytetőn állt. A korai erődítmény formáját nem ismerjük, hiszen a Várhegy erődítéseinek jelentős részét (főleg a keleti oldalon) a bazilika építéskor teljesen elbontották, másutt pedig sokszorosan átépítették. Az északi részen kutatás eddig nemigen történt, legtöbbit a későbbi királyi, majd érseki palota térségéről tudunk: már az 1934–38-as ásatások, majd Méri István 1961–62. évi feltárásai során is találtak itt a XII. századnál korábbi falakat.

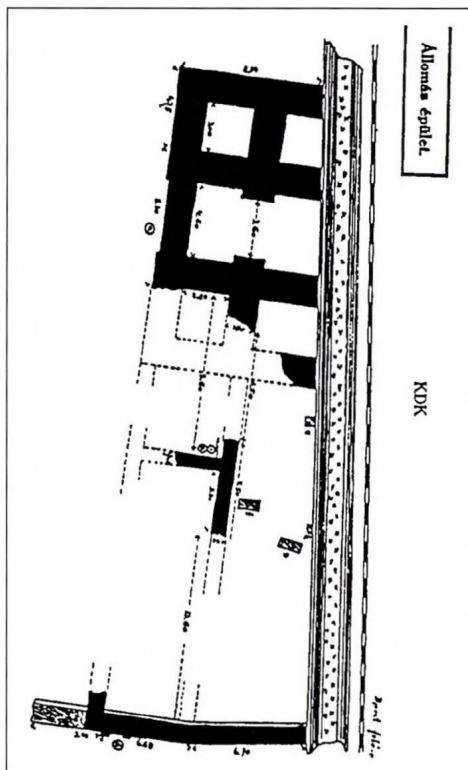
Összefüggő, nagy terület feltárására 1964–69 között Nagy Emesének nyílt módja itt, aminek során nagy kiterjedésű, korai (XI. századi) épületmaradványok részleteit tárta fel. Ezek, valamint a hegy-fennsík eredeti domborzatának elméleti rekonstrukciója alapján Nagy Emese a korai időben kettős vár kiépítését feltételezi: a hegy déli szikla-csúcsán Szt. István idejétől kiépített királyi várat, amely több, sárga homokkő kvaderekből épített épületből állt, ill. az érsekség megalapításától, a Szt. Adalbert székesegyház és érseki palota kiépítésétől kezdve a hegy középső részén egy erődített egyházi központot képzel el, egymástól függetlenül.

Nagy Emese a királyi palota déli végén, az épületekhez kapcsolódó kör alakú építményt (rotundát) is talált, amelyet a korai királyi palota kápolnájaként határozott meg, s azt a csupán egyszer említett (1284) Szt. Vid kápolnával azonosította.

Véleményünk szerint a kettős vár elmélete nem bizonyítható.

Az elmúlt években végzett kutatásaink során bebizonyosodott, hogy a III. Béla-kori fal belső oldalán feltételezett korai várfal nem a jelzett nyomvonalon húzódott, hanem annak kisebb-nagyobb maradványait a XII. századi külső (dunai) várfalak *alatt* találtuk meg. Eszerint valószínű, hogy az első várfalakat főleg a hegy oldalában bányászott helyi, sárga (puha) homokkőből építették, s a XII. században újonnan épített külső falak a korábbiak nyomvonalán haladnak. Véleményünk, és az eddig ismert maradványok szerint is e korai erődítmény falai a hegy szabálytalan, ovális formáját követték (a fennsík peremén), és egységesen övezték a vár különböző királyi és egyházi épületeit.

E falakon belül, a hegy középső, eredetileg kissé kiemelkedő területén épült az 1001-ben alapított érsekség főszékesegyháza, a Szt. Adalbert tiszteletére szentelt bazilika. Építése valószínűleg az érsekség alapításakor megkezdődött, a középkorban többször átépített templom azonban a török háborúkban elpusztult, maradványait (az alapfalak felmérése után – 1763) az új bazilika építéskor elbontották. XI. századi meglétéről csupán néhány fennmaradt kőfaragványa tanúskodik, s talán az ismert alaprajz egy-egy részlete: mint pl. a három-

Kovácsi Szent István-kori templomának maradványai
Remains of the church of Kovácsi from the era of St. Stephen

hajós bazilika két mellék-szentélyének kívül egyenes, belül félköríves záródása.

A Várhegy Szt. István-kori épületei között jelentős szerepet játszott az ugyancsak a XI. század elején megépített érseki palota, a magyar egyház fejének rezidenciája. Erről, a hegy északi felén, a nyugati várfal mellett álló palotáról azonban csak a XIII. századtól ismerünk okleveles adatokat. A sokszorosan átalakított épületet a bazilika építéskor, 1821-ben bontották el. Zolnay László 1957. évi ásatása tisztázta, hogy a régi épület Ny-K-i tájolású, téglalap formájú volt, és Ny-i homlokzatával a várfalra támaszkodott. Alapozása mellett XI. századi leletek kerültek elő.

Az írott forrásokban csak egyszer találkozunk az említett Szent Vid kápolnával. 1284-ben Lodomér érsek engedélyezi a városban lakó Vilmos rendi (Ágostonos) szerzeteseknek, hogy ellenséges támadás esetén felköltözzenek „...a boldog Vid mártírnak az esztergomi vár hegyfokán álló bazilikájába, amely az esztergomi egyház kápolnája”.

A Szt. Vid kultusz István király idején terjedt el Magyarországon. A királyi palota rotundájával való azonosításnak azonban ellene mond, hogy a XIII. század végén annak helyén, ill. mellette a ma is meglévő várkápolna állt már, mint az érsek házi kápolnája, melyet azonban sosem neveztek az esztergomi főegyház kápolnájának, sem Szent Vid kápolnának vagy bazilikának.

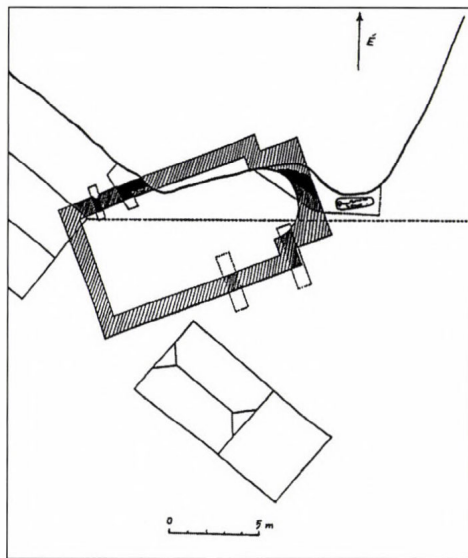
Mai ismereteink szerint valószínűnek tartjuk, hogy a Várhegy északi gyalogkapujának közelében felismert, egyenes szentély-záródású épületmaradvánnyal lehet azonos, amelynek falán XIV. századi freskóréteg alatt korábbi vakolatréteg húzódik. Az „esztergomi vár hegyfoka” kifejezés is ráillik e helyre (s talán magyarázza a vár gyalogkapujának itteni elhelyezkedését is). A csekély maradványok azonban arra utalnak, hogy a kiugró, talán sziklás hegyfok az épület jelentősebb részével együtt a hegyoldalból valamikor (valószínűleg még a XIV. században) leszáadt, s a kápolna nagyobb része már ekkor elpusztult. Ezzel lenne magyarázható, hogy már az 1397. évi canonica visitatio, sem más, későbbi forrás nem említi többé.

A Várhegy alatt kialakuló korai város fontosabb gócpontok körül elhelyezkedő kisebb települések, későbbi városrészek halmozából tevődött össze. Ezek jelentős részéről ismerünk korai településnyomokat: Szt. István-kori településnyomok, X–XII. századi, részben földbe mélyített és gerendavázas házak maradványait tárták fel a város északi szélén, a szentgyörgymezői Dunaparton. A település Szt. György tiszteletére szentelt templomát egyes kutatók szintén Szt. István korára keltezik.

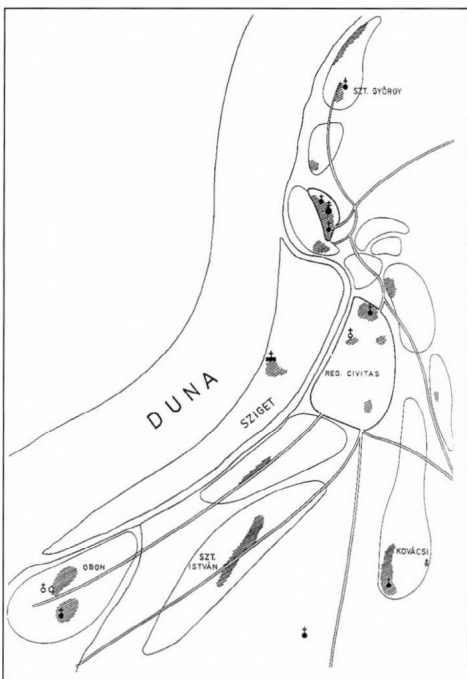
Közvetlenül a királyi vár alatt, a Duna partján terül el a Víziváros, melynek X–XI. századi előzményét Györffy György a Passio sancti Adalberti „Sobottin”-nak nevezett helyével Asztrik – Anasztáz érsek székhelyével azonosít. Területéről X–XI. századi kerámia leleteket ismerünk ugyan, de a középkorban említett három templomának korai építésére ez idáig nincsenek adataink.

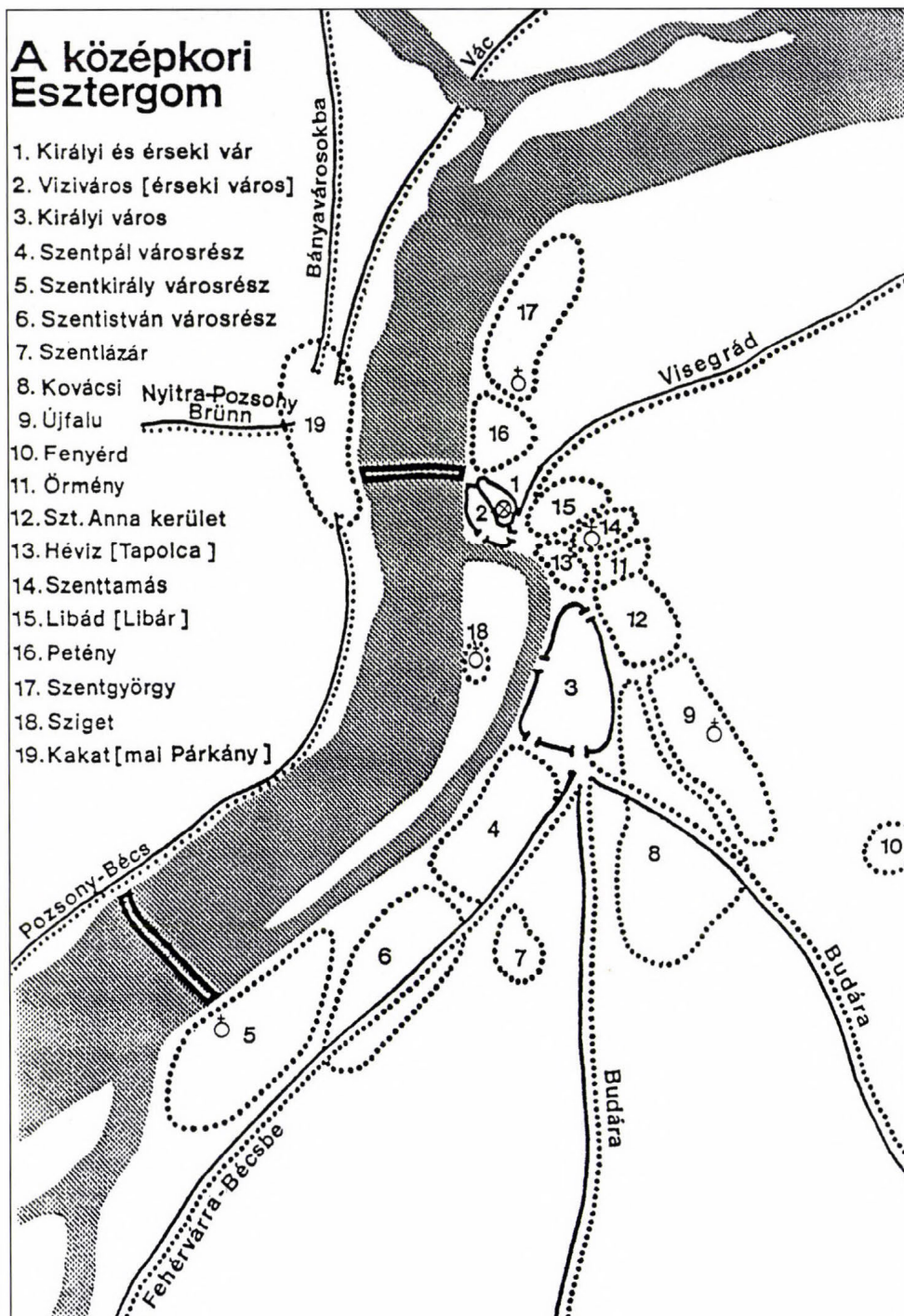
A királyi udvarnokok az ún. „királyi város” északi részén, a Szent Lőrinc plébánia-templom köré települtek. A templomot első ízben csak 1202-ben említik ugyan, de ma-

Szent István-kori templom és temető részlete Obon-Szentkirályon
Detail of the St. Stephen-age church and cemetery in Obon-Szentkirály

Esztergom a XI. század elején – a régészeti leletek alapján
Esztergom at the beginning of the 11th century – according to archaeological finds

A középkori Esztergom
The medieval town of Esztergom

radványainak feltárása során a gótikus szentély alatt előkerültek egy, a XI. század elejére keltezhető, patkó alakú apsis falmaradványai, ennek alapján korai, valószínűleg Szt. István-kori alapításra kell gondolunk.

Az udvarnokok városrészétől délre, a fórum körül alakult ki a kereskedők települése. 1156-ban itt említik a Szent Miklós plébániatemplomot, amelyet szintén korai, XI. századi alapításának tekinthetünk.

Valószínűnek látszik, hogy az első ízben 1050-ben feltűnő zsinagóga (a XIII–XIV. században a fórumtól délre elterülő zsidó negyedben – „Contrata Judeorum”) szintén XI. század eleji alapítású volt.

Kovácsi település a királyi várostól délkeletre hatalmas területen terjedt ki. Ez szintén fejedelmi-királyi szolgálonépek lakhelye volt. Az oklevelekben – mint a kovácsok és pénzverők települése – vicus fabrorum, villa monetariorum, ill. Kovácsi alakban fordul elő. A településnek a XIII. századtól három templomát említik. A vasútállomás mellett Zolnay László által feltárt, nyugati toronypárral ellátott, háromhajós templom a benne előkerült sírok és leletek (kosaras fülbevalók, granulációs ezüstgyöngyök és gyűrűk, Szt. István denárok, stb.) alapján a XI. század elejére keltezhető. A korai sírok alatt egy színesfém olvasz-

tására szolgáló kemence is előkerült. (Ez formája és elhelyezkedése alapján valószínűleg a templom építésével egyidős, harangöntő kemence lehetett.) A templomot Zolnay László a település Szt. Kozma és Damjánról nevezett plébániatemplomával azonosította.

A település egy másik, kisméretű, félköríves apsisal ellátott templomának alapfalait az előbbtől keletre találták meg.

További, a XI. századra, véleményünk szerint Szt. István korára keltezhető, jelentős épület állt a város melletti szigeten: a bencés apácák Szűz Máriáról nevezett temploma és kolostora, melynek jelentős maradványait Lovag Zsuzsa tárta fel.

Esztergomnak Széplak (Pulchrum Prædium) vagy Szt. István néven szereplő déli külvárosát az itt állott Szt. István vértanú templommal (első említése: 1187) szintén XI. század eleji alapításának gondoljuk. Ennek maradványai ugyan még nem ismertek, de a település területén XI–XII. századi kerámia mellett Szt. István denárok is kerültek elő.

Széplak Szt. Istvántól délnyugatra helyezkedett el a középkori Esztergom kezdetben Abonynak (Obon) nevezett településrésze, ahol 1150 táján II. Géza király Szent István király tiszteletére templomot és az ugyancsak általa alapított Szent István király keresztény kanonokrendje számára rendházat és ispotályt létesített. Erről nevezték ettől kezdve a külvárost Esztergom-Szentkirálynak, amely a török háborúkban elpusztult ugyan, de a helyén lévő szántóföldeket mai napig „Szentkirályi dűlőnek” nevezi a nép. A település korai, Szent Andrásról nevezett plébániatemplomának maradványait és temetőjének részletét feltártuk. A sírokból való leletek: granulációs technikával készült ezüstgyűrűk és gyöngysorok, sima és S-végű hajkarikák, Szt. István denárai és egyéb, XI–XII. századi pénzek, ill. a templom alaprajza is (a szentély kívül egyenes, belül félköríves záródású) Szt. István korára utalnak.

A település XI. századi jelentőségére Györffy György hívta fel a figyelmet a forrásokban a Szt. István királyról nevezett templom mellett feltűnő Szent Elek kápolnával kapcsolatban. Véleménye szerint „... a királyi monostor alapításának előzménye többnyire királyi udvarház volt, s az itteni Szt. Elek kápolna az államszervezés korára jellemző patrocinium, és minthogy a *szentek halála helyén volt szokás egyházat alapítani*”, arra következtet, hogy e helyen állt Szt. István „palotája”, ahol a király 1038. augusztus 15-én elhunyt. Innét szállították holttestét Fehérvárra, hogy az általa alapított királyi bazilikában eltemessék.

A középkori város területének jelentős részén tehát már a X–XI. században – Géza fejedelem és Szent István király idejében – kisebb-nagyobb települések keletkeztek. Ezek a XII–XIII. században összenöve mé-

reteiben, jelentőségében is királyi székhely, érseki-egyházi-központ, kereskedelmi, ipari központ, útkényszer, vámszedőhely stb., a Duna-medence egyik legfontosabb városává fejlődtek.

A fentiekkel természetesen nem kívánjuk megkérdőjelezni vagy kisebbíteni Székesfehérvárnak a középkori magyar történelemben játszott fontos szerepét, csupán Esztergom és Szent István kapcsolatát, Esztergom Árpád-kori jelentőségét szeretnénk a történelmi tényeknek megfelelően a köztudatba visszahelyezni.

Lásd még – See also: Borító 2. – Cover 2.

King Stephen and Esztergom

Two of our towns have the honouring title of "The town of King St. Stephen". Nowadays, due to its present significance, Székesfehérvár is thought to have been more important. Centuries ago the importance and the connection between St. Stephen

(István) and Esztergom was much more evident and widely acknowledged than it is now. Sources from both the 16th and the 19th centuries emphasise the role of Esztergom in forming the Hungarian State in the 11th century. The article gives a list of the facts and historic buildings that prove the legitimacy of the latter opinion.

Archaeological finds prove that Hungarians after the occupation of the Carpathian Basin settled down in the territory of Esztergom in the 9th and 10th centuries. Prince Géza made Esztergom his residency, and it was this town where his son Vajk (later known as István) was born. After his father's death he was made prince and on the first of January 1001 he was crowned in this town. It is highly probable that on the 15th of August 1038 he died in the same town where he was born.

Since both Prince Géza and his son István was baptised in Esztergom in 975 AD, a church must have existed at that time. At the end of the 19th century a grave of a prelate was found from the early 11th century. According to a diploma written out in 1272 King István was baptised in Esztergom, in the church named after Martyr St. Stephen. These facts enable the researcher to presume, that István was crowned in the very same church.

According to a source from 1397 it was Prince Géza who started to have the Esztergom castle built.

During excavations carried out in 1934–38, walls built before the 12th century were found, in 1961–62 the remains of several buildings already existing in the 11th century were exposed. Further examinations proved that the walls of the 12th century castle followed the line of the walls built in the preceding century. The Cathedral of the archepiscopacy founded in 1001 was built inside these walls. The cathedral was demolished in the Turkish wars and its remains were removed when a new cathedral was being built in the 18th century.

The town under the castle hill consisted of smaller settlements. Most of the remains of these settlements have been already discovered. The so-called "Water-town" lay directly under the royal castle. Members of the royal household settled down around the St. Lawrence Parish Church in the northern part of the so-called "royal town". The settlement of the merchants lay south of the "royal town". The village of royal servants was to be found south of the "royal town". The remains of several other settlements were found during the excavations.

The town of Esztergom developed of the said settlements and became not only one of the residencies of the king but one of the most important centres of commerce, culture and religion.

Szakvélemény és javaslat az esztergomi Vármúzeum rekonstruált nagytermének kiállítási tervével kapcsolatban

Takács Imre

Az alábbi szöveg 2000. május 28-án készült a Magyar Nemzeti Múzeum felkérésére egy már csaknem kivitelezett állapotú épület múzeumi felhasználásával kapcsolatban. Az esztergomi Vármúzeum területén évek óta folytatott, különösen a „Vitéz-palota” épületmaradványát súlyosan érintő építkezések múzeumi szemléletű kritikája nem törekedhetett a teljes terv és a megépült objektumok átfogó építészeti, műemlékvédelmi értékelésére, noha az épületekkel kapcsolatban felmerült kiállítási ötletek összefüggnek a rekonstrukciót meghatározó általános elképzelésekkel. Azóta törölték a „nagyterem” kiállítási tervéből a Porta speciosa rekonstrukcióját, az oszlop felállítását és az ablakok elé helyezett oszlopfő sorozatát. Helyettük a terem falaira – egyelőre bizonyára átmenetileg – vezéreket és királyokat ábrázoló XVII–XVIII. századi festmények kerültek, kiegészítve Hesz János Mihály, Szent István keresztelését ábrázoló, nagy méretű oltárképének részletével a terem végében. Ezzel egyidejűleg, szintén a Nemzeti Múzeum kezdeményezésére, megkezdjük az esztergomi köemlékek felmérésének előkészítését. – A szerző

A Nemzeti Múzeum az esztergomi palota „kaszárnjának” nevezett, rekonstrukció alatt

álló északi szárnyában 2000. augusztus 15-ére ünnepélyes körülmények között épületátadást és kiállítás-megnyitást kíván tartani. Ezért az előtűnik álló két és fél hónapban be kívánják fejezni a jelenleg szerkezetépítési (boltozat, födém, lépcső, nyílászárók stb.) stádiumban lévő munkát, valamint a véglegesnek tekinthető belső terekben állandónak szánt bemutatót kívánnak megrendezni az Árpád-kori Szent Adalbert székesegyház legjelentősebb (legnagyobb) építészeti, épületszobrászati töredékeiből.

A tervezett kiállítás

A kiállítási terv egyelőre vázlatos formában létezik. Írásban rögzített koncepcióról és tárgyjegyzékről nincsen tudomásom. Az ötlet eredetére sem derült fény. Kidolgozott látványtervek és installációs tervek nincsenek. Világítási terv állítólag létezik (Lysis). (Az információk forrása: Gál Tibor tervező építész; tervdokumentáció.)

A terem berendezési elképzelése három fő elemet tartalmaz:

1. A földszintről a pincébe vezető középkori dongaboltozat áttörésével létrehozott (jelenleg építés alatt álló) lépcsőtér közepén középpillér emelkedik ki a pincétől a földszint padlószíkja fölé. Tetején mintegy 4 méter magas, rekonstruált oszlopot kívánnak elhelyezni három középkori töredék felhasználásával (lábazattöredék,

oszlopdob, fejezet). A darabokat már kiválasztották. Méretegyeztetéseket nem végeztek. Pozícióját a tervrajzokon vázlatos megjelenítés jelzi.

2. A terem nyugati és keleti falának XVIII. századi ablaktengelyeiben, az elfedett ablaknyílások előtt, falsíkban, az alaprajz szerint 10 ponton nagy méretű oszlopféjzeteket szándékoznak elhelyezni az ablakfülkébe rejtett fémszerkezeten. A darabok kiválasztása megtörtént. Írott jegyzék ezekről nincs. Kiosztási sorrend megállapítására nem került sor. Látványterv nincs. Szerkezeti tervek, műhelyrajzok az installációhoz nincsenek. Kőtisztítási, szállítási és elhelyezési ajánlat állítólag van.

3. A terem déli végéhez illetve fel kívánják állítani a székesegyház III. Béla korában épült, Porta speciosának nevezett díszkapuját, olyan módon, hogy a fém-fa tartószerkezetbe és a műmárvány felületi kitöltésbe befoglalják az összes eredeti töredéket az eredeti pozíciónak megfelelően. Alaprajz, metszet és homlokzeti vázlat készült, ezek a tervrajzokon szerepelnek. Ennek forrása az 1930-as évek ismeretanyagát egyesítő, Lux-féle kicsinyített gipsz makett (méretarány szerinti felnagyítással). A rekonstrukció (tartószerkezet, műmárvány, eredeti töredékek) teljes tömegét 1 tonna alá (!) becsüli az építész; a boltozat épülő megerősítését is

A 2000. május 24-én végzett bejárás során szemrevételezett, kiállításra szánt kőfaragványok:

tárgy neve		jellemző méret	jelenlegi elhelyezés
1. Fal előtt álló oszlop lábazata		törzsátm.: 24 cm	állandó kiállítás
2. Fal előtt álló oszlop fejezete	Marosi 1984, Kat. 16. sz.	törzsátm.: 24 cm	állandó kiállítás
3. Korinthoszi oszlopfő	Marosi 1984, Kat. 3. sz.	?	Lipót terasz, féltető alatt
4. Oszlopfő kétsoros, akantuszos levélköpennyel	Marosi 1984, Kat. 20. sz.	törzsátm.: 52 cm	Lipót terasz, féltető alatt
5. Oszlopfő kétsoros, bimbós levélköpennyel és rátételelekkel	Marosi 1984, Kat. 18. sz.	törzsátm.: 58 cm	Lipót terasz, féltető alatt
6. Oszlopfő akantuszlevelekkel és oroszlánfigurákkal	Marosi 1984, Kat. 13. sz.	törzsátm.: 34 cm	Kaszárnya-pince, összehalmozott kőrakás alján
7. Fejezet (pillér vagy pilaszter) saroktöredéke kétsoros, Akantuszos levéldísszel			Kaszárnya-pince, polcon
8. Féloszlopfő bimbós végű sáslevelekkel			Kaszárnya-pince, polc előtt földön
9. Féloszlopfő bimbós végű sáslevelekkel			Kaszárnya-pince, polcon
10. Féloszlopfő bimbós végű sáslevelekkel			Kaszárnya-pince, polcon
11. Korinthoszi féloszlopfő			Palota, állandó kiállítás
12. Oszlop, vagy féloszlop lábazattöredéke		törzsátm.: 78 cm	Palota, állandó kiállítás
13. Oszlopdob		törzsátm.: 78 cm	Palota, állandó kiállítás

valószínűleg ennek megfelelően tervezte meg. Az elképzelés kialakítása során eddig forráskutatásra, az ismert, XVIII. századi rajzok, a Klimó-féle festmény, a Mathes János Nepomuk közlésében megjelent litográfia, a Lux-felmérési rajzok tanulmányozására nem került sor. Az eredeti darabok szisztematikus kőtári felkutatása és összegyűjtése nem történt meg. Jegyzék a beépítendő eredeti márványfaragványokról nincsen. Tudományos kutatás igénye a rekonstrukció építését megelőzően nem merült fel. Szakmai vitának és kritikai kontrollnak az elgondolást nem vetették alá. A kivitelezésre a tervező építész közlése szerint 22 millió forint körüli kőrestaurátori árajánlat van, amely az installációval együtt 30 millió forint körüli összegig is emelkedhet.

Az elgondolás pozitívumai

1. A millenniumi ünnepekre érkező állami és egyházi méltóságok rendezett múzeumi környezetben való fogadásának lehetősége.

2. Az éveken keresztül kiemelt beruházásként folytatott várrekonstrukció reprezentatív átadásának múzeumi dekorációja.
3. Az oszlopfők installálásához tervezett, rejtett vasszerkezet muzeológiai szempontból szerencsés megoldás.
4. A terem két oldalán végigvezetett (galériához rögzített, illetve befüggesztett) sínes világítási rendszer alapötlete megfelelőnek tűnik.

Az elgondolás negatívumai

A javaslat minden elemét érintő kifogás az, hogy valójában nem rendezi be a teret. A terem két végében elhelyezett, nagy rekonstruktív látványosságok és az oldalfalakhoz simuló, sormintaként alkalmazott oszlopfők – eltekintve a szakmai inkoherenciától – nem képesek a 400 m² alapterületű, hosszanti terem befejezetlen jellegét megváltoztatni; a tér kongani fog az ürességtől. Ugyanakkor, amikor az installáció a célul kitűzött dekoratív berendezés céljára sem alkalmas, aránytalanul drága lenne (az építész szerint mintegy 30 millió Ft). Csök-

kenti viszont egy szisztematikus felmérésen alapuló, jövőbeli színvonalas kiállítás előkészítésének esélyeit.

Részletesen:

1. Az épülő lépcsőtér közepére tervezett oszlop-anasztolozisz látványban is domináns része műkö kiegészítés lenne. A lábazattöredék olyan kis részt őriz csak a teljes faragványból, hogy nem dönthető el biztosan, teljes oszlophoz vagy féloszlophoz tartozott-e? Kiegészítése csak önkényes döntés eredménye lehet. A rekonstrukcióhoz felhasználni kívánt korinthoszi fejezet alsó illesztési síkja hiányzik, ennek pótlása felhelyezés előtt elkerülhetetlen. Mivel az előzetes felmérések ehhez is hiányoznak, a munka során könnyen kiderülhet, hogy a fejezet illesztésének mérete nem egyezik a lábazat és a törzs keresztmetszetével. A probléma megoldására felvetett „törzs sudarasítása” szakmailag értékelhetetlen, egyszerűen a komolytalan kategóriába tartozik. A fejezet igényesen kidolgozott akantusz

leveleinek kiegészítése is kérdéses (kifaragják a hiányzó részt? tömbformában marad? elnagyolják?).

Az oszlop-rekonstrukció egyéb hibái:

A vázlatos rajz elhibázott arányú oszlopot mutat.

A műkőből épült 4 m magas törzs zavarja, részben elfedi a mögötte feltáruló román kori palotahomlokzat eredeti kváderfalának látványát, éppen az épület-rekonstrukció értékes részének hatását rontja le.

A kiszemelt, igényesen kidolgozott korinthoszi fejezet esztétikuma – főként, ha a rajzon látható módon valóban kisebb méretű a törzsnél – nem lenne élvezhető alulról (takarásban lenne), sem a terem oldalába épített galériáról (felülnézet), hanem kizárólag a lépcsőről, tehát föl vagy lemenet közben volna megtekinthető (balesetveszély).

Az oszlop mellett vezetett, elkeskenyedő lépcsőkar együttes látványa a teremből nézve optikailag nem megnyugtató (ferde szerkezet mellett álló függőleges henger optikai divergenciája; erősen kérdéses, hogy szükséges-e egyáltalán a lépcső és a falvisszaugrásra helyezett függőfolyosó).

Az építészeti motívumnak és a terem múzeumi kiállítási funkciójának kapcsolata elméletileg is problematikus, látványa inkább a klasszicizáló köztéri műemlékével, semmint a tárgyvilágosságra törekvő, korszerű múzeumi bemutatásával rokon, ebben a situációban erőszakolt. Szélsőségesen korlátozza minden jövőbeli kiállításrendező lehetőségét, ezért majdnem bizonyosra vehető az installáció ideiglenes jellege.

2. Az ablaktengelyekbe helyezendő 10 oszlopfő kiválasztásakor a teljes anyag áttekintésének és csoportosításának hiányában nem védhető ki a véletlenszerűség. Egy leendő, kiérlelt koncepcióhoz ez a válogatás bizonyosan nem tud majd idomulni. Ideiglenessége és esetlegessége a látogatóknak is nagyon szembetűnő lesz (miért ennyi? miért ezek?).

A bejárás során megtekinthető darabok között olyan jelentős méretkülönbségek vannak, hogy általuk a múzeumi szakmai szempontból egyébként is vállalhatatlan egyenletes „dekorálás” célját sem érhetjük el. Kronológiai vagy nagyságrendi sorozatba ugyan elrendezhető a kiválasztott darabok, ezek azonban nem képesek a székesegyház vagy az esztergomi vár épületeinek összetételét és művészettörténeti jellegét demonstrálni. Ehhez a 10 darab túl kevés, illetve csak fejezetekkel ezt nem lehet megoldani.

Fennáll a veszélye annak is, hogy az installációra kiszemelt fejezetek között nemcsak

esztergomi eredetűek vannak. Különösképpen a kaszárnya pincéjében tárolt bimbós, sásleveles féloszlopfők és oszlopfők esetében derülhet ki alapos felmérés során, hogy pl. a pilisszentkereszti apátságából hurcolták el építőanyagként a török megszállás idején, miként éppen a pinceraktárban sikerült a közelmúltban kétséget kizáróan azonosítani a pilisi kerengő igen jellegzetes szerkezeti darabjait. (Más, azóta összeillesztett, illetve azonosított pilisi darabok esztergomi előkerüléséről ld. részben Horváth I. publikálatlan ásatási eredményeit, részben Pannonia Regia Kat. IV–8. sz.; IV–22. sz.)

3. A Porta speciosa rekonstrukciójának kérdése minden szempontból az egész elképzelés legkényesebb része. *A színes kőanyagból épült, szobrokat és vésettberakásos képeket tartalmazó, XII. század végi építmény az Árpád-kori magyar művészettörténet legkvalitásosabb emléke, amely nemcsak a nemzeti, hanem az egyetemes kultúrának is számon tartott, kimagasló alkotása. Felelőségünk minden olyan lépésben, amely ennek töredékeit érintik, óriási.* Bemutatásáról nem mondhat le jelenlegi kezelője, a Magyar Nemzeti Múzeum. Ehhez azonban az alábbiakat javaslom megfontolásra:

Dercsényi Dezső, Bogvay Tamás és Marosi Ernő, akik legrészletesebben foglalkoztak a kapuval, elsősorban a mű stílustörténeti helyzetét, képi rendszerének ikonográfiai és ikonológiai kérdéseit vizsgálták. E tekintetben a magyar művészettörténet a lehetőségekhez képest alapos munkát végzett.

Ezzel szemben soha nem készült el az azonosítható töredékanyag szisztematikus felkutatása, számbavétele, felmérése, katalogizálása és publikációja. Számos véletlenszerűen felbukkant raktári töredékről gyanítható, hogy a kapuszerkezet része volt, tudni lehet olyan újabb előkerült, nagyméretű szerkezeti egységekről is, amelyek értékelése szintén előtűnik áll még. Ezek nélkül rajzi, vagy főleg építészeti-rekonstrukcióba belefogni nem szabad.

Hasonlóképpen nem rendelkezünk a XVIII–XX. századi rajzi dokumentáció mélyreható kritikai elemzésével sem, amely elsősorban a rekonstrukció mérnöki részét kel-

XII. századi oszlopfők az esztergomi vár ún. Lipót-teraszán
12th century capitals on the so-called Lipót-terrace of the castle

lene, hogy alátámassza. E nélkül, pusztán az egyébként önmagában is műemlékvédelmi dokumentumnak számító, 1938-as Lux-féle gipszrekonstrukcióra támaszkodni a teljes méretű változat tervezésekor elégtelen, és tévedések forrása lehet.

A terven megjelenített rekonstrukció éppen belefér a terem keresztmetszetébe, ami olyan hatást kelt, mintha beleszorult volna, a rekonstruált építmény a teremhez képest felpumpált jellegű. *A Porta speciosa eredetileg a székesegyház előcsarnokának háromszor ilyen széles terében állt!*

Szinte említésre sem érdemes, hogy a jelenlegi felállítási javaslat alapjául szolgáló tömegkalkuláció (az eredeti darabok és installáció együttléve 1 tonna alatt!) bizonyosan hibás.

A terem nyugati falán végighúzó galériafolyosó kiszögellése, amely valószínűleg a kapurekonstrukció jobb megtekintését (a közönséges kukucskálást) kívánja szolgálni, nem szerencsés. A terem padlóján állva sok pontról ugyanis éppenséggel beletakarna a látványba (bármit képzelünk is el a terem zárófalán), és egyébként is indokolatlan látványelem. Ha egyáltalán szükséges a terem falának függőfolyosóval való ellátása, ezáltal az egyébként is csőszerű, hosszú tér további, optikai keskenyítése, akkor javaslom legalább a kiszögellés elhagyását, de legalábbis csökkentését.

Problemátikus, és alapos mérlegelést igényel a tervnek az a része is, amely szerint az eredeti faragványokat a tartó- és kiegészítő szerkezetbe hitelesítési szándékkal belefoglalnák. Ezzel egyrészt azt érnénk el, hogy a jelenleg a faragványokon még nagyrészt megfigyelhető oldalfelelő és hátoldalok eltűnének szem elől. *A fennmaradt töredékanyag őrzi jelenleg a legfontosabb közvetlen információkat a középkori Szent Adalbert-székesegyház nyugati homlokzatát és előcsar-*

A kaszárnyaépület egybenyitott belső tere, az ún. nagyterem építés közben

The great hall under construction

Fotók – photos: Takács Imre

nokát érintő építéstörténeti kérdésekről. Ezekből a részletekből következtethetünk a kapu tervezőinek építési kötöttségeire, a munka menetére, az említett épületrész relatív kronológiájára stb. Nyilvánvaló, hogy ezek a kérdések nem tartoznak sem az esztergomi Vármúzeum, sem a Magyar Nemzeti Múzeum belügyei közé, sőt a kapu egyetemes jelentősége miatt, még a magyar művészettörténet-írás belügyei közé sem. Ezen a téren csak a felelőségünk hangsúlyozható. Egyébként az egészhez képest elenyészően kis mennyiségű eredeti anyag el is veszne a nagy rekonstruált felületeken, finom minősége hatástalanná válna a hatalmas, harsány kulisszában. Alapos megfontolásra javaslom ezért az eredeti faragványok rekonstrukcióba való foglalásának ötletét; a magam részéről ezt a tudományos kutatás és az érzékeny múzeumlátogató közönség érdekében is a leghatározottabban ellenzem.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a kapu töredékeinek legnagyobb része nem ásatásból származik, hanem abból a kontingensből való, amelyet 1938-ban a bazilika mintaterméből szállítottak át az akkor még (egészen 1969-ig) egyházi tulajdonban lévő Vár-kiállításra. A műtárgynak számító múzeumi köemlékek így *de jure* bizonyára ma is az esztergomi érsekség tulajdonát képezik. A töredékekkel kapcsolatos tervekhez nem kellene az érsekség hozzájárulását is megnyerni?

Véleményem nem jelenti együtt egy esetlegesen és inkább másutt felállítandó, teljes méretű rekonstrukív másolat elkészítésének elvetését is. E kérdés eldöntéséhez azonban előzetesen el kell végezni a teljes anyag feltárását és a forráskritikai vizsgálatokat. Tudományosan megalapozott, jó színvonalon (eredeti anyagokból?) kivitelezett, rekonstrukív másolat felál-

lítása megfelelő körülmények között komoly eredménynek számíthatna, de csak abban az esetben, ha eközben az eredeti töredékek tudományos információi is tanulmányozhatók, szobrászi és festői finomságaik élvezhetők maradnának, tartalmuk újra és újra kifejthető, értelmezhető és megérthető maradna.

Javaslat

Mivel jelenleg nem rendelkezünk az esztergomi középkori székesegyház fennmaradt kő-

faragvány-anyagának pontos ismeretével és egy ezen alapuló kiállítási koncepcióval, valamint, mivel ez a hiány az előttünk álló két és fél hónapban nem pótolható, az aránytalanul magas költségen kapkodva elkészíthető alkalmi díszlet tervének elvetését tartom az egyetlen vállalható, komoly múzeumi döntésnek. A Porta speciosa „felállítását”, bármilyen anyagra gondolunk is, e kútözött időpontig műszakilag is lehetetlen. Ehelyett olyan, átfogó kiállítási koncepcióba illeszkedő, új megoldás keresését javaslom, amely a fennmaradt töredékek értelmező, analitikus kiállítását tűzi ki koncepcionális célul, de a jövőre nézve nyitva hagyja a Porta speciosa kutatási eredményeken alapuló, teljes méretű „nemes másolatának” lehetőségét is.

Javaslom, hogy amennyiben a terem építészeti kivitelezése augusztus 15-ére egyáltalán befejeződhet, azt olyan, valóban alkalmi kiállítással rendezzük be, amely méltó a helyszínhez, nem emészt fel magas összegeket, és nem csökkenti az esélyét annak, hogy a Szent Adalbert székesegyház kőfaragványainak az egész világ közvéleménye előtt vállalható, rangos és szolid, érdemi szakmai vitákkal megerősített kiállítási tervét a közeli jövőben elkészíthessük.

A rekonstrukciókat és oszlopfőket tartalmazó kiállítási ötlet elvetésével és egy alkalmi kiállítás megrendezésével együtt javaslom a középkori kőanyag felmérésének azonnali megkezdését, amely felmérés jelentené a biztos alapot a leendő székesegyház-kiállítás megtervezéséhez is.

Javasolt alkalmi kiállítás

2000. augusztus 15-ére az esztergomi Vármúzeum nagytermében.

Ötletadó: Reinold von Lubenau leírása az esztergomi Vitéz-palotáról (1587. február

18.): „...egy magas kőlépcsőn egy gyönyörű nagyterembe érkeztünk, amelyben több mint száz asztal is állhatott, és amelyben sem pilér, sem oszlop nem volt. Fent a mennyezetet szépen faragott, aranyozott rozetták díszítették. Körben a falakon az összes keresztény császár és magyar király életnagyságú művészi képei”.

Körben a falakon, kezdve a jelenleg épülő „kőlépcsőtől” a magyar vezérek, királyok esetleg nádorok életnagyságú képei (kb. 30 darab festmény) kapnának helyet egy festett királygaléria módjára elrendezve, utalva a leírásban szereplő falképek sorozatára. A helyszín is csaknem ugyanaz. Megjegyzendő, hogy az idő szűke miatt csak kiállítható állapotú, restaurálásra nem szoruló képekkel lehet számolni.

A képek nagy részét a Nádasy-Mausoleum festett változataiból lehetne összeválogatni. Ezt ki kellene egészíteni méretben és technikában egyező más képekkel, elsősorban szent királyainkról.

A képek túlnyomó többségét a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka ki tudja állítani, a kiegészítést a Magyar Nemzeti Galériától, a Nyíregyházi Jósza András Múzeumtól és más múzeumoktól lehetne kölcsönként beszerezni (a majdani forgatókönyv műtárgyjegyzéke szerint).

A terem végében emelkedő karzat hangsúlyos pozíciójű homlokfalára (a terem tengelyében) javaslom az esztergomi székesegyház számára 1822-ben készült oltárképet elhelyezni. Festője Hesz János Mihály (1768–1830). Témája Vajk megkeresztelése, a képtéma egyik legkorábbi megfogalmazása, Benczúr Gyula közismert képének tematikai előfutára. A kép templomi funkcióba soha nem került. Megcsonkított, fekvő formátumú maradványa (kb. 3 x 4,5 m) a keresztelés jelenetét ábrázolja: szőnyeggel takart emelvényen Szent Adalbert áll, előtte lehajtott fővel, hermelines palástban az ifjú Szent István térdel, a háttérben áll III. Ottó császár és Géza fejedelem. A kép bal oldalán a szertartásnál segédkező papság, jobb oldalán a térdeplőre támaszkodó Sarolta és a magyar urak csoportja látszik. A kép jelenleg a bazilika egyik északi oldalterében, a kincstár lépcsője előtti terem falán lóg. Állapota alapján kiállítható.

Amennyiben a Nemzeti Múzeum az ünnepi alkalomra Esztergomba kívánja vinni a Szent Korona másolatát, úgy e kép előtt, zárt vitrinben elhelyezhető, az alkalmi kiállításhoz szerencsésen hozzáilleszhető.

A forgatókönyv elkészítését és a rendezést a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának közreműködésével a megbízástól számított 2 hetes határidővel el tudom vállalni. Ezzel együtt a kivitelezés költségvetése is elkészíthető. A rendezéshez szükséges dekoratívi elemeket is tartalmazó látványterv készítésére, világítástervi egyez-

tetésekre, kivitelezési munkákra a még hátra lévő másfél-két hónap éppen elegendő volna.

Bizonyos, hogy ez a kiállítás az elvetésre javasolt kőinstallációnál lényegesen szerényebb összegből megvalósítható, nem esne a műfajtévesztés hibájába, nyitva hagyva, sőt finansziális értelemben lehetővé tenné az állandó kiállítás előkészítésének haladéktalan megkezdését. A jelenlegi terv megvalósítására szánt összeg várhatóan az általam javasolt időszak kiállítás összes munkálatára, a kőanyag teljes felmérésére, az átfogó kiállítás terveinek elkészítésére és remélhetőleg a faragványok új raktári rendjének kialakítására a polcozással együtt is bőségesen elegendő lesz.

Amennyiben a felmérési munka 2000 nyarán megindítható, fennáll a lehetősége annak, hogy 2001 nyarára [vagy inkább 2002-re] olyan szakszerű raktárrendezési és kiállítási tervvel fogunk rendelkezni, amely széles körű szakmai vitára bocsátható. Ezt követően pedig lehetővé válik a kőfaragványok korszerű raktári rendszerének kialakítása és az esztergomi vár épületeinek régóta kívánatos, átfogó, egységes múzeumi bemutatása, amelynek mintájául a nagy nyugat-európai dómmúzeumok kőtári kiállításai szolgálnának (Mainz, Strasbourg, a párizsi Cluny Múzeum, a reimsi Palais du Tau, Chalons-sur-Marne stb.). Addig a nagyterem 2000 augusztusában megnyitandó időszak

kiállítása, továbbá a palota kis termeiben elhelyezett régi kiállítás is állva maradhatna.

Lásd még – See also: Címlap – Cover

Expert's report and recommendation in connection with the renovated great hall of the Esztergom Castle Museum

The author summarises the positive and negative aspects of the plan of the new exhibition designed in the newly renovated great hall of the castle in Esztergom. It is suggested in the expert's report that the original capitals and remains of the St. Adalbert Church should not be integrated in the new walls till the researches on the said remains are completely finished, and the exhibition planned should not exceed the limits of a temporary exhibition.

Esztergom évszázadai

Basics Beatrix

Az esztergomi várpalota „kis román palotának” nevezett részének rekonstrukciója elkészült, s a termekben 2000. augusztus 15-étől kiállítás nyílt, amely ez évben mi mással is foglalkozhatna, mint a város történetével. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának és Éremtárának anyagából válogatott műtárgyakkal, a helyhez alkalmazkodva, sajátos koncepció szerint lehetett megoldani a feladatot. Két teremnyi grafika a város látképeit, egy további terem Esztergom ostromait mutatja be, ez utóbbiakhoz társulnak a város, a várpalota és az érsekség történetével, a kiemelkedő személyiségekkel kapcsolatos emlékérmek.

A városlátképek együttese jól érzékelteti Esztergom jelentőségét. A Kárpát-medence legfontosabb vízi útja, a Duna mentén viszonylag kevés volt a jó átkelőhely. Ezek egyike volt Esztergom, amit később – csakúgy, mint a többi – várral erősítettek meg. Mivel a település a legfőbb útvonalak mentén helyezkedett el, a középkorban vásárvárosként is hamar jelentőssé vált. Évszázadokon át fontos védelmi szerepet töltött be Esztergom életében a vár, amely a meredek, sziklás Várhegyen épült fel. A középkori vár elődje a római erődített tábor, a pannóniai limes védelmi láncának fontos része volt. A vár és a város

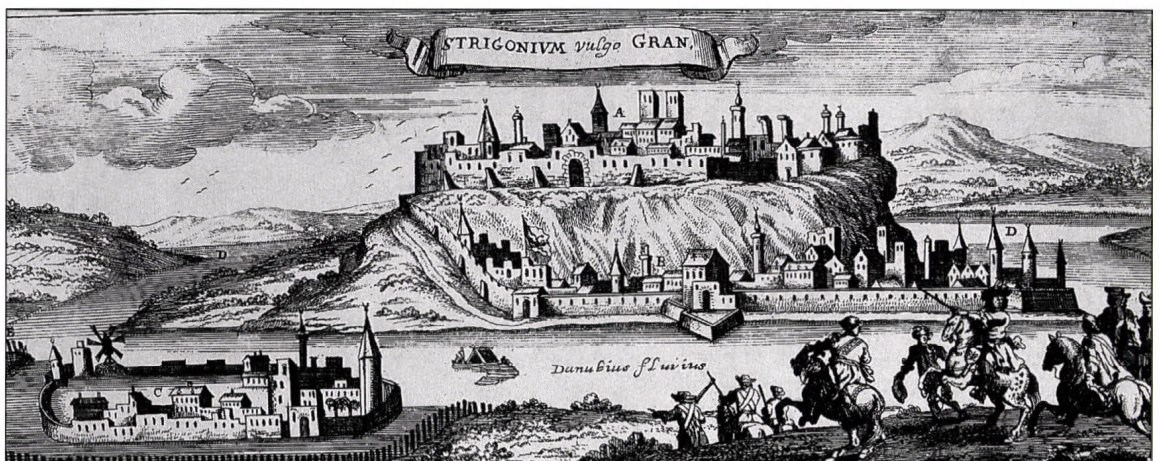
az ábrázolásokon többnyire latin vagy német nevén szerepel. Az előbbi – Strigonium – szláv eredetű, az utóbbi – Gran – a Garam folyó nevéből származik, s Marcus Aurelius császár *Elmélkedései*-ben már olvashatjuk. A Várhegyen már a rómaiak is emeltek kisebb erődítést, majd a Szent Adalbert székesegyház, illetve Géza fejedelem és Szent István palotájának építkezései kezdődtek el. A középkorban Esztergom majd három évszázadig az ország fővárosa volt; a település egyik központja a Várhegy a királyi, majd érseki palotával, Szent István vértanú templomával és a Szent Adalbert székesegyházzal, valamint a váraljával, a későbbi Vízivárossal. A másik központ a mai Belváros volt, amit királyi városnak neveztek, ennek falain belül laktak mintegy harmadik településrészként az esztergomi latinusok. Esztergom egyházi joghatóságának területét a nála korábbi alapítású veszprémi püspökség területéből választot-

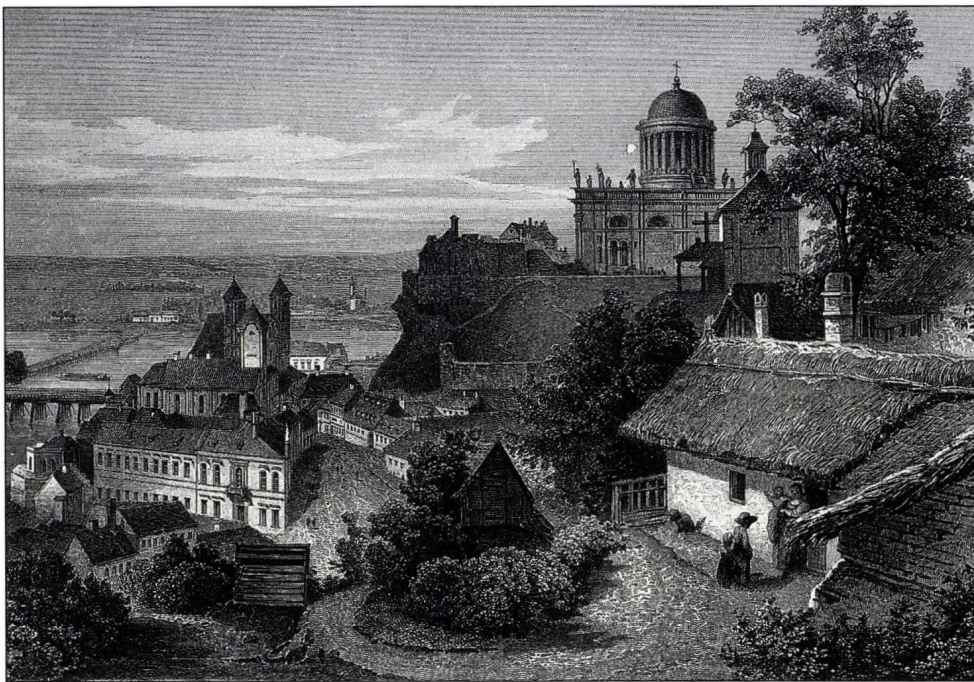
ták le, s a középkori esztergomi érsekség csaknem az egész Felvidéket magába foglalta, a győri, veszprémi, egri és nyitrai püspökségek felügyelete mellett.

A város történetét a városkép műfaján belül több ábrázolás-típus mutatja be: veduták, ostromképek, különböző allegorikus ábrázolások, emléklapok a város látképeivel, városrészletek, és végül a székesegyház XIX. századi újjáépítésével kapcsolatos tervek. A legkorábbi grafikák a XVI. századból származnak, s a kiállítást „Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen” című, a millenniumi ünnepekre készült sok kötetes kiadványsorozat néhány Esztergom illusztrációja zárja.

A legkorábbi veduták a mohácsi csata utáni időkből származnak, amikor a vár hol I. Ferdinánd, hol Szapolyai János kezén volt, mígnem gazdátlan végvárrá vált. A káptalant, a székesegyház kincstárát, a könyv- és levéltárt elmenekítették, s csak az 1820-as

Gaspar Bouttats (1640k.–1695/96): Esztergom látképe. Papír, rézkarc, MNM Történelmi Képcsarnok
The view of Esztergom. Paper, etching

Ludwig Rohbock – Franz Hablitschek (XIX. század közepe): Esztergom. Papír, acélmetszet, MNM Történelmi Képcsarnok Esztergom. Paper, steel-engraving

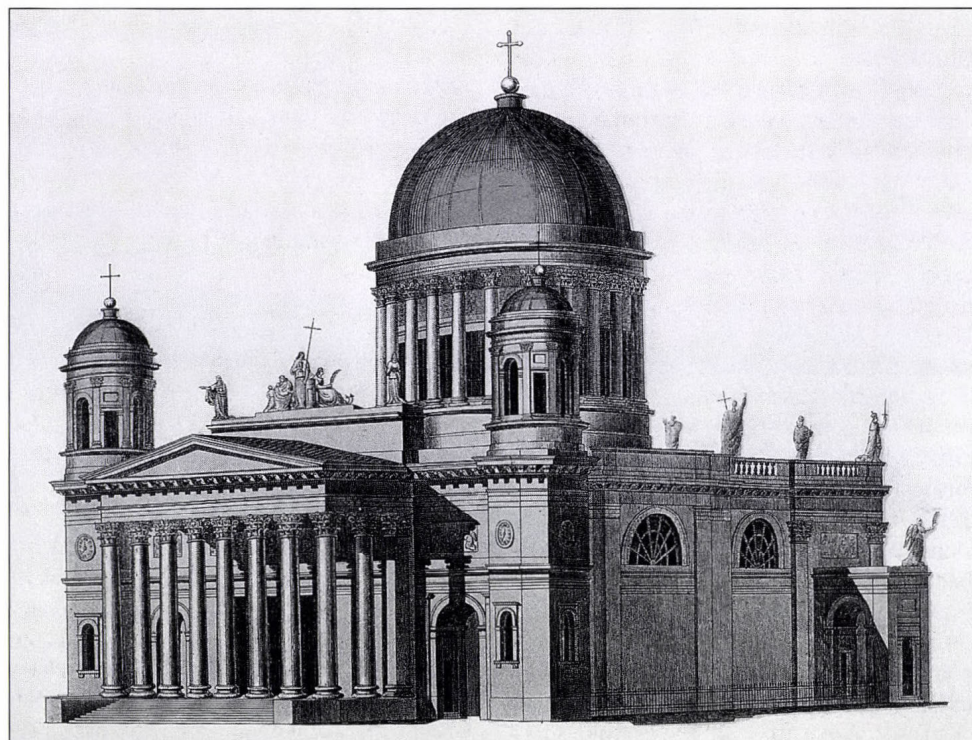
években került vissza, a Várhegy tereprendezésekor, az új székesegyház építéseinél. A XVI–XVII. századi látképeken általában madártávlatból láthatjuk a várost és a várhegyet, a Dunával, szemközt Párkány erődítésével s a szigetekkel. A Braun-Hogenberg-féle 1617-től megjelentetett városképsorozat (Die Vornembsten Stadt der Welt) ábrázolásai két nézetből, Párkány felől és a Duna irányából mutatják be Esztergomot. A várhegy mindig nagyon hangsúlyos, olykor kissé eltúlzottan magas és sziklás. Gyakori megoldás volt, hogy egy-egy közismert kompozíciót vettek át a művészek, s ilyenkor mindig történtek kisebb-nagyobb változtatások. Így előfordult, hogy olyan művész is készített látképet, aki soha nem járt valójában a helyszínen, ami amúgy a XVI–XVII. században általános gyakorlat volt. Éppen ezért a részletek hitelessége gyakran megkérdőjelezhető, leginkább Justus van den Nypoort kompozícióján, az I. Józsefnek ajánlott, 1686-ban először megjelent geometria tankönyv illusztrációján vehető észre. A város és a vár fontosságát jelzi, hogy a két évszázad legfontosabb kiadványaiban kivétel nélkül megtalálhatók ábrázolásai.

A XIX. század lényeges változásokat hozott a látkép műfajában. A romantika ízlésének megfelelően a hazai tájak mint a nemzeti történelem emlékhelyei váltak fontossá. E tekintetben különösen jelentős volt Esztergom, hiszen mint uralkodói székhely, majd a római katolikus egyház magyarországi központja kiemelkedő nevezetességű volt a magyarországi városok sorában. Ekkor jelennek meg először a több

mint két évszázad alatt sablonossá vált veduták helyett újabb nézetei a városnak. Legjellemzőbbek közülük Ludwig Rohbock acélmetszetei, a Hunfalvy Pál szövegével megjelent *Magyarország és Erdély* című útleírás albumból. A század a nagy építkezések kora, s az új épületek jellemző részletei mind megőrzésre méltóak. Az új székesegyház mellett az érseki palota, a

Szerlemey Miklós litográfiai intézete: Az esztergomi székesegyház. Papír, színes litográfia. MNM Történelmi Képcsarnok

The lithography institute of Miklós Szerlemey: The cathedral of Esztergom. Paper, colour lithography

papnevelde, az apácázárda szerepelnek például a litográfiákon. A romantika esztétikájának megfelelően a biedermeier ízlésére jellemző módon elmaradhatatlan motívummá válnak az előtér életképi jelenetei. Egyre több városrészlet-ábrázolás készül a nevezetesebb épületekről, s 1856-tól, a székesegyház felszentelésétől az épület a legtöbbet ábrázolt városképi elem lesz, a város jelképévé válva. A legérdekesebb talán egy ismeretlen művész litográfiája, amelyen Párkány felől láthatjuk a székesegyházat, meg nem valósult formájában. A historizáló elemekkel dúsított klasszicizáló, kupolás épület kőrajza kivételes darab az ábrázolások között. Jellegzetes XIX. századi rekonstrukció Szerlemey Miklós litográfiája az 1543-as és 1820-as Esztergomról, a művész albumaiban és önálló lapjain egyaránt más helyszínekről is készített hasonlókat.

A székesegyház tervrajzai a környék grandiózus rendezési tervével roppant érdekes építészettörténeti dokumentumok. Az 1594–95. évi ostrom során a háromhajós, átriumos bazilika súlyosan megsérült, s a XVIII. század közepén már romos volt. 1763-ban kezdték meg maradványait bontani. Helyén 1764-ben Barkóczy Ferenc érsek Isidore Canevaléval, illetve Franz Anton Hillebrandttal monumentális székesegyházat terveztetett, de csak az utóbbi tervei szerinti kisebb templom készült el. A jelenlegi székesegyházat a kismartoni Kühnel Pál és Packh János tervei szerint 1822-től kezdték el építeni, majd Packh halála után 1839-től a Hild József által módosított for-

mában nyerte el végső alakját a templom. Kühnel nagyszabású, de meg nem valósult terveit a kanonoki házakkal és a szemináriummal csak a kiállított tervrajzokon láthatjuk. Scitovszky János aranymiséjének emléklapja újabb műfaját jelenti a székesegyház ábrázolásainak.

A válogatás öt évszázad látkepeiből Magyarország egyik legjelentősebb városának arcait, azok változását, formálódását illusztrálja, s Esztergom sokféle ábrázolásának megismerése mellett érzékelhetjük a műfaj átalakulását is; hogyan lesz a vedutából a romantika történelmi emlékhelyén keresztül útikönyv illusztráció, vagy éppen építészeti dokumentáció, esetleg emléklap.

Esztergom ostromainak ábrázolásai két csoportra oszthatók: az 1594–95-ös események bemutatásaira és az 1683-as Esztergom, illetve Párkány ostromképekre. Esztergom a XVI–XVII. században a török-magyar harcok egyik kulcsfontosságú stratégiai pontja volt. Miután az oszmánok 1541-ben elfoglalták, majd 1542-ben meg is védte Budát, hozzáfogtak, hogy a magányosan álló – ezért könnyen sebezhető – vár körül kiépítsék azoknak az erősségeknek a láncolatát, amelyek fel tudják tartóztatni a keresztény erők további ellentámadását. Így került török kézre 1543–44-ben mindhárom régi királyi székhely, Esztergom, Székesfehérvár és Visegrád.

A XVI. század közepén teljessé váló török védőöv legfontosabb erőssége, a dunai vízi utat őrző Esztergom volt. A korabeli útvízszyonyok és szállítási lehetőségek mellett a több tízezer főből álló hadseregek kielégítő élelmiszer és takarmányellátását szinte csak hajókkal lehetett megoldani, így a Duna melléki várak birtoklása mind a Bécs felé törő oszmánok, mind a Buda ellen támadó keresztények számára létfontosságú kérdés volt. Ezért a Buda visszafoglalására induló keresztény seregeknek előbb mindenképpen birtokba kellett venniük Esztergomot is, hogy később, a budai ostrom alatt se éhezzenek katonáik.

A tizenöt éves háborúban (1591–1606) több kísérletet is tettek a vár visszaszerzésére. 1595-ben a keresztények továbbra is a Duna mellékét igyekeztek birtokba venni, hogy előkészítsék a következő évi, Buda elleni támadást.

Közel száz évvel később, 1683-ban az oszmánok ismét Bécset fenyegették, de a császárváros segítségére érkező lengyel király, Sobieski János segítségével megfutamították őket, s a keresztény seregek a Duna mentén üldözték a megvert török hadat. Az oszmánok azonban október 7-én Párkánynál törbe csalták a lengyel király lovasságát, s az ötezer harcos egyötöde odaveszett a harcban. Két nappal később, október 9-én azonban a beérkező császári csapatokkal együtt a lengyelek már meg-

Sebastian Leclerc (1637-1714): Párkány ostroma. Papír, rézmetszet, MNM Történelmi Képcsarnok
The siege of Párkány. Paper, engraving

semmisítő vereséget mértek a párkányi hidfőt védelmező budai pasa hadára, s megsemmisítették a hajóhidat is.

Ezután már hozzá lehetett látni a védtelenül maradt Esztergom ostromához. Október 19-én a várostól nyugatra – a török ágyúk hatótávolságán kívül – felépített új hajóhídon megkezdte az átkelést a császári sereg. A törökök ezúttal a váron kívül szinte minden külső erődítést ellenállás nélkül kiürítettek, s az október 24-én kezdődő ágyúzás hatására négy nappal később megadták magukat a császári sereg fővezérének, Lotharingiai Károlynak.

Ezzel véget ért Esztergomban a hosszú török uralom, vára azonban később sem vesztette el stratégiai jelentőségét.

A kiállítás harmadik műtárgy együttesét az érmek jelentik. Az esztergomi érsekek portréermeit követően a tizenöt éves háború eseményeinek emlékérmek láthatjuk. Az 1683-as ostrom résztvevőinek portréermeit, a Szent Liga tagjainak és az eseményeknek allegorikus éremábrázolásait rendkívül sokoldalú válogatásban mutatja be a kiállítás, s ezzel a gazdag anyaggal zárul a bemutatás.

Az esztergomi palota kaszárnyának nevezett északi szárnyában ugyancsak augusztus 15-én nyílt kiállítás. Egyelőre még nem a tervezett, amely az Árpád-kori Szent Adalbert székesegyház legjelentősebb épületszobrászati emlékeiből ad majd válogatást, valamint a Porta speciosát mutatja be. Ez remélhetőleg egyszer – a közeli jövőben – megvalósul majd, bár amint arra Takács Imre utalt, a feladat kényes, hiszen a kapu egyetemes jelentősége miatt nagyon gondos művészettörténeti-építészettörténeti előkészítő munkát igényel a bemutatás megtervezése és kialakítása. Ami viszont meg-

valósítható – bár a szokásos rohammunkával –, az a nagyterem festményekkel való berendezése. S itt ismét a Történelmi Képcsarnok festményanyaga szolgált alapul: Takács Imre javaslata szerint, aki Reinold von Lubenau 1587-es leírása szerint vezérek, királyok és nádorok ősgaléria portréival díszítené a termet. A válogatás nem volt könnyű, hiszen harminc darab kifogástalan állapotú festményt kellett „előteremteni”. Az ábrázoltak, a művek maguk s elhelyezésük azonban a nagyterem műemléki környezetének méltó kiegészítői, s a rekonstrukció egy fontos állomásának lezárását jelenti a terem berendezése és a közönség számára való bemutatása.

Lásd még – See also: Borító 2. – Cover 2.

The centuries of Esztergom

By the banks of the Danube among the relatively few crossing places, one of the most important was the hilltop fortification of Esztergom. It had been a fortified Roman camp, a part in the chain of the limes of Pannonia. In the Middle Ages Esztergom was for nearly three hundred years the capital of Hungary and almost the whole territory of Northern Hungary belonged to the medieval archbishopric of it. In the Castle of Esztergom an exhibition was organised with the title "Centuries of Esztergom" together with the finishing its reconstruction and the opening of the new parts of the medieval building. Old views, vedutas, landscapes, allegorical representations are showing the changing faces of the city and the castle from the 16th to the end of 19th century. Beside this, visitors can see the representations of the most important battles in Esztergom, the captures and recaptures of the fortress during the hundred and fifty years of Ottoman rule. In six showcases coins and medals in connection with the history of the town are displayed. Another important event is the reconstruction of the large-size ceremonial hall, which is decorated with paintings representing princes and kings of Hungary.

Tudományosság és természettudományi muzeológia

Kecskeméti Tibor

A tudomány és múzeum kapcsolata

már közel 2500 évvel ezelőtt kialakult. Platon Kr. e. 387-ben Athén falain kívül megalapította Akadémiáját, a múzsáknak szentelt Muszeiont. Ennek mintájára a Ptolemaioszok Alexandriában szintén alapítottak egy Muszeiont, melyet az állam tartott fenn s melynek egyetlen célja az volt, hogy a tudósoknak minél jobb munkakörülményeket biztosítson. Az itt munkálkodók előtt szinte korlátlan lehetőségek nyíltak. A Muszeion mellett növény- és állatkert létesült, melyben az ismert világ ritka növényei és állatai is megtalálhatók voltak. Az orvosok és természettudósok külön műhelyekben állati és emberi tetemeteket boncoltak, különböző biológiai kísérleteket végeztek (íme a természettudományi múzeumok csirái!), a csillagászok a csillagvizsgálókból figyelték az égitestek mozgását. S mindezekhez, a Muszeion szükségleteire létrehozták az alexandriai nagy könyvtárat.

A felvilágosodás korában szinte egyidejűleg alakultak ki a szaktudományok és múzeumok. Kettőjük kapcsolata szoros volt. A múzeumi tárgyak meghatározása, értelmezése, a bennük rejlő információk feltárása csak a tudományos törvényeken és szabályszerűségeken alapuló ismeretek és módszerek segítségével történhetett.

A későbbi korokban az ismeretek gyarapodása, a tudományos kommunikáció – információ –, publikáció intenzívebbé válása, a vizsgálati módszerek gazdagodása és tökéletesedése, az eszközök, műszerek fejlesztése, az oktatás minden szintű fejlődése, gyűjtemények és kutatóintézmények kialakulása a szaktudományok egyre gyorsuló fejlődéséhez és differenciálódásához vezetett. A fejlődés különösen erős volt a XX. században s különösen szembeszökő a II. világháború után a természettudományokban. Mindez érzékelhető a magyarországi múzeumi kutatásokban, ezen belül az utóbbi 30 év természettudományi muzeológiájában.

A természettudományi múzeumi kutatások jellemzői

erősen elkülönülnek a szellemi tudományi/humán tudományi szakágaktól. Merőben más a vizsgálati anyaguk. Ezek szervetlen (ásvány, kőzet, meteorit, talaj) és szerves

eredetű (fosszilis és recens növényi és állati testek, ill. részek, emberi maradványok) tárgyak. Eltérő a szemléletük, melyben meghatározó szerepet játszik az evolúció (egyed- és törzsfajlás), valamint az időtényező. Különbözik a módszerük: a rendkívül változatos fizikai, kémiai és biológiai metódusok mellett sajátos logikai sémák jellemzik. Más a belső struktúrájuk: számos heterogén szakterületen folynak (gondoljunk a rendkívül differenciált növény- és állattani diszciplínákra!). S végül sajátos az állagvédelmük: ezek elsősorban fizikai, kémiai és biológiai eljárások.

Ha ezekhez hozzávesszük a természettudományi muzeológia sajátos történeti fejlődését és kutatási intézményi hátterét, valamint földtani (bányák, ásványok), földrajzi (geomorfológiai alakzatok, barlangok) és éghajlati adottságoktól (magassági és klimatikus zónáció) erősen függő helyzetét, akkor mint szakág „corpus alienum”-ként egyszóval a muzeológián belül.

Viszont a muzeológia egészébe utalja az, hogy a szakág alapfeladata – miként más múzeumi szakágé – az egyetemes és nemzeti kulturális örökség tárgyainak gyűjtése, megóvása, feldolgozása és közreadása.

A természettudományi muzeológiai kutatások kizárólag alapkutatások (adatok, szabályszerűségek szolgáltatása az alkalmazott kutatások számára), melyek túlnyomórészt leíró (flórák, faunák leírása, dokumentálása) és értelmező (florisztikai, faunisztikai összefüggések kikutatása), kisebb részben kísérleti (szerológiai vizsgálatok) jellegűek.

A vizsgálati anyag, gyűjtemények

A múzeumok alapvető feladata a gyűjteményezés. Ettől múzeum a múzeum. A gyűjteményezés vásárlás, csere, ajándékozás és terepen történő gyűjtés révén történik. A természettudományok esetében a gyűjtés a leggyakoribb gyűjteményezési forma, a tárgyak mintegy 90%-a így kerül a gyűjteményekbe.

A gyűjtőmunka három kérdést vet fel:

– Mit gyűjtsünk? (Gyűjtőkör.) A természettudományi múzeumok gyűjtőkörébe tartozik az ásványok, kőzetek, meteoritok, talajok, a fosszilis és recens növényi és állati testek, ill. részek, az emberi maradványok (antropológiai leletek), valamint az ezekhez kapcsolódó tudománytörténeti anyag.

– Mi célból gyűjtsünk? (Gyűjtés jellege.) A természettudományok esetében a főcél a hazai és külföldi gyűjtemények, valamint a törzs- és összehasonlító gyűjtemények gyarapítása. De rendkívül fontos a kutatási

témákhoz kapcsolódó (célgyűjtés!), továbbá a gyűjteményekben mutatkozó hiányok pótlására (fejlődési sorok, lelőhelyek anyagának kiegészítésére) szolgáló gyűjtés. A gyűjtés fontos részét képezi a leletmentés is!

– Hol gyűjtsünk? (Gyűjtési terület.) A gyűjtés kiterjedhet egy-egy kisebb területi egységre (járás, megye, régió), az ország egész területére (e téren kiemelt feladat a csak Magyarországon előforduló leletek/tárgyak, „hungarikák” begyűjtése), egy-egy kontinensre (Európa, Afrika stb.), valamint nagyobb múzeumok esetében az egész Földre, ún. világgyűjtemény felállítása érdekében.

Kutatási témák

Természettudományi múzeumainkban és gyűjteményeinkben, a több mint 10 millió tárgyon (többségük nemzetközileg kiemelkedő érték!) sokrétű és nagy számú kutatás folyik. Jelenleg több mint 100 tudományos témán dolgoznak a magyar természettudományos muzeológusok. A témák mindegyike az előbbieken említett gyűjtőkör valamelyikébe tartozik. Jelentős részük nemzetközi programokhoz (IGCP = International Geological Correlation Projekt, MAB = Man and Biosphere, Raphael, egy- és többoldalú államközi egyezmények stb.), országos projektekhez (OTKA, MTA, OMFB, KTM stb.), valamint táj kutatásokhoz (Bakony, Őrség stb.) kapcsolódik. Számos a különböző alkalmazott kutatásokat szolgáló megbízásos alap kutatási téma is.

A témák többsége (mintegy 70%-a) állattani és növénytani, a maradék százalékban sorrendben a föld- és őslénytani, ásványkőzettani és embertani témák osztoznak.

E dolgozat keretei nem engedik meg, hogy a témákat részletesen felsoroljuk, ezért csak a legjelentősebbek közül ragadunk ki néhányat. Komplex növény- és állattani állapotfelmérés és monitorozás folyik a Szigetközben. Nemzetközileg is jelentős bizonyos térségek biodiverzitásának vizsgálata. Intenzív kutatások folynak a nemzeti parkok, valamint a tájvédelmi körzetek élővilágán. Több téma kapcsolódik idegen földrészek (Vietnam, Nepál, Tajvan, Brazília stb.) állatvilágának feltárásához. Nemzetközi jelentőségű a Balaton-felvidék triász rétegeinek vizsgálata (anizuszi/ladini rétegtani határkérdés!), a bakonyi jura molluszkakutatás, a Dunántúli-középhegység eocén rétegeiben a bartoni/priabonai határ kijelölése (IGCP 398. projekt), Magyarország harmadidőszaki ősnövényeinek vizsgálata, a

Kárpát-medence ásványainak monografikus feldolgozása, valamint a Föld ún. felső köpenye kőzettani-geokémiai vizsgálata. Az antropológiai kutatások közül a régészeti ásatásokhoz kapcsolódó, valamint az újkori múmia-vizsgálatok a legszámtöbbek.

A további témák nagy többsége növény- és állattani taxonómiai feldolgozás: algák, zuzmók, mohák, gombák, virágos növények, valamint bogarak, lepkék, legyek, poloskák, hártácsszárnyúak stb. leírása és dokumentálása.

Kutatók, muzeológusok

Szakképzettségük és múzeumi munkahelyük révén sajtósági kettős kötődésük van: szak tudományi (biológia, geológia) és muzeológiai.

Jelenleg 108 természettudományos kutató dolgozik múzeumi hálózatunkban. Ebből 65 a Magyar Természettudományi Múzeumban (Budapest), 43 pedig a megyei múzeumokban, többségük Zircen, Gyöngyösön, Pécsen és Miskolcon. A preparátorok száma 34, közülük 23 Budapesten, 11 a megyei hálózatban működik. Elismerésre méltó, hogy több preparátor is publikál!

Muzeológusaink közül 1 akadémiai rendes, 1 akadémiai levelező tag, 4 akadémiai doktor, 37 PhD és 17 egyetemi doktori tudományos fokozattal rendelkező van. Ezzel a Magyar Természettudományi Múzeum a magyar múzeumi terület legerősebb kutató gárdájával rendelkezik.

A kutatók jelentős szerepet játszanak a tudományirányításban és tudományservezésben. Ez a múzeumainkban művelt diszciplína valamennyi hazai és számos nemzetközi szaktanácsadói bizottságban történő intenzív tevékenységben mutatkozik meg.

Szakágunk képviselve van a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram szaktanácsadói bizottságában, a tudományos egyesületek és társaságok vezetőségeiben, tudományos folyóiratok szerkesztői bizottságaiban, különböző intézmények szakmai-minősítő, bíráló és tanácsadó testületeiben (Országos Múzeumi Tanács, Nemzeti Kulturális Alapprogram stb.), nemzetközi tudományos és múzeumi szervezetekben (International Geological Correlation Project, Man and Biosphere, International Council of Museums stb.).

Tízenny muzeológusunk előadói egyetemeken, főiskolákon, kollégiumokban, három kutatónk pedig a Széchenyi Professzori Ösztöndíj birtokosa.

Kutatóhelyek, kutatóhálózat

Fejér és Tolna megye kivételével minden megyében érdekelt a természettudományi muzeológia. A kutatóhelyek száma 24 (ebben a Magyar Természettudományi Múzeum 5 tudományos osztálya önálló kutatóhelyként

szerepel). Ezekben legalább 1, de van ahol 8 természettudományos muzeológus dolgozik, kutató.

A kutatóhelyeken kívül még Kalocsán, Keszthelyen és Tatán van országosan jelentős természettudományi gyűjtemény, azonban itt muzeológus nem működik.

Közzététel, publikáció

A gyűjteményi anyag feldolgozásának eredményei akkor válnak közkinccsé, ha közléteszik, publikálják azokat. Muzeológusaink tollából/számítógépből évi 6-8 könyv, jegyzet, ugyanennyi könyvrészlet, több mint 250 magyar és idegen nyelvű tanulmány, 50 rezümé jelenik meg hazai és külföldi szaklapokban, fórumokon.

E jelentős mértékű publikációs munka legfőbb serkentője a pályázati rendszer (a finanszírozó többnyire az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram). Ezzel a tudományos kutatás versenyszférává vált. Pályázataink, publikációink értékelése, a szakörök és szerkesztőségek visszajelzései, ill. fogadókészsége azt mutatja, hogy a természettudományos muzeológusok jól állják a versenyt.

Képzés, iskolák, ösztöndíjak

A természettudományi muzeológia központja, irányítója és szakmai felügyelője a Magyar Természettudományi Múzeum. Ennek alapja a következő négy meghatározó tényező:

– Tevékenysége lefedi a természettudományi muzeológia *teljes szakmai körét* (ásvány- és kőzettan, föld- és őslénytan, növénytan, állattan, embertan).

– *Világviszonylatban is számottevő értékű és gazdagságú gyűjteményei* vannak (közel 10 millió tárgy, közte több mint 8000 típuspéldány, páratlan egyedi darabok és sorozatok, értékes különgyűjtemények).

– A szakágban Magyarországon a *legnagyobb tudományos potenciált* képviseli.

– A legszélesebb és intenzíven működő *nemzetközi szakági muzeológiai kapcsolatszerkezettel* rendelkezik.

Mint kiemelkedő tudományos műhely/iskola és anyaintézmény ellátja – intézményesített felső fokú szakmuzeológus-képzést. Szorgalmazza, esetenként intézményesen szervezi és koordinálja a preparátorképzést, valamint a múzeumokhoz kapcsolódó ösztöndíjas és tanulmányutakat.

Szakfelügyelet

A tudományos színvonal biztosításának egyik legfontosabb eszköze. A szakfelügyelet alapelvei, ill. legfontosabb feladatkörei az utóbbi évek hazai és nemzetközi tudomá-

nyos és szemléleti változásait is figyelembe véve, az alábbiak.

A *tudományosság* állandó erősítése. A tudomány versenyszférává válásával a képzetesebb, nyelvismerettel rendelkező, agilisebb és sokat (és jól!) publikáló kutató/előadó muzeológus érvényesül. A szakfelügyelet tevékenysége nyomán az utóbbi évtizedben érzékelhető színvonal-emelkedés történt szaktudásban és nyelvtudásban, elsősorban a megyei hálózatban.

Integrálás. Az egészséges és fontos autonómia-törekvések mellett alapvető elvek (esélyegyenlőség biztosítása pályázatoknál) és érdekek (költséghímélő közös projektek, összekapcsolható számítógépes adatbázisok kialakítása) mentén integrálódási folyamat figyelhető meg. Ezt a szakfelügyelet sajátos eszközeivel katalizálja.

Koordinálás. E téren a szakfelügyelet szerepe főként korszerű és előremutató szakmai projektek szervezésében, a párhuzamosságok kiküszöbölésében, valamint egymást kiegészítő kutatások, munkák összehangolásában van.

Az *informálás* legfontosabb eszközei: a szakfelügyeleti látogatások, a „nyitott ajtó, forró drót” magatartás a kollégákkal való érintkezésben, a természettudományi muzeológusok évi rendszeres találkozói (információs börze!), valamint a múzeumok fenntartójával/finanszírozójával való jó partneri kapcsolat és információcsere.

Science and museology of natural history

The connection between science and museums was established 2500 years ago. In 387 B. C. the philosopher Plato founded his Academy dedicated to the muses, thus called Museion. Later in Alexandria, another Museion was established. The institution was supported by the state and its only aim was to provide scientists with all the equipment and facilities they needed.

In the 18th century sciences and museums developed simultaneously and their relationship was remarkably close. During the next centuries the said development accelerated and led to the further differentiation of sciences. The process and its outcome can easily be noticed in the past 30 years of Hungarian museology of natural history.

The researches on natural history differ from the researches on human sciences in the material (minerals, rocks, meteorites, soil, etc.), in the methods used, in their infrastructure, in their institutional background. What makes these researches part of museology is the basic task, namely the collecting and protecting of the objects of cultural heritage and the publishing of the results of the researches.

Nowadays 108 scientists work for museums in Hungary. 65 of them work for the Hungarian Natural History Museum in Budapest, the other 43 scientists work for county museums all around the country. These scientists play an important role in organizing researches of different scientific fields, in collecting and publishing. They act as members of different scientific organizations and many of them share their knowledge at universities.

The centre of museology of natural history is the Hungarian Natural History Museum. It has the greatest collection of the remains of animate and inanimate world, has the broadest international scientific connection, and serves as the background of education at the highest level.

Magyar elme, magyar siker

Millenniumi kiállítás és rendezvényközpont a II. kerületi Ganz gyár területén

A magyarok találmányossága, rátermettsége világszerte elismert tény. Legyen szó akár tudományokról, művészetekről, akár a sportról, honfitársaink minden területen képesek voltak maradandó dolgok megalkotására. Mindezen találmányok, alkotások, újítások összegzésére ez idáig soha senki nem vállalkozott. A kormány 1130/1999. (XII.21.) számú rendelete alapján a Millenáris Programiroda Kulturális Kht. szervezésében 2001 márciusában rendhagyó kiállítás nyitja meg kapuit. Ez a legjavát mutatja be annak, amivel a hazánkban és a külföldön alkotó magyarok a világ szellemi kincsének gazdagításához hozzájárultak.

A kiállítás alapelvei

A Millenáris Kiállítás célja a magyarság alkotókedvének, leleményességének, kreativitásának bemutatása, tudományos és műszaki újítások, találmányok, szabadalmak, új eljárások, eredeti alkotó gondolatok s azok gyakorlati megvalósulásának nagyszabású megjelenítése révén. A tárlat Magyarországot a problémamegoldó gondolkodás, a találmányos személyiségek hazájaként; a magyarokat sokoldalúan tehetséges, eszes és az újítás iránt fogékony népként jellemzi; a

A Ganz gyár régi épületének részlete
Detail of the old Ganz factory

magyar szellemi, tudományos, illetve műszaki élet nagy egyéniségei, iskolái, műhelyei, korszakai, jelentős régiói, termékei, márkái, módszerei, eljárásai köré épül. A magyar szellemi életet, tudományt, műszaki gondolkodást mint tágas, legjobb korszakaiban befogadó, összekapcsoló, jelentős hatású és kisugárzású kultúrát szeretnénk bemutatni.

Ebbe a körbe tartoznak a magyar vagy magyar származású Nobel-díjasok életművei, a kiemelkedő magyar szabadalmak, szellemi termékek, a tudományos, illetve műszaki gondolkodás nagy elméletei és ezeknek a mindennapi gyakorlatban megvalósult formái. Ide soroljuk a magyar művészet (például zenei alkotó- és előadóművészet) legjava termését s a legtágabban értett magyar alkotómunka (így többek között a sport) minden olyan eredményét, amiben a magyar gondolkodás sokféle újszerű sajátossága, leleménye testet öltött. A kiállítás különös érdeklődéssel fordul a megvalósítható, a valóra váló ötletesség, azaz nem a fel- majd ellobbanó ötlet, hanem a találmányosság gyakorlatban is hasznosított vagy hasznosítható formái felé. A gyűjtemény a magyar földön született vagy magyar eredetű gondolatot, a magyar ötletet, a ma-

gyar találmányt minden esetben az egykori nemzetközi mércével igyekszik mérni, s a világban létrehozott hasonló eredményekkel egybevetni. A magyar tudományos, műszaki és művészi gondolkodást így sok vonatkozásban és sok esetben nemzetközileg is kifejezetten élenjáró, példamutató vagy egyenesen úttörő szellemi alkotómunkaként mutathatja be.

A kiállítás célja

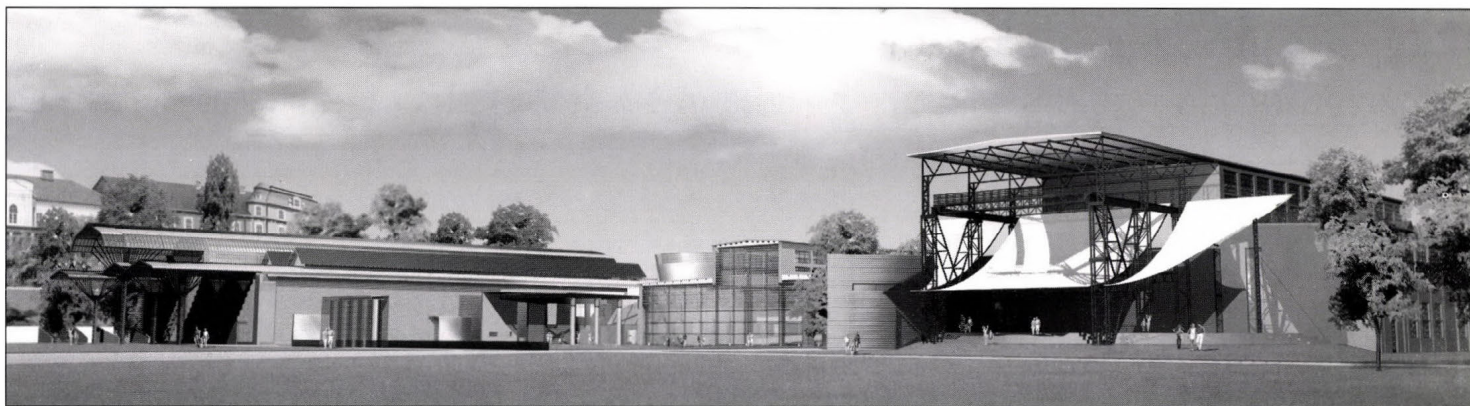
A bemutató jelentős, megvalósult magyar ötletek közvetítésére törekszik az élet minden területéről – közérthető, a bonyolult jelenségek lényegét megőrző formában. Izgalmas és sokszínű kiállítás-technikai módszerekkel igyekszik a közönséghez közel hozni mindazt, amit honfitársaink a magyar múltban megalkottak, vagy – amennyire ez lehetséges – amivel a jelenben kísérleteznek.

Kifejezett célja, hogy a magyar alkotóelme sikereinek, az alkotási folyamat eredményeinek ez ideig páratlan arányú és teljesen újszerű bemutatásával büszkeséget ébresztszen, és ösztönzést adjon a mai nemzedéknek, felébressze az alkotás vágyát. A tényleges magyar szellemi teljesítmény alapos és reális számbavételére, szemléjére épít. Különböző módokon a kiállítás cselekvő részeseivé, tevéleges résztvevőivé avatja a nézőket, belőlük is előhívva az alkotókedvet és a leleményt. A kiállítás a magyarság mindennemű, valamely objektív mércével is mérhető, eredeti szellemi teljesítményével foglalkozik. Arra összpontosít, ami összeköt, ami távlatot ad, ami lelkesít: önálló gondolkodásra, cselekvő életfelfogásra, tenni vágyásra sarkall.

A helyszín

A II. kerületi Ganz gyár imponáló méretekkel bíró ipari architektúra, amelynek főépülete műemlék, önmagában is lenyűgöző. Kimagasló ipari építészeti és belsőépítészeti megoldásai, szuggesztív formái képesek arra, hogy az országos millenniumi kiállításnak méltó otthont teremtsenek.

A gyáralapító a zürichi származású Ganz Ábrahám vasöntő munkás 1841 augusztusában jött Pestre. Önálló öntőműhelye a vízvárosi Kórház utcában (ma Ganz utca) a városi tanács engedélyével 1845 áprilisában kezdte meg működését. Az üzem 1854-ben indította el Ganz Ábrahám világszínvonalú szabadalma alapján a kéregöntésű vasúti kerék gyártását. Ganz halálát követően,

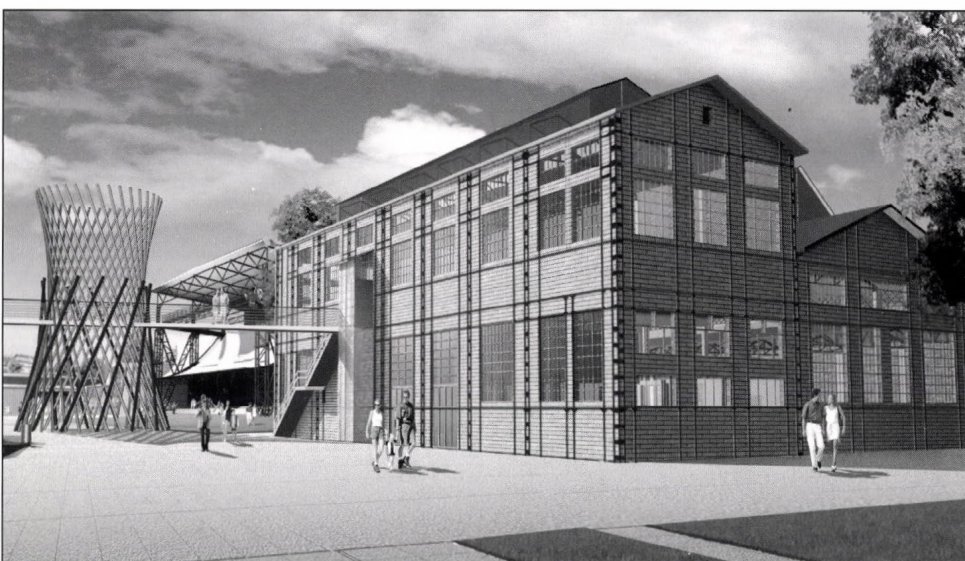
Mechwart András vezetése alatt, a kéreg-öntéses eljárás továbbfejlesztésével gyártott malomipari hengerszék Európa-szerte ugyancsak széles körben keresett lett. 1897-ben felépült az új villamosági gyár, amely később többek között a Jendrassik György által szabadalmaztatott dízel motorral, az erre alapozott vasúti motorkocsik, motorvonatok, tengerjáró hajók gyártásával ugyancsak világhírré tett szert.

E patinás ipari architektúrában helyezkedik el a kiállítás látható és „láthatatlan” tartalma, amelyben (szinte az „elvarázsolt kastély” rejtelmeihez hasonlatosan) felfedező útra invitáljuk a nézőt, apellálva az ember egyik legfontosabb tulajdonságára, a kíváncsiságra. Fokozza az „alámerülés” érzését, hogy a térben a nézőt különböző útvonalak, mélységek és magasságok várják. A tér hol kinyílik, hol becsukódik, és a látogató gyakran váratlan helyzetekbe kerül, ahol cselekvő részese lehet az emberi lelemény, találékonyság és felfedezés megfogható produktumainak.

A tárlat koncepciója

A kiállítás megpróbálja kihasználni a sokszínű tartalomtól fakadó lehetőséget, és a

A kiállítási épületkomplexum tervei Plans of the exhibition complex

statikusság helyett inkább a mozgást, a kipróbálást helyezi előtérbe. Nem titkoltan a fiatalok nyelvén, a játékoság segítségével fogalmaz. A bemutatathóság, a megismertetés egyik eszközeként alkalmazni fogja a videó, a film és a fotográfia lehetőségeit éppúgy, mint a legújabb számítógépes multimédia hatáselemeit. A kiállításon azonban a leghitelesebb látvány, az első számú meggyőző jelenlét: maga a tárgy, többségében múzeumi műtárgy.

A bemutatásra kerülő, és a helyszíne vagy kiállíthatatlanság miatt a tárlaton nem szereplő, de jelentős találmányokról és szellemi teljesítményekről feltárt kutatási anyagok, a téma mélyére hatoló adatsorok és képanyagok (az úgynevezett háttéranyagok) részben a kiállítótérben, teljes mélységükben pedig az elektronikus könyvtárban lesznek előhívhatók. A látogatók számára adott lesz a lehetőség, hogy ki-ki az érdeklődésének megfelelően egyre mélyebb ismereteket szerezhesen, így akár visszajáró látogatója legyen a kiállításnak.

A szakmúzeumok és magángyűjtemények anyagaiból történő válogatást, a kiállítási műtárgylista összeállítását és véglegesítését az egyes szakterületek legkiválóbb művelői (akadémiai és egyetemi kutatók,

muzeológusok, könyvtárosok, levéltárosok) végzik.

Az országos millenáris tárlat nemcsak a magyarországi közgyűjtemények eddigi legnagyobb együttes bemutatkozására ad lehetőséget, hanem más – a millenniumi év keretében megnyíló – szakkiallításokra is felhívja a közönség figyelmét. Ezen kívül a szervező bizottság egy olyan mozgalom elindítását is tervezi, amely a kevésbé ismert magángyűjtemények lappangó értékeit felszínre hozza, és a nagyközönség számára is megismerhetővé, tanulmányozhatóvá teszi.

Ez a kiállítás egyedülálló kísérletet tesz arra, hogy mindazt a szellemi kincset, amelyet honfitársaink megalkottak, amellyel esetleg a jelenben kísérleteznek (és amelyek mindenkor az egyetemes gondolkodást és kultúrát gazdagították) bemutassa, feltárja és megértesse. Megértesse az elmúlt évszázadok példaértékű szellemi teljesítményeit, hogy ezeket mindannyian továbbgondolhassuk, és általuk a kiállítás példát és távlatot adjon az önálló, kreatív gondolkodásnak, a cselekvő életfelfogásnak és főleg a tenni akarásnak, amelynek segítségével jövőnk tervezése valós értelmet és jelentést nyerhet.

A tervek alapján a Ganz gyár műemléki területe a millenniumi kiállításon kívül egyéb különleges programok helyszíne is lesz, az átalakítások folytán egy olyan környezetben, melyben megvalósulhat a természet és az ember alkotta világ harmóniája.

Jegyzet

Köszönjük a Millenáris Kht-nek, hogy a jelen közleményt és az illusztrációkat rendelkezésünkre bocsátotta. – A szerk.

Hungarian mind, Hungarian success Millennium exhibition and program centre

Efficiency, aptness and openness are well known features of Hungarians all around the world. In every field of scientific or cultural life there are thousands of inventions, which can be connected to Hungarian artists, scientists, inventors. On the territory of one-time Ganz Factory in Budapest an exhibition will be organised to present the richness of Hungarian resourcefulness. The aim of the exhibition is to display all the ideas that came true in the course of the past centuries.

Kismúzeumi tagozat alakult a Pulszky Társaságban

Gócsáné Móró Csilla

Már a 90-es évek közepén volt némi szerveződés arra vonatkozólag, hogy a Pulszky Társaságban a kismúzeumok képviselői külön tagozatot hozzanak létre.

Az egyesület egyik alapító tagjaként, valamint egy igazi kis intézmény, egy ún. egyszemélyes múzeum vezetőjeként e gondolatot akkor is fontosnak találtam, mivel a tapasztalatszerzésnek, véleménycserének és szakmai érdekegyeztetésnek fóruma alakulhat így ki. Különösen egy kisebb intézmény vezetője – legyen az önkormányzati fenntartású vagy megyei hálózat tagja – sokszor érzi magát egyedül, mert azt gondolja, hogy szakmai munkája megvalósításának módjában, mikéntjében csak neki vannak problémái.

Ilyen alkalmakkor a vélemények, tapasztalatok megosztása rávilágít arra, hogy egy erős hivatástudatú, magasan kvalifikált réteg (a múzeumok szakalkalmazottai) minden gazdasági nehézség ellenére őrzi, védi, gyarapítja, közreadja a magyar kulturális örökség szellemi és tárgyi örökségeit úgy, hogy saját szintjén nap, mint nap megvívja (pénzügyi, politikai ?!) csatáját.

A Pulszky Társaság nagyszerű kezdeményezése, *Az év múzeuma* pályázat, nemcsak a kívülállók: a közönség, sajtó, fenntartó vigyázó szemeit fordította a múzeumi egyesületre, de a szakma is felfigyelt a kisebb múzeumi intézmények kulturális értékőrzésben, kultúra-teremtésben, hagyományápolásban játszott szerepére. Ezt ismerik el a pályázat kiírói azzal, hogy külön kategóriában mérik össze az intézmények adott évi teljesítményét.

A kismúzeumok szerveződésének gondolatát felvállalta a társaság elnöksége is. Poroszlai Ildikó alelnök az elmúlt évben megszervezte azt a megbeszélést, melyen az ország számos intézményéből érkezett múzeumvezető kifejezte egyhangú akaratát és szándékát egy külön tagozat megalakítására. Ilyen előzmények után ez év május 12-én a budapesti Természettudományi Múzeum adott otthont a múzeumi egyesület kismúzeumi tagozata vezetőségválasztó ülésének.

A Poroszlai Ildikó vezette összejövetelen a megjelenteket Matskási István elnök köszöntötte. Ő is örömmel üdvözölte az új tagozat létrejöttét. Elmondta, hogy a Pulszky Társaság szakmai érdekvédelmi szervezetként eddig is segítette a „kismúzeumokat”,

de egy külön szerveződés hatékonyabban, eredményesebben láthatja el a feladatokat. Nagy László Gábor, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztályának vezetője az aktuális szakmai kérdésekről adott tájékoztatást, így a szakfelügyelet, új múzeumi besorolások, a kötelező szakmai továbbképzés, nyilvántartás kérdéseit részletezte, pontosította. Ismertetette az 1997/CXL-es törvény módosításának jelenlegi tervezetét, valamint a tudományos póttek, könyvjuttatás megszerzésének módját.

A tagozat tényleges működésének beindulása érdekében a megjelent 22 fő vezetőséget választott. Megállapodás született arról, hogy a tagozat vezetőségében a különböző típusú intézményeket figyelembe vesszük, s 5 fő feltétlenül szükséges. A jelenlévők kinyilvánították azt is, hogy a vezetőségben a jövőben az alapítványi múzeumok képviselői is kapjanak egy helyet, mert ez alkalommal csak egy ilyen gyűjtemény képviselője volt jelen.

Javasolt tagok:

Holló Szilvia – BTM, helytörténeti múzeumok referense;

Poroszlai Ildikó – városi múzeum, Százhalombatta;

Molnár Anikó – megyei múzeumi szervezet, Tatabánya;

Füköh Levente – megyei múzeumi szervezet, Gyöngyös;

Péterfi Zsuzsa – városi múzeum, Paks;

Romsics Imre – megyei múzeumi szervezet, Kalocsa;

Székely Ferenc – alapítványi, Sport Múzeum, Heves megye.

A Pulszky Társaság kismúzeumi tagozatának vezetőségébe választották *Poroszlai Ildikó, Molnár Anikó, Holló Szilvia, Füköh Levente, Romsics Imre* kollégákat.

A múzeumi egyesület új tagozata határozatot hozott arról, hogy a megválasztott vezetőség vállalja fel az alábbi feladatok megoldását:

1. A kismúzeumi tagozat is kapja meg a minisztériumi rendeletek tervezeteit.
2. Külön is nyilatkozzon a Békés megyei múzeumi helyzettel kapcsolatban.
3. A múzeumi továbbképzésekben a Pulszky Társaság vállaljon szerepet, a számítógépes nyilvántartásra történő áttérésben a múzeumok szakembereinek képzését

vállalja fel, mivel vannak olyan múzeumok, amelyek rendelkeznek megfelelően képzett munkatársakkal, e területen szerzett tapasztalatokkal.

4. A kismúzeumok vezetői igénylik az évenkénti országos értekezletet, ehhez kérik a minisztérium támogatását. Az összejövetel az országos és megyei múzeumigazgatói értekezletet követő hónapban kerüljön megrendezésre. Javasolt fogadó helyszínek: Zebegény, Pesterzsébet, Gyöngyös, Jászberény.

5. A tagozat vezetőségválasztó összejöveteléről feljegyzés és újságcikk készül.

A kismúzeumi tagozat főbb céljai:

az országos és megyei múzeumoknál kisebb múzeumi intézmények, közgyűjtemények vezetői, munkatársai számára szakmai fórum teremtése, szakmai érdekérvényesítés megvalósítása.

A tagozat tagjai lehetnek:

fenntartótól függetlenül a tájmúzeumok, városi-önkormányzati múzeumok, nem országos gyűjtőkörű szakmúzeumok, helytörténeti múzeumok, muzeális gyűjtemények vezetői, munkatársai.

A leírtak alapján tagjaink közé várjuk minden kisebb intézmény képviselőit, akik a tagozat alapvető céljaival egyetértenek.

Bővebb információ kérhető a tagozat megválasztott vezetőségi tagjaitól.

Section of Minor Museums in the Pulszky Society

Since the middle of the 1990s the wish to establish a separate section for the so-called minor museums inside the Pulszky Society was growing stronger and stronger among the representatives of the said institutions. On the 12th of May 2000 the first official meeting of the Section of Minor Museums was held at the Hungarian Natural History Museum and the board of the section was elected by the members. The aim of the section is to help local history museums and other minor museums establish and improve their potential and provide them with the possibility of a forum where they can raise their voice.

Visszatekintés

A pozsonyi királyi vár kertjei Mária Terézia korában

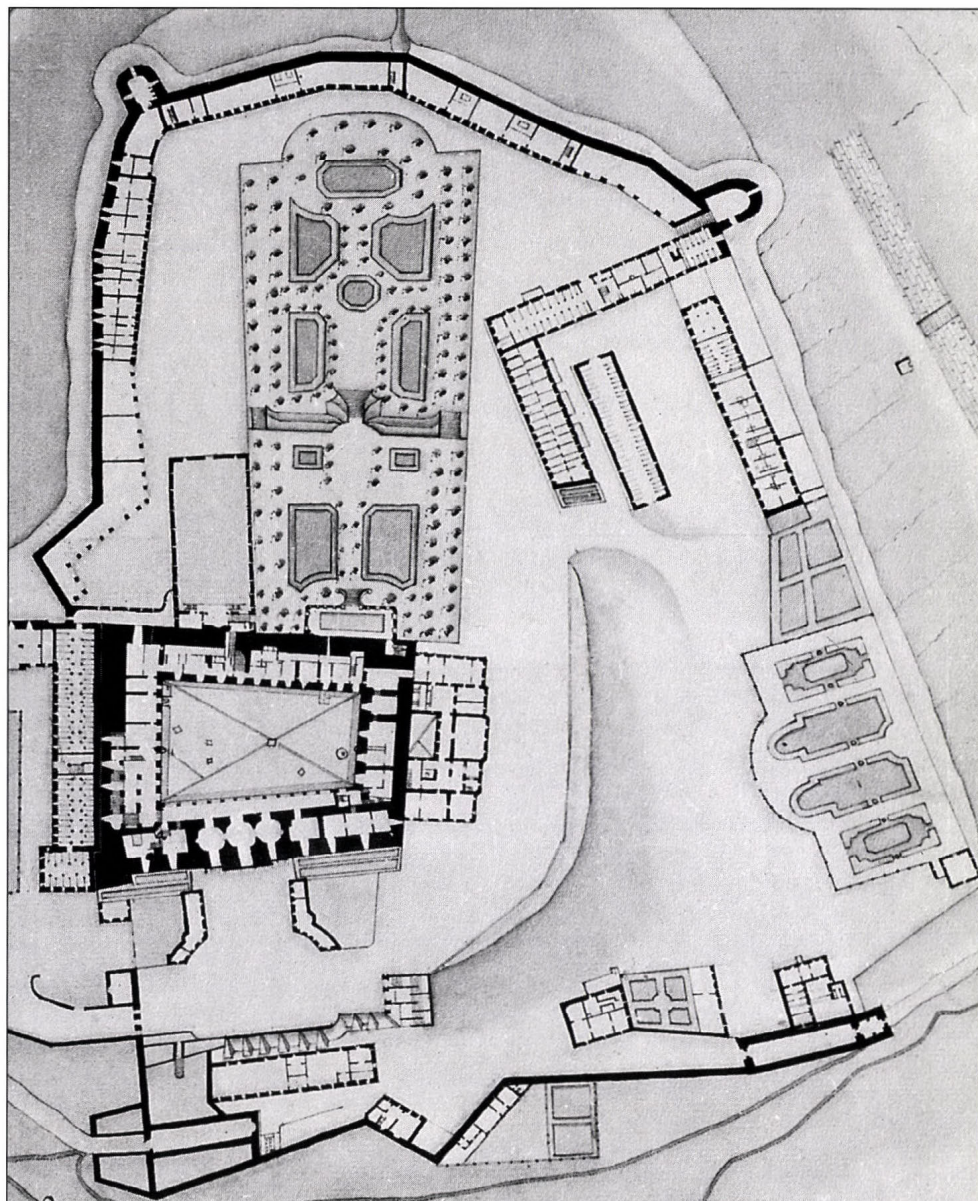
Fatsar Kristóf

A pozsonyi királyi vár Mária Terézia uralkodása alatt rezidenciaként szolgált, és nemcsak a királynő nem túlzottan gyakori – de többnyire Pozsonyhoz vagy környékéhez köthető – magyarországi tartózkodásainak ideiglenes, hanem az 1765-től Magyarország helytartójának kinevezett Albert szász-tescheni herceg állandó lakhelyeként is. A várpalota tehát komoly szerepet kapott az uralkodói reprezentációban. A rezidenciához természetesen – a kor divatjának megfelelő – díszkertek is kapcsolódtak, amelyek kialakítását a kutatás számára már jól ismert, a vár teljes területének alaprajzát feltüntető tervlap részletesen ábrázolja. Az eddig nem súlyuknak megfelelően értékelt várkertek elemzéséhez jó indokot szolgáltat a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokából nemrégiben előkerült kéziratos helyszínrajz, amely a vár területét a korábban közölt tervlappal azonos elrendezésben mutatja.

Mivel a királynő trónra lépésekor megígérte a magyar rendeknek, hogy időről időre az országban fog tartózkodni, a királyi székelyek kiépítése nem volt tovább halogatható. A pozsonyi királyi palota középkori eredetű épületének – a királynő uralkodásának kezdeti időszakát meghatározó háborúk költségei miatt később akadozó – felújítása kezdetben jól haladt. Már a negyvenes évek első felében sor került kisebb átalakításokra, bővítésekre, belső díszítésekre.

Az építkezések során azonban nemcsak a belső, hanem a palota külső díszítésére is figyelmet fordítottak. A királynő már 1743-ban utasítást adott a kor egyik legjelentősebb, Magyarországon több helyen is tevékenykedő kerttervezőjének, a korábban Dominique Girard mellett is dolgozó Anton Zinnernek a palotától északra elterülő, nagyobb kert kialakítására. A főépülettől keletre, a külső várfal mellett már a XVI. század második felében is létezett egy kisebb kert, ez azonban túl szerény kiterjedésű és az épülettől túl távoli volt ahhoz, hogy méltó legyen az uralkodói rezidenciához.

A Zinner által tervezett kert létesítése és Albert herceg beköltözése között azonban több mint húsz év telt el, így könnyen lehet, hogy a kert a legújabb divat szerint átalakították. Amennyiben így történt, a kert tervezője minden bizonnyal Hillebrandt lehetett, aki a helytartó megbízásából a budai

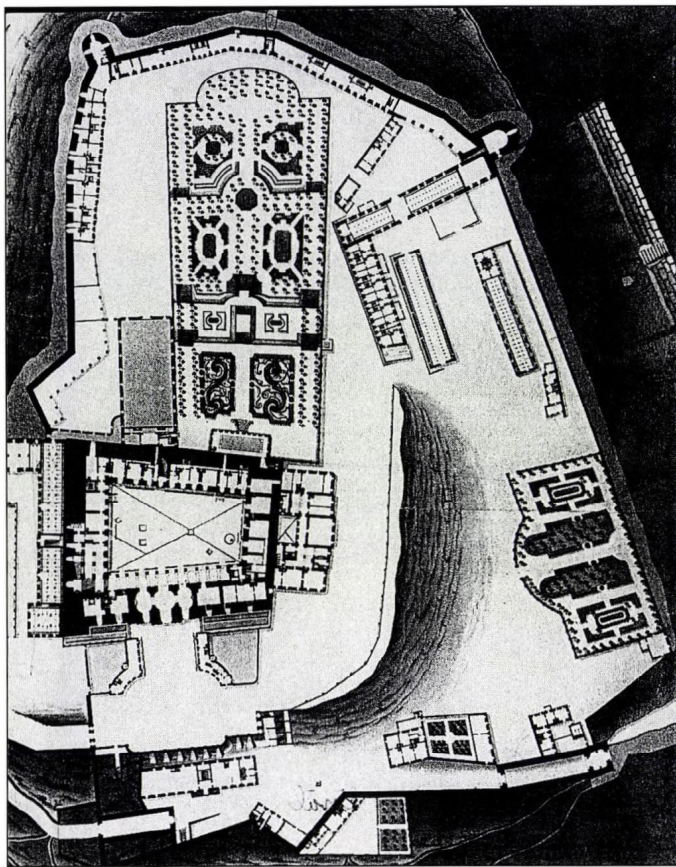
A vár és kertjei 1780-1784 között (MNM Történelmi Képcsarnok, T. 6971, színezett tusrajz)
The castle and its gardens between 1780 and 1784.

várpalota kertjéhez is tervet készített. Az 1760-as évek első felében végzett nagy átalakítás feltehetően a kert építésére is hatással volt, ezért Marquart 1765-ben készített várostérképe talán már túl késői Zinner művének megismeréséhez. (Marquart a város kertjeit egyébként többnyire négytáblás kialakítással, tehát sematikusan ábrázolta, lehetséges, hogy a várkertek esetében is így tett.)

Az Albertinában őrzött tervlaphoz képest a most bemutatott alaprajz valamelyest későbbi állapotot mutat. A kisebb díszkerttől északra álló, jelentéktelen épületet elbontot-

ták, és helyén a díszkert és a keleti várfallal párhuzamosan álló épület között egy trapéz alakú, egyszerű haszonkertet építettek. A nagyobbik díszkerttől északkeletre fekvő, jelentéktelenebbnek tűnő másik épületet időközben ugyancsak elbontották. Az Albertinában őrzött alaprajz keletkezési ideje 1780 körülre tehető, az itt bemutatott tervlap tehát közvetlenül a papnevelde számára 1784-ben történt átalakítás előtti időben készülhetett.

A két tervlap között azonban az épületek elhelyezésénél is szembeötlőbb különbség mutatkozik. A korábbi tervlapon a díszker-

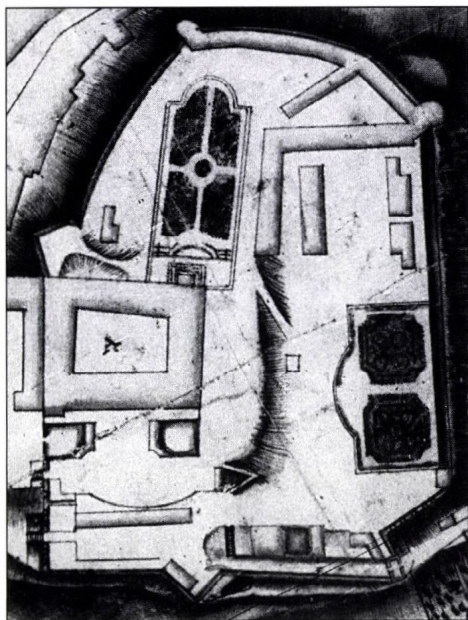

A vár és kertjei 1780 körül
The castle and its gardens about 1780.

teket látványos részletességgel fogalmazták meg, az itt bemutatott alaprajzon ellenben azokat leegyszerűsítve látjuk. A valójában négy teraszra osztott nagyobbik kert itt mindössze két terasszal szerepel, és bár a tervlap a kert egységeit helyzetüknek megfelelően ábrázolja, azok pontos képe nem állapítható meg.

A fallal körülvett nagyobbik kert határoló vonalait feltehetően még Zinner alakította ki

A pozsonyi vár Marquart térképén, 1765.
The castle of Pozsony on Marquart's map, 1765.

A parterre tábláinak gyepek szegélyeikhez kapcsolt, volutákban végződő tömör gyeprév a mezőt hosszában kettéosztja. A következő, kisebb teraszra a három sétány vonalában lépcsőn lehet lejutni, a lépcsőket gyepek rézsűk kötik össze. A terasz mindkét oldalán feltehetően virággyak közötti kis gyeplületről álló táblák fekszenek. A következő, nagyobb kiterjedésű teraszra a fő- és az oldalsétányokon elhelyezett lépcsőkön lehet lejutni. A teraszon két zárt bosquet helyezkedik el, amelyek körül a sétányokat fasorok kísérik. A bosquet-kba átlós sétányokon és a belső hosszanti oldal középpontjában elhelyezett sétányon lehet jutni, ovális középső tereikben gyeplületek fekszenek. A terasz félkör alakban hátraugró középrészében nyolcszög alaprajzú gyeplület, vagy talán díszmedence fekszik. A kert legalsó, negyedik teraszára a főtengegyben rámpa, az oldalsétányokon lépcsők vezetnek. A teraszt felülről határoló rámpa előtt talán virágos szabad szegély húzódik, előtte mindkét oldalon bosquet-k helyezkednek el, amelyek körül a többi három oldalon a sétányokat fasor kíséri. A bosquet-k középső, kör alakú tereiben négyzet alaprajzú gyeplületek fekszenek, amelyek fák vesznek körül. A kert hátsó fala ívesen kidomborodik, a fasorok követik a kert határvonalát, a kertfal hátraugrása miatt kialakuló ovális tér szabadon maradt.

A vár keleti falához csatlakozik a jóval nagyobb múltra visszatekintő kisebb díszkert a

Theresianummal szemben. A kertet rácsos kerítés övezi, vonala elől ívesen kidomborodik, a kerítést körben fák kísérik. A főtengegy menti két azonos tábla gyeppel fedett mezőiben feltehetően dézsás növények állnak. Ezek mellett, a kert oldalai mentén egy-egy téglalap alakú zárt bosquet helyezkedik el, amelyek téglalap alakú belső tereibe a keresztirányú sétányokon lehet jutni. A bosquet-k belső tereiben egyszerű labdagyepek fekszenek, amelyek sarkaiban fák állnak.

Theresianummal szemben. A kertet rácsos kerítés övezi, vonala elől ívesen kidomborodik, a kerítést körben fák kísérik. A főtengegy menti két azonos tábla gyeppel fedett mezőiben feltehetően dézsás növények állnak. Ezek mellett, a kert oldalai mentén egy-egy téglalap alakú zárt bosquet helyezkedik el, amelyek téglalap alakú belső tereibe a keresztirányú sétányokon lehet jutni. A bosquet-k belső tereiben egyszerű labdagyepek fekszenek, amelyek sarkaiban fák állnak.

A várkerthez üvegház is tartozott, amelyben narancsfákat és feltehetően más délszaki növényeket is tartottak. *Johann Fux* várkertész 1778-ban az akkor elbontott, már egyébként is romos régi üvegház helyett újabb építését szorgalmazta, azt azonban *Kempelen Farkas* udvari tanácsos túl költségesnek ítélte, és ezért nem támogatta.

A pozsonyi királyi vár és kertjei hanyatlása már 1784-ben, az általános papnevelőnek II. József általi beköltöztetésekor megindult. A folyamat tovább erősödött, amikor a király halála után feloszlott tanintézet helyett a hadsereg foglalta el a területet. Sorsát azonban a katonák gondatlansága következtében 1811-ben kitört tűzvész pecsételte meg végleg, amelynek következtében az egész együttes elpusztult.

Jegyzet

A pozsonyi vár Mária Terézia korabeli szerepéről és átalakításáról az utóbbi évtizedekben Kelényi György: *Franz Anton Hillebrandt (1719–1797)*. Művészettörténeti Füzetek 10. Budapest 1976. 34–37.; Saska Ladislav: *Der theresianische Umbau der Burg von Pressburg*. In: *María Theresia als Königin von Ungarn*. Ausstellung im Schloss Halbturn, 15. Mai – 26. Oktober 1980. Katalog, 125–132.; Sulcová, Jana: *Die Barockresidenz*. In: *Fiala, Andrej–Sulcová, Jana–Krutky, Peter: Die Bratislavaer Burg*. Bratislava 1995, 94–118.

The gardens of the Royal Palace in Pozsony under Queen Maria Theresa

The royal palace in Pozsony (Bratislava, Slovakia) served as a temporary residence for Queen Maria Theresa (1740–1780) during her stays in the city and later as a permanent dwelling place for the governor of Hungary Prince Albert.

A number of ornamented gardens were attached to the residence, designed according to the trends of the time.

The reconstruction of the medieval buildings started in the beginning of the 1740s. Anton Zinner, a famous landscape-designer was in charge of designing a large garden to the north of the palace as another garden had existed since the 16th century but it was too small and was a long way from the palace. Some minor buildings were demolished, and a garden of vegetables was created. The new garden consisted of four embankments, connected with stairs and alleys bordered with trees, flower beds, lawn and hedges. A greenhouse belonged to the gardens as well, where orange trees and other tropical plants were grown.

The decay of the gardens and of the palace started in 1784 when a college was moved in initiated by Joseph the Second, but the said process became more rapid when, after the emperor's death the area was occupied by the army. A fire in 1811 due to the soldiers' negligence entirely destroyed the whole complex.

„Hontalan a' hon' fia”¹ Wesselényi Miklós egyik utolsó magyarországi levele (1848. szeptember 28.)

Demeter Zsófia

Nemcsak a könyveknek, a történelmi évfordulóknak is megvan a maguk sorsa. Az 1848–49. évi forradalomra és szabadságharcra emlékező rendezvények után, a reformkor egyik legnagyobb programadó teoretikusának, szervezőjének, báró Wesselényi Miklósnak évfordulójáról kell emlékeznünk. 150 évvel ezelőtt, 1850. április 21-én halt meg Magyarországra való visszatértekor Pesten. A Kálvin téri református templomban temették el, majd a következő évben szállították koporsóját birtokára, a zsigódi családi sírboltba.²

Wesselényi Miklós, Széchenyi régi barátja, a reformkor híres, támadott és bálványozott ellenzéki vezére egyik utolsó, Magyarországon írott levelét őrzi a székesfehérvári Szent István Király Múzeum gyűjteménye.³ A levél megírásának ideje 1848. szeptember 28. Ekkorra elmúlt már az az „árvízi hajóst” övező tisztelet, melynek Vörösmarty Mihály adott hangot hasonló című versében, s amely verset 1838. április 27-én óriási sikerrel szavalt Laborfalvy Róza.⁴

A polgári halott

Az 1840-es évek azonban már nem Wesselényi évtizede! A reformmozgalom legendás vezére és stratégiája már kiszorult a politikai életből: kiszorult és kiszorították. 1843-ban, utolsó nagy politikai műve megírásakor magát „polgári halott”-ként jellemezte: „*Polgári halott szólal meg ezennel lelki s testi csapások és akadályok által tevési köréből kivetve.*”⁵

A diagnózis több szempontból is pontos. Először is orvosi értelemben: Wesselényi egészsége ekkorra megromlott.⁶ Az ellene konstruált felségsértési per folyamán és 1839. évi elítélések már állandó orvosi segítségére szorult. Fogságát is megszakították két hónap után, hogy Gräfenbergbe utazhasson gyógykezelésre. Ezen engedelem kivívásában barátainak, Deák Ferencnek és Széchenyi Istvánnak nagy szerepe volt.⁷ Mint három évre elítélt, természetesen szigorú rendőri felügyelettel hagyta el 1839. április 11-én a budai laktanyát, börtönét. Ekkor már bal szemére nem látott, majd 1844-ben teljesen megvakult.⁸

Gräfenberg, ez a Wesselényi korában oly divatos morva-sziléziai fürdőhely Freywaldau külterületén épült, s 1826 óta itt praktizált a zuhanyozás és izzasztás gyógy-

módját kidolgozó Vinzenz Priessnitz⁹ (1799–1851), akinek neve mindannyiunk előtt ismert a köznévvé vált „priznic” szóból. A báró 1843-ig itt tartózkodott, szigorúan betartotta az orvosi utasításokat, s így állapota nem rosszabbodott. Itt ismerkedett meg hűséges ápolónőjével, későbbi feleségével, Lux Annával¹⁰, s ide húzódott vissza 1848 szeptemberében is. Kedvelt gyógyhelyén maga kezdeményezte a kaszinó, a vízvezeték, az uszoda és a Priessnitz-emlékmű építését¹¹, amelynek négysoros feliratát a hálás magyar betegek nevében Wesselényi kérésére Vörösmarty Mihály fogalmazta.¹²

1847-ben politikai értelemben is „divatból kiment cikk”-ként jellemezte önmagát¹³. Betegsége és az ellene folytatott koncepció per¹⁴ miatt kiszorult a politikából. Nevét tisztelet övezte, de elképzeléseit, melyeket utolsó nagy művében, az 1843-ban megjelent „*Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*” címűben fejtett ki, már értetlenül fogadták¹⁵. Pedig ebben, „*Vészely fenyeget, óh hon! vészely, olyan, milyen még sohasem*”¹⁶ felkiáltással Wesselényi a veszélyt hordozó nemzetiségi kérdés megoldását kutatta: szerinte erős alkotmányos államszövetség sáncai közé beemelt, a polgári szabadságjogok megadásával kibékített nemzetiségek segítségével lehetne ellenállni az orosz veszélynek. Műve a liberális nemzetiségi politika legjelentősebb összegzése volt¹⁷, ám szavaira 1848 márciusi lázában senki sem figyelt. Pedig a zsigódi csöndben – mint írja: „testi setétségben”¹⁸ – a márciusi eseményeket hírül véve, akkor tehát, amikor egész reformkori harcát sikerre jutni látta, már március 23-i levelében figyelmeztetett a bajra: „*En a szlávok vagy horvátok részéről hallgatást vihar előtti csendnek tekintem.*”¹⁹

1848 tavaszán Pesten és Pozsonyban is megrendülve és tisztelettel fogadták a megtört, beteg embert, lenyűgöző szónoklataival tetszést aratott, de mondanivalójával már csak döbbenetet keltett. Például azzal a gondolatlalt, hogy szövetséget kell kötni a nemzetiségekkel és biztosítani kell Horvátország függetlenségét²⁰. A kortársak közül többen ítélték magatartását bátoratlannak, a szituációt kínosnak. Splény Béla így emlékezett²¹: „*A jó hazafiak között is sokan elvesztették bátorságukat, így kínos benyomást keltett a vak Wesselényi kislelkű beszéde, melyet, ha jól emlékszem, az István szálloda balkonjáról tartott az őt üdvözlő tömegnek.*”

báró Wesselényi Miklós
1796–1850 (Franz Eybl litográfiája)
The baron Miklós Wesselényi
(lithograph of Franz Eybl)

A reformkori hőst őszintén tisztelték benne, de 1848-ban már nem találták a helyét a politikában. Madarász László szerint: „Wesselényi kivítva a győzelmet, midőn az abszolutizmus megtörtött.”²²

1848 nyarán még fontos szerepet vállalt az unió, a Partium visszacsatolása, illetve az erdélyi jobbágyfelszabadítás ügyében²³, de a szeptemberi események már megfélemlítették.

Wesselényi nem csupán politikai, hanem emberi szempontból is magányossá vált: Kossuth a vak embert augusztusban megvárakoztatta és fagyosan bánt vele, Széchenyi elborult elmével szeptember 5-én Döblingbe távozott. Eötvös József is e napokban hagyta el hazáját.²⁴

E levél megírásának napján, vagy az előtte volt éjszakan mondta el Wesselényi utolsó beszédét²⁵, amit igen zokon vettek tőle abban a helyzetben, amikor az ország Jellasics betörése és a fővároshoz való közelítése miatt a fegyverkezés lázában égett. Elmondta ugyanis, hogy hiába a nagy hazafias lelkesedés, az ország kétségbeesztő helyzetben van. Csak a törvényesség útján való megmaradás oldhatja meg a helyzetet, a fegyveres harc semmiképpen sem.

A gyalázatos tett

Wesselényi a székesfehérvári múzeumi gyűjteményben található levelet 1848. szeptember 28-án, csütörtökön este írta Pesten, s másnap, a pákozdi csata napján vitte el a posta Szombathelyen át Ikervárra. Való-

A Lamberg elleni merénylet
A. Maschek litográfiáján
The attempt on Lamberg's life in A. Maschek's
lithograph

színiül a levél megírása előtt kereste fel Kossuthot, s közölte vele elutazását²⁶. A kézbesítés napján a vak főúr is elutazott Gräfenbergbe, ahonnan már csak meghalni tért vissza 1850-ben.

A levélben másnap elutazásának módjáról is írt Wesselényi Batthyány Lajosnak. Feleségével Pestről gőzhajón mentek Pozsonyba, onnan vasúton Gräfenbergbe.

Batthyány grófné szeptember 25-étől már lkervárott tartózkodott, s a felgyorsult események közepette híreket várt a pesti helyzetről és férje felől is. Szerencsére ekkor még levélben tudósították egymást az emberek: ez volt a legfrissebb és a legszemélyesebb módja is a tudósításnak, hiszen a leíráskor az író a saját véleményét is kifejtette. A tollforgató emberek éltek is ezzel a lehetőséggel: visszaemlékezések szerint naponta több órát töltöttek levélírással azért, hogy családtagjaikat és ismerőseiket a legfrissebb eseményekről értesítsék. Wesselényi maga is híres volt kiterjedt levelezéséről²⁷. Nem véletlenül írta Deák Ferenc Vachott Sándornénak 1862-ben: „Boldogult báró Wesselényi Miklós nagyon szeretett levelezni.”²⁸

Ezen magánlevelek egy része szerencsénkre fennmaradt és közgyűjteménybe került, mint Wesselényi idézett levele is, melyet kiállításon már többször is bemutatott a Szent István Király Múzeum. Gazdag információi miatt érdemes elemeznünk és szöveghűen is bemutatnunk ezt a közöletlen levelet.

Wesselényi a levélben igen lesújtó véleményt alkot a szeptember 28-án történt „gyalázatos tettről”, Lamberg meggyilkolásáról.

Gróf Lamberg Ferenc, altábornagyot, pozsonyi hadosztályparancsnokot, móri birto-

kost királyi biztosként küldte a császár szeptember 26-i megbízólevele Magyarországra az „összes Magyarországon található csapatok parancsnoká”-vá kinevezve. A kinevezéssel kapcsolatban Lamberg is felvetette szeptember 27-én, hogy intézkedéseinek a már Fehérvárt is elfoglaló Jellasics bán nem fog engedelmessé válni²⁹.

Ennek ellenére a megbízatást elvállalta és Budára indult, hogy kinevezését a még hivatalban lévő ügyvezető miniszterelnökkel, Batthyány Lajossal ellenjegyeztesse.

Ugyanezen célból hagyta el Pestet a miniszterelnök is; ő úgy gondolta, hogy a két, egymással Fehérvár mellett farkasszemet néző hadsereg „közös” főparancsnoka csakis a hadszíntérre jöhet. Ezért kereste őt a magyar táborban és Jellasics főhadiszállásán, Fehérváron is³⁰. Batthyány jól ismerte Lamberget, s kinevezését az egyetlen lehetőségnek tekintette arra, hogy Jellasicsot megállíthassák³¹. A Pesten maradt radikálisok viszont Lamberg kinevezését a „kamarilla” ármányának tekintették. Ugyancsak 27-én Madarász László személyesen ment vonaton Kossuthért, aki alföldi toborzó-körútján lelkesítette a hon védelmére a szolnokiakat³². A Pestre érkezésük után, éjjel tartott országgyűlés Lamberg kinevezését törvénytelennek nyilvánította, és mindenkit eltiltott attól, hogy neki, mint főparancsnoknak engedelmessé válnak. A határozat már másnap falragaszkodon és a lapok hasábjain megjelent³³. A határozatot országgyűlési küldöttek vitték a Velencén tartózkodó Batthyáynak, aki éppen e határozat megismertetése céljából javasolta a parancsnoknak, Móga János tábornoknak a 28-i tiszti gyűlés összehívását a sukorói református templomba³⁴. A gyűlés időpontjában azonban Lamberggel a pesti hajóhídon már végzett a népharag³⁵.

Zalder litográfiája a pákozdi csatáról
Zalder's lithograph of the battle near Pákoz

Lamberg dicstelen halála a képviselőház legradikálisabb tagjaitól a Honvédelmi Bizottmány tagjaiig és Batthyány Lajosig mindenkit mélyen megrázott. Mindannyian érezték, hogy kicsúszni készül kezükből az események irányítása. Lamberg Ferenc meggyilkolása miatt a képviselőház azonnal, egy császári manifesztum pedig október 3-án indított vizsgálatot, s ugyanezen a napon Lamberg utódjává a királyi biztosi tisztségbe Jellasicsot nevezték ki³⁶. 1850 elején Lamberg gyilkosaként végezték ki Kolosy Györgyöt³⁷. Lamberg sírja a móri kapucinus templomban található.

Wesselényi idézett levelében „szegény Lamberg” meggyilkolását a nép „czudar, gyáva s bűnös” tettének minősíti, s megjegyzi „mérhetetlenek lehetnek ezen gyalázatos catastrophanak e honrai rossz következményei”.

Wesselényi természetesen arról is beszámolt az aggódo feleségnek, amit Batthyány Lajosról tud: „Minden becsületes ember, a város legnagyobb része s a baloldaliak is... nagyon fájjalják, hogy Lajosnak a táborba kellett mennie, s nagyon várják visszatértét”.

Wesselényi nem tudhatta, s talán nem is tudta meg soha, hogy Batthyány Lajos éppen eme levél írása idején, zsebében a mélyen eltitkolt hírral, amit Jellasics küldöttétől, a foglyul ejtett Fligelytől vettek el, s amely szerint Jellasics másnap támadni fog, személyes fellépésével segítette döntéshez a sukorói haditanácsa átalakult tiszti gyűlés pártviszályoktól és személyes sértettségektől megosztott résztvevőit³⁸. A döntés eredménye a pákozdi csata lett³⁹.

Csupán epilógusként teszem hozzá, hogy a Lamberg-gyilkosság mind Batthyány október 2-án kelt lemondásának, mind pedig 1849. januári elfogatása után az ellene felhozott vádaknak egyik eredője volt⁴⁰, s íme, Wesselényi menkülésszerű távozásának is kiváltó oka.

A zsbói nagyr, mint egy történelmi korszakváltás előkészítője és beteljesítője 1848 szeptemberében előre látta és rettegte a jövőt, s 1850-ben – Trócsányi Zsolt találó szavait idézve – egy országgal együtt temetkezett⁴¹.

Vajon nem kell-e nekünk erre emlékezni?

Wesselényi Miklós levele (címezés a külteten)

Méltóságos Gróf Batthiányi Lajosnó elő
nagyságának Szombathelyen át Ikerváron

Pest sept 28. 1848 este

Tisztelt Grófnó!

Nagyságodnak engem megtiszteltető és szerencsétlítő azon engedelmevel, hogy az itteni eseményekről tudósításokat irjak, nem igen élhetek. Mi ugyanis holnap reggel megyünk a gőzhajón Pozsonyba, s onnan a vasuton Priesnitzhez.

Bizonyosan megírták Nagyságodnak a mai borzasztó eseményt, mely a városon sőt nemzetünkön is szennyfoltként fog századokon keresztül létezni. A gyalázatos tett leírásának újbóli olvasásával Nagyságodat gyötreni nem akarom. A szegény Lamberg meggyilkolásánál czudarabb, gyávább, bünyösebb tettet soha is nép nem követett el. Hogy alkotmányos szabadságunk drámájának hol satyrává, hol Locálposse-vá fajuló folytában illy hamar illy tragoedia forduljon elé, nem gondoltam. Mérheteretlenek lehetnek ezen gyalázatos catastrophának e honrai rossz következtései. Bár Isten azoknak legalább egy részét távoztatná.

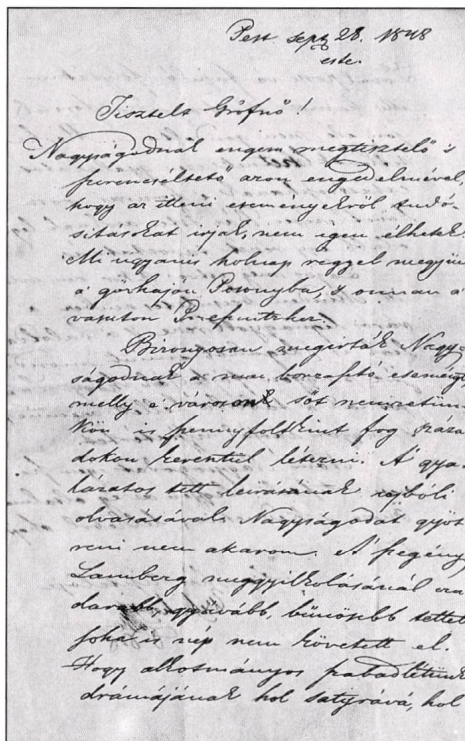
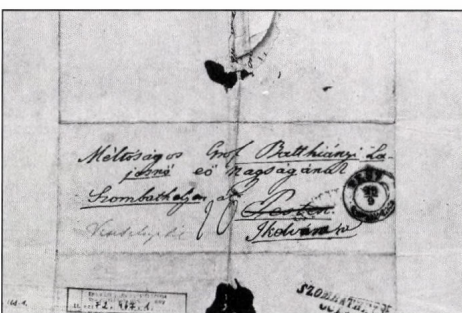
Lajos még estve 9-kor nem volt itt. Minden becsületes ember, a város legnagyobb része s a baloldaliak is (legalább amint mondják) nagyon fájallják, hogy Lajosnak a táborba kellett mennie s nagyon várják visszatértét.

Nóm nagyságodat igen szívesen tiszteli.
Legyen az ég oltalma Önön s kedvesein,
lelkéből óhajta

hív tisztelője

Wesselényi Miklós

Wesselényi Miklós levelének kültete a címezéssel
The outside of Wesselényi's letter with the address

Wesselényi Miklós levele Batthyány Lajosnóknak (a levél bal oldala) (Szent István Király Múzeum. Helytörténeti Gyűjtemény, ltsz. 74. 168. 1.)
Miklós Wesselényi's letter to Mrs. Lajos Batthyány (left side of the letter)

Fotók – Photos: Gelencsér Ferenc

Jegyzetek

- 1 Wesselényi Miklós epigrammájából. Egy Francia Dáma emlék könyvébe. 1835. Közli: Dávid Gábor Csaba: Wesselényi szépirodai tevékenysége. In: Előadások és tanulmányok Wesselényi Miklósról. Erdélytörténeti Könyvek I. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, 1997. 131–157.
- 2 Fónagy Zoltán: Bevezetés. In: Magyar szabadelvűek, Wesselényi Miklós. Budapest, 1998. 20.
- 3 Wesselényi Miklós levele gróf Batthiányi Lajosnóknak, 1848. szeptember 28-án. Szent István Király Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény, ltsz. 74. 168. 1.
- 4 Kerényi Ferenc: „Az árvizi hajós” és Vörösmarty Mihály. In: Előadások és tanulmányok Wesselényi Miklósról. 1997. 171–178.
- 5 Bárány Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Budapest, 1992. 15.
- 6 Egyesek szerint az agyalapi mirigy daganata, mások szerint lueszes eredetű látóideg-sorvadás kínozta; Veress Dániel tanulmánya Wesselényi Miklós: Balítétekről. Bukarest, 1974. 265.
- 7 Takács Péter: Egy barátság születése (Wesselényi és Deák). In: Előadások és tanulmányok Wesselényi Miklósról. 1997. 112–113.
- 8 Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós és világa. Budapest, 1970. 225.
- 9 Veress Dániel i. m. 265.
- 10 Veress Dániel i. m. 266.
- 11 Trócsányi Zsolt i. m. 207.
- 12 Veress Dániel: Wesselényi Miklós. Budapest, 1983. 152.
- 13 Trócsányi Zsolt i. m. 231.
- 14 Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós hűtlenségi pere. Budapest, 1986.

- 15 Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós és világa. Budapest, 1970. 209–219.
- 16 Bárány Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Budapest, 1992. 17.
- 17 Trócsányi Zsolt i. m. 214.
- 18 Wesselényi Miklós levele Kossuth Lajoshoz, 1848. március 13. Közli: Fónagy Zoltán i. m. 172–173.
- 19 Wesselényi Miklós levele Kossuth Lajoshoz, 1848. március 23. Közli: Fónagy Zoltán i. m. 173–175.
- 20 Trócsányi Zsolt i. m. 240.
- 21 Splény Béla ... emlékiratai. I.–II. Budapest. 1984. II. 21.
- 22 Idézi Trócsányi Zsolt i. m. 239.
- 23 Fónagy Zoltán i. m. 18.
- 24 Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között. Budapest, 1998. 359.
- 25 Trócsányi Zsolt i. m. 250.
- 26 Wesselényi egy későbbi, Kossuth Lajoshoz írt, 1848. október 16-ai levelében utal erre a találkozásra. Közli: Fónagy Zoltán i. m. 179–180.
- 27 Fónagy Zoltán i. m. 21.
- 28 Takács Péter: i. m. 105.
- 29 Urbán Aladár: Népítélet Lamberg felett. Beszámolók, emlékezések, tanúvallomások. Századok, 1996/5. 1063–1115.
- 30 Urbán Aladár: Pákozdi, 1848. Budapest, 1984. 153.
- 31 Hermann Róbert szerk. 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc története. Budapest, 1996. 166–167.
- 32 Urbán Aladár: Pákozdi... 155.
- 33 Urbán Aladár: Népítélet... 1069.
- 34 Urbán Aladár: Pákozdi... 158.
- 35 Splény Béla i. m. II. 52–55.
- 36 Hermann Róbert szerk. i. m. 167.
- 37 Urbán Aladár: Népítélet... 1064.
- 38 Hermann Róbert szerk. i. m. 168.
- 39 Hermann Róbert: Pákozdi kérdőjelek. Árgus, 1998/5. 44–53.; Demeter Zsófia: A pákozdi győzelem. Dunántúli védelmi hadművelet: 1848. szeptember 29–október 7. Székesfehérvár, 1998.
- 40 Kéry Gyula: A magyar szabadságharc története napi krónikákban (1848). Budapest, 1890. 533.
- 41 Trócsányi Zsolt i. m. 252.

One of the last letters of Miklós Wesselényi

It has been 150 years since one of the greatest program making theoreticians of the Hungarian reform era of the last century, Miklós Wesselényi died. One of the last letters, written by this philosopher of liberalism, this idolised and attacked famous leader of the opposition, is kept in the Szent István Király Múzeum in the town of Székesfehérvár. The letter was written to Mrs. Lajos Batthyány on the 28th of September 1848. The wife of the Hungarian Prime Minister was informed by Wesselényi about what had happened in Pest, about an event which later proved to be decisive form the point of view of both the war of independence and of Wesselényi's life, namely the murder of General Lamberg. It was then, that it became clear that fact, which ultimately intimidated Wesselényi. The next day, on the day of the battle near Pákozdi he went to his favoured health-resort, Graefenberg, from where he only came home to die in 1850. Wesselényi's letter, under these historical circumstances, truly reflects his personal stand, the condemnation of the Lamberg murder and his concern for the success of Lajos Batthyány's efforts, besides it provides the reader with much additional material of cultural history.

Az első múzeumi néprajzi kiállítás Magyarországon 175 éve született Xántus János

Selmecki Kovács Attila

A magyar néprajzi muzeológia megteremtője, a Néprajzi Múzeum alapítója 1825. október 5-én született a Somogy megyei Csokonán, a Széchényi család birtokán. Édesapja az uradalom jogtanácsosa volt. Fiát is jogi pályára küldte, aki 1845-ben szerzett képesítést a pécsi jogtudományi akadémián. 1847-ben Kaposváron ügyvédi irodát nyitott, azonban Jellasich betörésekor nemzetőrnek állt, részt vett a pákozdi csatában. Több harcban tüntette ki magát, hadnagyi rangra emelkedett, megsebesült, majd osztrák fogságba esett. A világosi fegyverletétel után besorozták az osztrák hadseregbe, ahonnan kalandos módon megszökött, és 1850 novemberében már Londonban volt. Itt izlelte meg az emigráció keserű kenyerét. Nehezen viselte arisztokrata és nagypolgári sorstársai lekezelését, emiatt többek között összekülönbözött Pulszky Ferencsel is. Végül a londoni kegyelemkenyeret felcserélte Amerikára.

1852 júniusában New Yorkban kezdte meg több mint egy évtizedes amerikai száműzetését. Eleinte alkalmi munkákból tartotta fenn magát, majd nyugat felé vette útját, Kansasban a vasúttársaság szolgálatában, ezt követően a Mississippitorkolatánál New Orleansban próbált szerencsét, kevés eredménnyel. Nem maradt más választása, minthogy 1855 szeptemberében önkéntes zsoldosként belépjen az amerikai hadseregbe, öt évnyi szolgálatra kötelezve magát. Jellemző büszkeségére, hogy álneven, közlegényként kezdte meg szolgálatát katonai állomáshelyén, a kansasi Fort Riley erődben. A zord katonaéletet sajátos kedvteléssel enyhítette: megfigyeléseket tett a vidék élővilágáról, állat- és rovarpreparátumokat készített. Ez a különös szabadidős tevékenység hozta meg élete nagy fordulatát. Az erőd orvosa, dr. Hammond, aki szintén természetbúvár, maga mellé vette, és ettől az időtől a washingtoni Smithsonian Intézetbe tömegével küldték a legkülönbözőbb állattani, közet-

tani stb. mintákat. Elsőként a Philadelphiai Természettudományos Akadémia választotta tagjai sorába, mind több neves tudóssal kerül kapcsolatba. Elismert kutatóként egy évvel előbb leszerelték a katonaságtól, és azonnal megbízást kapott a Csendes-óceániai Szent Lukács foknál, a Kaliforniai félszigeten tengerkutató állomás felállítására és vezetésére. Időközben a Magyar Nemzeti Múzeumnak is küldött preparátumokat, madár- és rovarani gyűjtéseket, aminek alapján 1859-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választotta.

A politikai helyzet enyhülése lehetővé tette, hogy 1861 novemberében hazajöjjen. Győrött töltötte idejét, ahol néhány évvel korábban édesanyja és húga meglepedett. Folyamatosan ünnepelték, mint az emigráció első hazatérő képviselőjét. A Győri Közlöny szerkesztője portrét is készíttetett róla

*Barabás Miklós 1861-ben készült portréja Xántusról
(Eredetije a győri Xántus János Múzeum tulajdonában)
Portrait of Xántus by Miklós Barabás, 1861*

Barabás Miklóssal, mely amerikai tengerész-tiszti egyenruhában ábrázolja.¹ Ez ismét alkalmat adott ellenfelei támadására, az emigrációban élő Madarász László a budapesti lapokban közzétette, hogy az Egyesült Államok Tengerészeti Minisztériuma tagadó választ adott Xántus tengerész-tiszt szolgálatára.² A romantizáló kép nyilván tengerkutató megbízatására utal.

Előadásokat tartott, publikált, de állást nem kapott. 1862 elején tartotta meg akadémiai székfoglalóját a tenger természetrajzáról, majd a Természettudományi Társaságban előterjesztette tervét a Pesti Állatkert felállítására. Megélhetési gondjai miatt ismét visszatért az Egyesült Államokba, ahol hamarosan, 1862 novemberében kinevezték az Államok mexikói konzuljának, mely állásból fél év után felmentették egyéni gondolkodásmódja, indián-barátságá miatt.

1864 nyarán végleg búcsút vett Amerikától, végigjárta Erdélyt, majd nagy energiával szervezte az állatkertet. 1866. augusztus 9-én megvalósult régi álma, megnyílt a Pesti Állatkert, melynek ő lett az első igazgatója. Két esztendő múlva azonban váratlanul lemondott e tisztségről, és csatlakozott az ekkor induló Kelet-Ázsiai Expedícióhoz.

Életének újabb fordulatát az 1868-ban osztrák és magyar zászló alatt útnak indított kelet-ázsiai kereskedelmi expedíció eredményezte, melyben Eötvös József kultuszminister rábeszélésére vett részt. Xántus a megbízatást csak azzal a feltétellel vállalta el, hogy az általa gyűjtött természettudományos és néprajzi anyag a Nemzeti Múzeumba kerül, továbbá a magyar kormány képviseletében függetlenítheti magát az expedíció osztrák vezetésétől. 1869 januárjában Thaiföldön csatlakozott a flottához, azonban még ez év októberében – tevékenységének korlátozása miatt – Japánban megvált az expedíciótól, és saját belátása szerint a maláj-szigetvilág felé vette útját. 1870 őszén tért haza 350 ezer tételt meghaladó természettudományi anyagával és 2690 darabból álló néprajzi tárgygyűjteményével.³

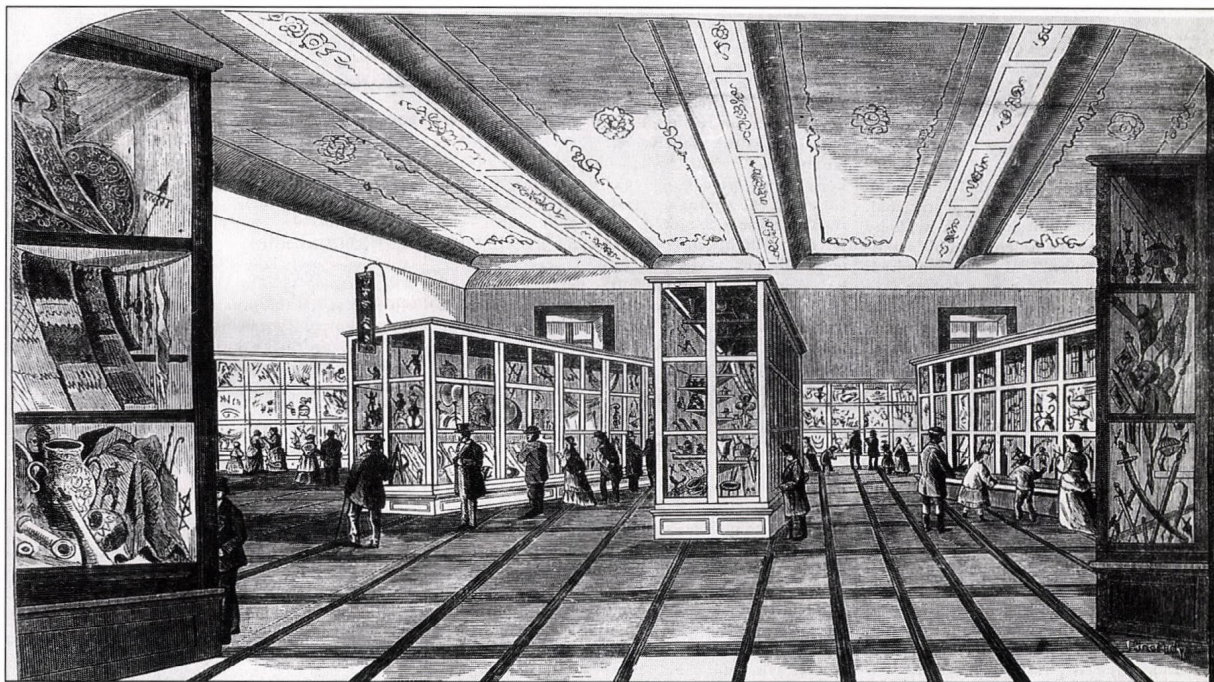
Néprajzi gyűjteményének összetétele jó érzékű népismereti szemléletéről tanúsodik. De hogy hivatászerűen is etnográfussá lett, azt minden bizonnyal *Jókai Mór*nak köszönhetjük, aki még a látatömeg kicsomagolása idején látogatást tett a Nemzeti Múzeumban, és fantáziáját megigézték a távoli világ néprajzi tárgyai. A *Hon* című ellenzéki napilap 1870. november 25-i reggeli számában a következőket írta:

„Ha valami megérdemlette a ráfordított költséget, úgy *Xántus keletázsiai gyűjteménye*, melyet

a magyar kormány megbízásából szerzett a Nemzeti Múzeum számára. A különféle ethnographiai sajtóságok, viseletek, iparcikkek, kézművek és műrekek, azután a természetrajzi tárgyak és gazdasági cikkek, valamint a geológiai gyűjtemények egy sokra becsülendő kincsallapot nyújtanak nemcsak a hazai tudománosságnak, de magának az iparnak és kereskedelemnek is. [...] Elkezdvé a szigetlakók gyarló fegyverzetén, az indus nádpaizsán, mely megölt ellensége hajfürtjeivel van feldíszítve, egész a japáni főúr kardvasáig, mely versenyez a legfinomabb angol aczéllal, a mezítelen emberek primitív kézműszerszámaival fel a kínai remekfaragványokig, a japáni tudományos könyvekig, s azoknak utánozhatatlan szép és tartós papír, porcellán és mozaik festéséig. [...] Múlhatatlanul szükséges, hogy ezek egy külön ethnographiai osztályban egyesítenek s rendezésük külön osztályörre bizassék; mert éppen ezen osztály múzeumnak lehet az, melyből a közönség nemcsak tudományt és élvezetet, de gyakorlati tanulságokat is meríthet. Óhajtuk, hogy e kincsek minél előbb átadatassanak a közhasználatnak.”

Senki előtt sem lehetett kétséges, hogy a nagy író a népismereti anyag múzeumi kiállításán túl *Xántus János* számára követelt néprajzi osztályt és vezető muzeológusi munkakört a Nemzeti Múzeum falai között.

1871 tavaszán nyílt meg a Nemzeti Múzeum Természeti Tárának egyik termében 12 hatalmas üveges szekrényben elhelyezve a teljes kelet-ázsiai néprajzi gyűjtemény. A kiállítás zsúfoltsága ellenére – ami főképpen a helyszűkéből adódott –

A kelet-ázsiai néprajzi kiállítás a Nemzeti Múzeumban, 1871 (*Hazánk és a Külföld* 1871. 225)
The East-Asian ethnographical exhibition in the Hungarian National Museum, 1871

Xántus érvényesítette az áttekinthetőséget. Ügyelt a földrajzi elhatárolásra és a jelentősebb tárgyak kihangsúlyozására. A nagyközönség megfelelő tájékoztatására is figyelmet fordított, a kiállítás megnyitása előtt – a magyar muzeológia történetében elsőként – sajtótájékoztatót tartott: szóbeli ismertetéssel és írott szöveggel egyaránt hozzásegítve az újságírókat a szakszerű információkhoz. A korabeli sajtóból nagy visszhangot kiváltó rendezvény több részletes beszámolója bizonyodik ennek eredményességéről. Az egyik napilap a következő értékelést adta:

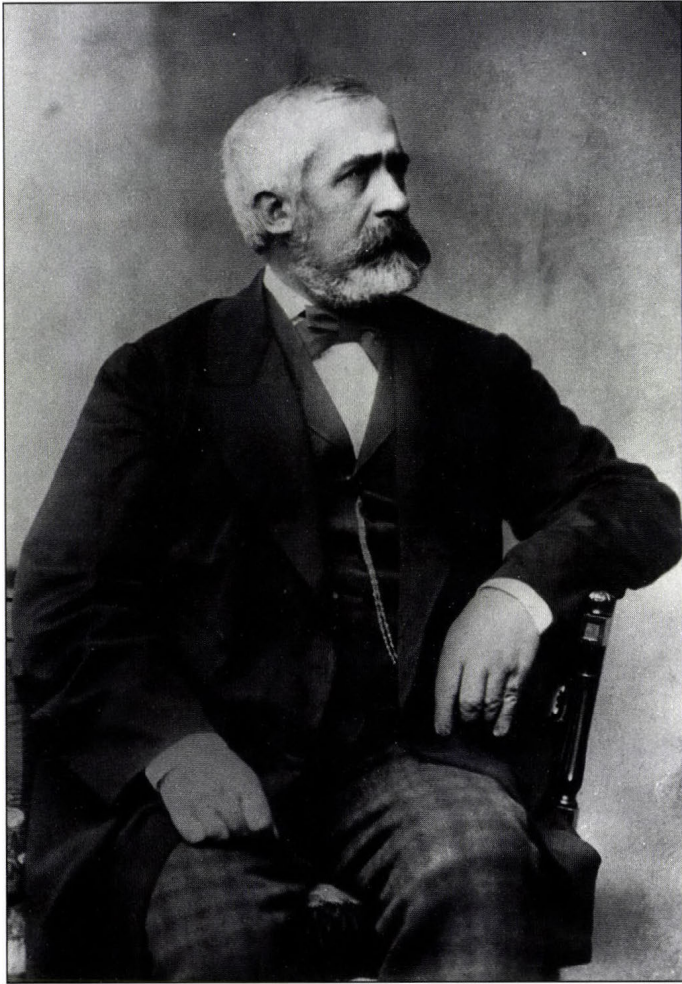
„Nálunk eddig senki sem gondolt néprajzi gyűjtemény létrehozására, s ha a kelet ázsiai expedíció alkalmával nincs magyar kormányunk (s abban egy *Eötvös* báró), s ha ezenkívül nincs *Xántusunk*, akkor bizonyára még maig is Berlinbe vagy Münchenbe kellene utaznunk, hogy Kelet-Ázsia műtárgyait megismerhessük. Derék dolog azonban, hogy a kezdet egyszerre ily gazdagon jelentkezik nálunk. A természeti tár egy tágas termében tizenkét nagy üvegszekrény van telerakva Japán, Khina, Kokinkina, Ceylon, Jáva, Siám, Borneo, Summatra, a Malukka szigetek stb. sokszínű, alakú és használatú tárgyaival. Mindössze 2,533-ra megy a darabok száma. A baj csak az, hogy e tárgyakra nem egy, hanem sok terem kellene, mivel most, elegendő tér hiányában, e cikkeket – úgy szólván – egymás tetejére kellett halmozni, [...] még így is oly helyesen van a tömérdek tárgy összeállítva, hogy egy sem vesz el közülök, s mindenik a saját jelentősége szerint válik ki a csoportozatokból.”⁴

A kiállítás megnyitására magyar és német nyelvű tárgyjegyzéket adott közre, melyben

földrajzi tájanként – a kiállításnak megfelelő sorrendben – számozva közölte minden tárgy rövid leírását, olykor jegyzetekkel kiegészítve, mégpedig a témában járatlan nagyközönség számára is érthető módon. Lássunk néhány példát!

Japán címszó alatt: „563–565. Dohánytartó tárczák, préselt bambuszpapírból, mely csaknem oly tartós, mint a bőr vagy vászon, s meglepően hasonlít is ezen cikkekhez. Ily dohánytárczák igen olcsók, s a legszegényebb nép által használhatnak.” Kína címszónál: „1022. Női vánkös finom rátángból. A nők hajaikat keményítve, s kiálló szárnyakkal viselvén, melynek kikészítése oly fáradtságos, hogy csak 8-10 nap közzel újíthatják meg: ily magas és kemény vánkösön kénytelenek feküdni, hogy hajuk szét ne törjék, és el ne bomolják.” Sziam címszónál: „1613–1614. Festett, különös papírhalak, melyek azelőtt házak ajtaira akasztattak, s azt jelentették, hogy eladó leány van a háznál – jelenleg azonban már a gyermekek is játszanak velök az utcán, noha eredeti céljaikra még mindig használhatnak.” Borneo címszónál: „2458–2459. Rézdrót-tekercecsek, melyeket a nők a mellükön és hasukon – körültekerve viselnek.” A lábjegyzetben pedig a következő kiegészítés áll: „Némelyik nő, ugy meg per rakva ily réztekercsekkel, kar- és láb-percezekkel, sat. hogy ezen észereji súlya 50 sőt 60 fontra [25-30 kg] is rúg. Ha ilyenkor a ladikból kiesik ily nő, vagy a ladik felborul, s elmerül (a mi pedig gyakori eset) mulhatatlanul a fenékre száll – mint az öreg fejsze.”⁵

A kelet-ázsiai kiállítás osztatlan sikerét nem csupán kuriozitásának köszönhetette, hanem szakmai és közművelődési előké-

Kunfalvi Rezső fényképfelvétele 1885 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára 25771)
Photograph taken by Rezső Kunfalvi about 1885

szítésének, a kényszerű zsúfoltság ellenére érvényesülő rendezői törekvésnek. Tudománytörténeti szempontból is fordulópontot jelentett ez a kiállítás, ugyanis Xántus János kelet-ázsiai néprajzi tárgygyűjteményével megteremtette a hazai *néprajzi muzeológiát*. Az a népszerűség és siker, amit kiállításával elért, meg is hozta számára az elismerést. Amint visszaemlékezésében írta: „Dr Pauler miniszter nevezett ki a muzeumhoz ethnographiai őrnek 1872iki Martius Sén, mint a kinevezés mondja: a muzeum érdekében kifejtett tevékenységemért és számos érdemeimért.”⁶ Sándor István tudománytörténész szerint „ez a nap a Néprajzi Múzeum születésnapja”,⁷ amihez hozzátehetjük, hogy egyben egy új tudományszak, a *tárgyi etnográfia* intézményessé válásának a kezdete.

Erre a kitüntetett eseményre Xántus személyét illetően azonban két dolog is árnyékot vetett: egyrészt a kinevezés meglehetősen késlekedése, hiszen Jókai felhívása után még kereken másfél évnek kellett eltelnie; másrészt az expedíciós utazását megelőzően jó eséllyel számíthatott a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatói székére. S mindezt csak tetézte, hogy a távolléte ide-

jén igazgatónak kinevezett Pulszky Ferencsel még a londoni emigrációban – gyökeresen eltérő szemléletmódjuk miatt – ellenséges viszonyba került.

A honvédtisztból és természetbúvárból lett néprajzkutató nagy érdeme, hogy kinevezése után figyelmét azonnal a magyarországi népi kultúra felé fordította, és az 1873. évi bécsi világkiállításra „magyar ethnographiai gyűjtemény” felállítását határozta el. Régi barátjával, Rómer Flóris-sal az egész ország területét bejárták, több mint 2500 népművészeti alkotást, kézműipari terméket gyűjtöttek össze, újabb sikeres kiállítással kápráztatva el a nemzeti felbuzdulásra fogékony fővárosi polgárságot.

Miközben a Rómer Flóris által vezetett Iparművészeti Múzeum az Üllői úti épületében mindinkább felvirágozott, Xántus János Néprajzi Tára a Nemzeti Múzeum egyik folyosóján rostokoló ládahalmaiból állt,

melyet sem kicsomagolni, sem fejleszteni nem lehet, mert másfél évtizedig egy fillér támogatást sem kapott tárgyvásárlásra. Lényeges változást 1887-től a bécsi etnológusok szakmai elismerése, majd pedig az 1889-ben megalakult Magyarországi Néprajzi Társaság múzeumszervező bizottságának ténykedése hozott: Pulszky felismerte, hogy új tudományzak született. A rendszeres ellátmányon kívül 1892-ben lehetőséget adott a gyűjtemény külön épületbe költöztetésére, 1893-ban pedig Xántus János igazgatói kinevezést kapott a Néprajzi Tár élére. Ez időben a szakmai elismerés is jelentkezett. 1890-ben a Földrajzi Társaság alelnökéül, 1892-ben pedig a Néprajzi Társaság elnökéül választotta meg. A múzeumban pedig rendkívül agilis és alaposan felkészült munkatársat kapott Jankó János személyében, aki átvette tőle a millenniumi előkészületek irányítását.

Xántus terve szerint minden vármegye saját néprajzi anyagot (lakáskultúrát és viseletet) gyűjtene össze, és ebből rendezhetnék meg a millenniumra megépülő Néprajzi Múzeum első nagyszabású kiállítását. Elképzelése lényegesen más formában, a millenniumi Néprajzi Falu, a világos második-

ként megépült szabadtéri múzeum képében valósult meg. (Ennek következtében az általa vágyott múzeumépület a mai napig sem realizálódott.)

1894. december 13-án halt meg, sírját a Kerepesi úti temetőben Deák Ferencével szemben jelölték ki. Nemzeti díszpompával temették el. Rendkívüli ember rendhagyó életpályája zárult le, aki páratlan gyűjtőszeszvedéllyel csak a magyarországi múzeumokat 172 ezer néprajzi és természet-tudományi tárggyal gyarapította. Neve és munkássága – nem rendhagyó módon – különben mindmáig ismertebb és elismertebb, mint hazájában.

Jegyzetek

- 1 Tóth László: Adatok Xántus János győri kapcsolatairól. Arrabona 35/1-2. Győr, 1997. 82.
- 2 Kubassek János: Xántus János utazásai a geográfia nézőpontjából. Arrabona 35/1-2. Győr, 1997. 38.
- 3 A kelet-ázsiai út részletes ismertetését adja Sándor István: Első néprajzi kiállításunk és Xántus János. Ethnographia LXII. (1951) 189–196.
- 4 Fővárosi Lapok 1871. 514.
- 5 Xántus János: A közoktatási miniszter megbízásából 1869/70-ben Keletázsiai országos költségen gyűjtött s a M. N. Muzeumban ideiglenesen kiállított népismei tárgyak leíró sorozata. Pest, 1871. 13, 22, 38, 60.
- 6 Xántus János jelentése a múzeumi bizottsághoz a Néprajzi Tárról. Kézirat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában (EAD) 2/1888. – Teljes szövegét közreadta Selmeczi Kovács Attila: Xántus János és a Nemzeti Múzeum. Arrabona 35/1-2. Győr, 1997. 17-27.
- 7 Sándor István: Xántus János. Magvető Kiadó. Budapest, 1970. 318.

The first ethnographical exhibition and János Xántus

The establisher of Hungarian ethnographical museum was born in 1825 in Csokonya. He studied law and started to work as a lawyer in 1847. In 1848 he joined the Hungarian army and during the War of Independence took part in several battles. After the defeat of the Hungarians in 1849 he was forced to join the Austrian army, from where he escaped the next year and fled to London. In 1852 he moved to New York and later in Kansas he started to work for a railway company. In 1855 he joined the US army and in his spare time searched the flora and fauna of Kansas. Later he was elected member of the Academy of Sciences of Kansas. He led expeditions in the Pacific region. He collected insects, birds and other species of animals, and he sent part of this collection to Hungary. In 1861 he moved back to Hungary and started to make his dream come true, namely to establish a zoo. In 1866 the zoo was opened and he became its first director. In 1870 he led expeditions in China and in Japan, went to Borneo and finally spent three months on the island of Java. In 1871 he brought home his ethnographical collection consisting of 165 thousand objects which served as the basis of the Museum of Ethnography. The collection could be seen the same year in the National Museum as the first exhibition of this kind organized in Hungary. In 1893 he was appointed director of the Ethnographical Collection. He died in 1894, but his name and activity will be never forgotten.

Számvetés

AZ ÉV MÚZEUMA

„Az év múzeuma 1999” pályázatról

Deme Péter

2000. május 20-án, szombaton délelőtt, a *Múzeumok Majálisa* megnyitóját követően negyedik alkalommal került sor „Az év múzeuma” pályázat eredményhirdetésére és díjkiosztására.

A bíráló bizottságot a pályázatot szervező Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület és a társkiró szervezetek: a Nemzeti Kulturális Alapprogram múzeumi szakbizottsága, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztálya, az ICOM (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) Magyar Nemzeti Bizottsága és a Magyar Nemzeti Múzeum képviselői, valamint az előző évben győztes két múzeum vezetője alkotta (Deme Péter, Ecsedy István, F. Dózsa Katalin, H. Bathó Edit, Kecskeméti Tibor, Matskási István, Pintér János, Selmeczi Kovács Attila, Szakál Aurél).

A testület gondosan áttanulmányozta a nyolc pályázó múzeum által – a kiírás alapján – beküldött anyagokat és információkat, két-két tagja pedig személyesen is felkereste az intézményeket, hogy a helyszínen győződjön meg 1999-es teljesítményükről. Az így szerzett tapasztalatok elemzése során a bizottság elsősorban arra helyezte a hangsúlyt, hogy a pályázók hogyan teljesítették a legfontosabb múzeumi funkciókat és feladatokat, hogyan szervezték szakmai munkájukat, mennyire voltak fi-

gyelemmel a közönségre kiállításaink rendezésekor, milyen szerepet töltenek be a helyi társadalomban.

A széleskörű és alapos elemzés nyomán a testület úgy döntött, hogy „Az év múzeuma 1999” kitüntető címet és az egymillió forintos fődíjat a budapesti *Hadtörténeli Múzeum* és a miskolci *Herman Ottó Múzeum* érdemelte ki. Előbbi elsősorban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc évfordulója kapcsán végzett kiemelkedő, sokirányú tevékenységéért; utóbbi a fennállásának századik évfordulója alkalmából szervezett, minden téren kiemelkedő eredményeket hozó programokért.

A Pulszky Társaság különdíját a budapesti *Bűnügyi és Rendőrség-történeli Múzeum* (elsősorban eredményes kiállítási és propaganda munkájáért); a NKÖM Múzeumi Osztályának különdíját a *Csornai Múzeum* (elsősorban szakmai-tudományos eredményeiért és a helyi közéletben betöltött szerepéért); az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága különdíját a kalocsai *Viski Károly Múzeum* (elsősorban a helyi kulturális életben betöltött szerepéért és a számítógépes nyilvántartás terén elért eredményekért); a Magyar Nemzeti Múzeum különdíját a bajai *Türr István Múzeum* (elsősorban az állandó kiállítás saját erőből és nagy találékonysággal történt felújításáért) kapta. Valamennyi különdíj 200.000 forint.

A bíráló bizottság elismerésben részesítette a soproni *Erdészeti, Faipari és Föld-*

méréstörténeli Gyűjteményt, valamint a dombóvári „*Fekete István*” Emlékházat.

Az elismeréseket a nemzeti kulturális örökség minisztere, a pályázat és a *Múzeumok Majálisa* fővédnöke, Rockenbauer Zoltán képviselője dr. Visy Zsolt helyettes államtitkár, továbbá a különdíjat felajánló szervezetek vezetői adták át a múzeumok vezetőinek és a fenntartók képviselőinek.

Folyóiratunk felkérte a díjazott múzeumok vezetőit, képviselőit, hogy röviden mutassák be és értékeljék intézményük 1999-es tevékenységét. Az alábbiakban ezeket az írásokat adjuk közre.

About the "Museum of the year 1999" competition

On the 20th of May 2000 the ceremony of the giving out of the awards of the "Museum of the year" competition took place at the Hungarian National Museum. After a thorough examination the jury gave the honouring title and first prize of 1 million forints for their successful work to the Military History Museum in Budapest and to the Herman Ottó Museum in Miskolc. The special prize of the Pulszky Society was awarded to the Museum of Criminology and Police-history; the Csornai Museum was awarded the special prize of the Museum Department of the Ministry of National Cultural Heritage; the special prize of the Hungarian National Committee of ICOM was gained by the Viski Károly Museum in Kalocsa, the special prize of the Hungarian National Museum was obtained by the Türr István Museum in Baja. The jury expressed their appreciation to the Collection of Forestry, Wood Industry and Geodesy in Sopron and to the Fekete István Memorial House in Dombóvár.

Hadtörténeli Múzeum

Kincses Katalin Mária

A Hadtörténeli Múzeum tevékenységének gyűjtőpontjában 1999-ben – az előző évhez hasonlóan – az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának méltó megjelenítése és megünneplése állott. A kiállítási munkák, a Hadtörténeli Intézettel közösen szervezett tudományos (muzeológus és történész) konferenciák, valamint munkatársaink közszereplései döntően ezen megemlékezés jegyében zajlottak.

Az 1998-ban megnyílt „*Fényesebb a lánconál a kard...*” című emlékkiállítás kulturális tárca által odaítélt díjára igazi szakmai kihívást jelentett a folytatásként bemutatandó „*Megtörtés*” címet viselő, három termet megtöltő tárlat főrendezője, Kedves Gyula és rendezőtársai számára. Ennek – az október 6-i megnyitót több száz fős közönsége és a látogatók dicséret szavai, a vendégkönyvi bejegyzések, valamint a sajtóvisszhang tanúsága szerint – sikerült jól megfelelni.

A siker elsődleges oka a jószellemű csapatmunka volt. A második a gondos, kon-

ceptiózus, igényes előkészítés, amely a történész-muzeológus kollégák és múzeumunk restaurátorainak együttes érdeme. Sikerült továbbá áttörést elérni a romániai Arad Megyei Múzeummal folytatott szakmai együttműködésünk terén, a volt Aradi Ereklémúzeum gyűjteményének kutatása és felmérése elérhetővé vált számunkra. Ennek eredményeképpen emlékkiállításunk kuriozitását egyebek között a szabadságharc aradi mártúrainak személyes tárgyai jelentették. A kiállításvezető mellett színes fotókban bővelkedő, reprezentatív katalógus is

A múzeum épülete
The building of the museum

készült. Az évfordulós megemlékezések sorában ugyancsak megkülönböztetett figyelmet kapott az „1848-49 a tárgyak tükrében” című nemzetközi konferencia.

Kiállításainkról

Intézményünk országos múzeum, gyűjtőköre: *militaria hungarica*, azaz minden magyarországi és magyar vonatkozású tárgyi és írásos hadtörténeti emlék. Mintegy hat esztendeje múzeumunk kiállítás-szemlélete jelentős változáson ment át. Az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett, azóta – nagy sikere miatt – számtalan helyen, több változatban bemutatott *Ember az embertelenségben* címet viselő I. világháborús tárlatot az életmód hangsúlyos bemutatása jellemezte. A katonai életmód kutatása, a társadalmi- környezeti hatások azóta szervesen beépülnek a kiállítások szempontjai közé. E helyen nem sorolható föl több tucat, 1999-ben elkészített, valamint korábban felállított, jelenleg is látható és sikeres állandó tárlatunk, csak néhányat emelnék ki közülük.

A fegyvertörténeti kiállítás és *Thurzó Frigyes tőrgyűjteménye* folyamatosan sok látogatót vonz múzeumunkba. A gyermekek nagy kedvence a középkori várostromot miniatűr formában bemutató *Vármakett* kiállítás, amelyet 1999-ben felfrissítettünk, kibővítettünk.

Egészen más közönséget vonzott a Hadtörténeti Múzeum épületébe 1999 áprilisában Xantus Géza és Miholcsa József közös képzőművészeti időszaki tárlata.

A tradicionális fegyvernemek történetét bemutató időszaki kiállítások közül kiemelést érdemel az a bemutató, amely a magyar királyi honvédség kötelékében 1939–1945 között működött hegyicsapatok fennállásának 60. évfordulója alkalmából nyílt meg múzeumunkban szeptember 30-án, s a „Hegy-

vadász vagyok a Kárpátokban fenn...” címet viseli. A kiállítást tudományos emlékülés és hadtörténeti konferencia kísérte.

Más közgyűjteményekkel közösen 1999-ben hat kiállítás készült. A „*Relikviák Amerikából. Szathmáry Lajos Kossuth Gyűjteménye*” című, a MNM Rákóczi Múzeumával (Sárospatak) közösen felállított tárlatot a közönség július és szeptember között tekinthette meg. Az „*1848, te csillag...*” című emlékkiállítás az Országos Széchényi Könyvtár kiállítótermeiben, közös rendezésben készült el. A képzőművészeti tárlatok közül a Miskolci Galériával közösen készített szeretném kiemelni: „*Szárnyaló fogolyeltek. Magyar hadifoglyok képzőművészeti alkotásai a II. világháború alatt és után*”.

Örvedetesen megszaporoztak az utóbbi évtizedben külföldi kapcsolataink is. 1999-ben az előző évekhez képest is kiemelkedően sok külföldön megtekinthető kiállítást készített a Hadtörténeti Múzeum. Magyarország

A „Megtorlás 1849” című kiállítás részlete
Detail of the “Reprisal 1849” exhibition

NATO-tagságának kapcsán a csehországi Olmützben „*A magyar katonák együttműködése a NATO-val a tagságot megelőzően*” és a „*Krétától Ciprusig. Magyarok a békemisszióknak 1897–1999*” címmel bemutatott kamara-kiállítások említhetők.

A Magyarok Világszövetségének felkérésére és lebonyolításával szervezett 1956-os emlékkiállításunk tizenkét ország (Kanada, Brazília, Argentína, USA, Ausztrália, Új-Zéland, Svédország, Franciaország, Ausztria, Csehország, Olaszország és Ausztrália) látogatóinak nyújtott emlékezési és ismeretszerzési lehetőséget az év folyamán.

A szicíliai Vittoria városában található Olasz–Magyar Történeti Múzeumban októberben három kiállítást nyitottunk meg „*Magyar huszások Szicíliában*”, „*Az 'Itáliai légió' a magyar szabadságharcban*” és „*Magyar pilóták olasz szárnyakon*” címmel. Ezeket, akár csak a szlovéniai Kobarióban rendezett „*Magyarok az Isonzó mentén*” című, I. világháborús tárlatunkat, Göncz Árpád köztársasági elnök is megtekintette.

Minden évben szervezünk időszaki kiállítást a Román Hadtörténeti Múzeummal közösen. Az 1999-es bukaresti bemutató címe „*Katonai egészségügy az emberiség szolgálatában*” volt.

A sort hazai vándorkiállításaink megemlékezésével zárom, s közöttük is a *magyar huszárság* történetét bemutató tárlattal, amelyet 1999-ben Hódmezővásárhelyen, Szegeden és Makón láthatták az érdeklődők.

E helyen szeretném végül megemlíteni azt a speciális kiállításépítő tevékenységet, amely múzeumunk sajátja: évente folyamatosan, több helyen készítünk katonai felső- és középfokú oktatási intézményekben, valamint katonai alakulatoknál hadtörténeti vonatkozású kamara-kiállításokat, vitrintárlatokat. Ez évben Lentiben, Szolnokon, Szentendrén és a budapesti Logisztikai Gyűjteményben.

Kiállításokhoz kapcsolódó publikációs tevékenység

Öröndetes, hogy olyan összefoglaló munkák megjelenésére is sor kerülhetett 1999-ben, melyek évek óta tartó szervezett, összefogott és koncepciózus tudományos kutatómunka eredményeképpen láthattak napvilágot.

Az említett 1848–49-es katalóguson kívül, melynek összeállításában múzeumunk teljes munkatársi gárdája részt vett, a Frankfurti Könyvvásáron mutattuk be a B. Kalavszky Györgyi szerkesztésében elkészült, múzeumunk gyűjteményeit szemléltető CD-ROM kiadványt. Itt jelent meg először a Ságvári György által készített *Nagy huszárkönyv* című monográfia német nyelvű változata. Ugyancsak intézményünk teljes munkatársi gárdája vett részt a „Magyarország az első világháborúban” című lexikon szócikkeinek megírásában, amely a sokszempontú anyaggyűjtésnek köszönhetően a korábbi, hasonló kiadványokhoz képest nemcsak adatgazdagságban, hanem szemléletmódjában is alapvetően újat tud mondani a témakört kutatók és a nagyközönség számára. Megszületett az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitérőit feldolgozó monográfia is *Hű vitézségért* címmel Makai Ágnes tollából. A Plakát- és Aprónyomtatványtár, valamint a Kéziratok Emlékanyag-gyűjtemény 1848–49-es és 1849–54-es állagjegyzékei, a gyűjtemény-feldolgozás fontos állomásai, megjelenés alatt állanak.

Évtizedes kihagyás után sajtó alá kerül a Hadtörténeti Múzeum 3. számú Értesítője Szoleczky Emese és Kincses Katalin szerkesztésében, munkatársaink tudományos publikációit tartalmazza, és 2000 őszén lát napvilágot.

A látogatókért

Sokféle programot kínált a Hadtörténeti Múzeum 1999-ben is látogatói számára. A tárlatvezetések és rendszeres múzeumi foglalkozásokon kívül e téren kiemelhetők a gyermekeknek szervezett történelmi műsorok, vetélkedők, a Budavári Nyár kulturális programjai minden korosztály számára, és az igen népszerű kézműves gyermekfoglalkozások.

Nagy büszkeséggel tölt el bennünket, hogy munkatársaink 1999-ben a magyarországi intézmények között elsőként, a mozgásérült gyermekekért végzett segítő munkájukért és odafigyelésükért elnyerték a *Zsótér Pál díjat*.

Nemzetközi kapcsolatok:

„Hazatérő – hazatért gyűjtemények”

A kiállítások kapcsán már említett hagyományosan jó romániai, szicíliai, szlovéniai együttműködés mellett két irányban sikerült igen jelentős, össznemzeti szempontból is kiemelkedő fontosságú megállapodást kötni.

Az egyik közülük annak az évek óta tartó tárgyalássorozatnak az eredménye, amely a II. világháború idején Szovjetunióba szállított értékeink hazahozatalának, valamint a magyar vonatkozású, a volt Szovjetunió területén fellelhető hadtörténelmi vonatkozású emlékek felkutatásának és hazaszállításának érdekében folyt. Együttműködve a Restitúciós Bizottsággal közös kiállítás nyílt meg (végül 2000 márciusában) a Moszkvai Fegyveres Erők Múzeumában.

A '45-ös magyar katonai emigráció Kanadában két ismert hadtörténelmi gyűjteményt hozott létre: *Oshawa* városában a repülő emlékeket gyűjtő *Magyar Aero Múzeumot*, *Torontóban* pedig a *Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeumát*. Az oshawai múzeum anyaga 1992-ben, a torontói 1999 tavaszán került haza Magyarországra, utóbbi a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával, a külföldön lévő kulturális értékek repatriálására létrehozott *Ithaka* program keretében. E gyűjtemények muzeálisan legértékesebb részéből, továbbá a németországi Ingolstadt-ból 1994-ben hazakerült *Ludovika Múzeum*, valamint kisebb emigrációs emléktárgyak (Szent Borbála Tüzér Múzeum – Sao Paolo, továbbá Beszterczey Ákos, Kovách György ezredes, Balogh Ernő és Szent-Iványi Józsefné gyűjteményi anyaga) tárgyi és írásos emlékeiből készítettük el 1999 folyamán és 2000 elején azt a kiállításunkat, amelyet májusban nyithattunk meg.

Az egyik közülük annak az évek óta tartó tárgyalássorozatnak az eredménye, amely a II. világháború idején Szovjetunióba szállított értékeink hazahozatalának, valamint a magyar vonatkozású, a volt Szovjetunió területén fellelhető hadtörténelmi vonatkozású emlékek felkutatásának és hazaszállításának érdekében folyt. Együttműködve a Restitúciós Bizottsággal közös kiállítás nyílt meg (végül 2000 márciusában) a Moszkvai Fegyveres Erők Múzeumában.

Hagyományápolás

Szólnunk kell múzeumunk hagyományápoló tevékenységéről, melynek folyamatosságát,

kiemelt jelentőségét igen nagymértékben segíti a Hadimúzeum Alapítvány.

Az alapítvány múzeumunk alapítója és igazgatója, Aggházy Kamil (1882–1954) emlékére, a Hadtörténeti Múzeum pártfoglására és erkölcsi, szellemi, anyagi támogatására jött létre. E szervezet révén vált tradícióvá a múzeum születésnapjának (november 16.) megünneplése, amely az utóbbi években kiállításmegnyitással, emléktábla avatással kapcsolódik egybe. Külön öröm, hogy ezekre a rendezvényekre idős, nyugdíjas kollégáink is szívesen eljönnek, sőt, elhunyt munkatársaink családtagjai is számon tartják és megtisztelik jelenlétükkel rendezvényeinket.

A „hadihely-kegyelet” – ahogyan a Múzeum alapításakor eleink nevezték – mindig jelentős szerepet és hangsúlyt kapott intézményünk kapcsolatrendszerében. A tradíciókhoz való visszatérést szintén a 90-es évek jelentették. Az egykori katonai alakulatok, tanintézetek emléktáblái megszorodtak a múzeumi udvar falán.

Mintegy 40 éves szünet után újra hagyományává vált nálunk a gyertyagyújtás az elesettekért. A Hentzi-emlékhely felújítási munkálataiban, illetve ennek dokumentációs előkészítésében a Hadimúzeum Alapítvány szervezésében múzeumunk munkatársai szintén részt vettek. Az 1995-ben felállított Przemysl-emlékművet 1999-ben is megkoszorúztuk.

Kollégáink igen fontosnak tartják a hagyományápolás azon tradíciójának életben tartását, amely háborús történelmi eseményeinkhez kötődik: '48-as, I. világháborús, II. világháborús ünnepségeken ünnepi beszédek megtartásával, koszorúzással, hadijátékok szervezésével, patronálásával, a különböző hagyományörző egyesületek munkájának támogatásával. Ennek igen szép

Központi Halottak napi gyertyagyújtás a Múzeum díszudvarán, 1999. november 1-én

The central commemoration of All Saints' Day in the Court of Honour of the museum, 1st of November 1999.

példája a Zalamenti Napok augusztusi eseménysorozata, amely az I. világháborúban elesett katonák emléke előtt ily módon tiszteleg. Említhetném e helyen azokat az erdélyi emléktúrákat, melyek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékhelyeinek újralfedezésére irányultak.

Nagy eredményként könyveljük el, hogy a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományos Tanácsadó Testülete egy teljes napot töltött el Kecelen, ahol december 2-án, a hagyományos Szent Borbála-napi tüzerünnepség keretén belül beszámolhattunk a múzeum hagyományápoló tevékenységéről, és bemutathattuk épülő-szépülő Haditechnikai Parkunkat.

A Hadtörténeti Múzeum Haditechnikai Parkja

Kecel Magyarország egyik legfiatalabb városa az Alföld szívében. Az itt tevékenykedő Pintér Művek a Hadtörténeti Múzeummal közösen egyedülálló vállalkozásba fogott. Múzeumi fiilálét létesített akkor, amikor országszerte múzeumok szűnnek meg, küzdenek megmaradásukért. 2000. május 18-án nyílt meg Közép-Európa legnagyobb haditechnikai parkja.

Az előkészítő munkálatok az 1990-es évek második fele óta folytak, csúcspontjukat 1999-ben érték el.

A Hadtörténeti Múzeum haditechnikai eszközeit sokáig a budai várban, múzeumunk udvarán tekinthették meg a látogatók, azonban a Budapesti Történeti Múzeum régészeti feltárásainak köszönhetően 1986 őszén előkerült a XIII. századi, IV. Béla király (1235–1270) idején épített budai várossal és

patkótorony, így e helyen eszközeinket tovább kiállítani nem lehetett.

A nagytechnikát ideiglenes raktárban helyeztük el, ám ez is csak átmeneti megoldást hozott. 1989-ben a Várpalotai Tüzérmúzeum is megszűnt, így az ott kiállított eszközök, valamint a folyamatosan gyarapodó haditechnikai gyűjtemény méltó elhelyezése és nagyközönség előtti bemutatása a Hadtörténeti Múzeum számára már-már lehetetlennek tűnt.

Ebben a helyzetben sikerült a keceli Pintér József vállalkozót ügyünknek megnyerni.

A Haditechnikai Parkban az 1229 haditechnikai eszköz között harckocsik, páncélozott szállító járművek, könnyűszerkezetű harci járművek, műszaki kiszolgáló járművek, lövegek, tüzérségi lőszeresek, felderítő lokátorok láthatók. Külön említést érdemelnek a különféle repülőgépek: vadászgépek, vadászbombázók, szállítógépek, helikopterek. A Magyar Honvédségnél használatos munkagépek: lánctalpas bulldozerek, betonkeverő gép, árokásó gépek szintén a kiállított eszközök között vannak.

Mind a harcjárművek, mind pedig a repülőgépek esetében a helyreállítás, felújítás során – amelyre a Pintér Művek külön e célra fölállított szerelőcsarnokában került sor – törekedtünk a teljes fegyverzet és műszerezettség helyreállítására. Így a látogató pontos képet kaphat arról is, hogy a kiállított gépek hogyan is működtek a valóságban.

A Haditechnikai Park területén múzeumunk munkatársai több kiállítást is készítettek 1999-ben a látogatók számára. A kézi-fegyver-történeti kiállítás a középkori kardoktól a legmodernebb önműködő tűzfegyverekig mutatja be a fegyverek fejlődését.

Figyelmet érdemel a Pintér Művek ebéd-lőjében felállított, a magyar tüzérség történetét bemutató tárlat, a kiállítási területet körülölelő szoborpark, valamint a sok száz darabot magába foglaló makett-kiállítás, amely miniatűr formában szemlélteti a magyar és az egyetemes hadtörténet eszközeit, tárgyait, fejlődését.

Lásd még – See also: Képmelléklet II.

The Military History Museum

In 1998–1999 the Military History Museum was commemorating the 150th anniversary of the 1848–49 Hungarian Revolution and War of Independence with conferences, publications and a series of exhibitions, which are of a very high standard thanks to the coherent, well-organised team-work. Being a national museum material or written remains are collected related to the military history of Hungary and the Hungarians. More than a dozen successful exhibitions have been organised, here are just a few of the topics: the history of arms, a miniature, modeling the siege of a medieval castle, fine arts, co-operated projects with other countries like the 1956 revolution and the activity of Hungarian soldiers in NATO plans before joining the organization.

Touring exhibitions were also set up e.g. the history of Hungarian Hussars, but a special scheme has to be mentioned as well: exhibitions and shows are prepared for military schools and troops throughout the country.

Several publications came out in 1999 as a result of well organised, coherent research: the catalogue of the "1848–49" exhibitions, a CD-ROM about the collections of the museum (issued on the Frankfurt Book Fair), the lexicon of Hungary in the First World War etc.

Visitors are offered regular lectures, different types of activities, especially for children, like competitions, artisans' workshops and shows about history. The museum was the first institution in Hungary to be honoured with the "Zsótér Pál" Prize for their caring and helpful attitude towards disabled children.

The international relations of the museum are traditionally good. A long series of talks about investigating and returning values and military relics related to Hungary taken to the Soviet Union during the Second World war finally bore fruit: an exhibition of these findings was opened in Moscow in March 2000.

Two collections were taken from Canada; both founded by Hungarian soldiers who migrated to Canada after 1945. Other presentations were organised from materials received from Hungarian immigrants.

Traditions are very important for the museum and the Military History Museum Foundation supports their celebrating the "birthday" of the museum on 16th November, putting up memorial plaques on military schools and army posts of the past, lighting candles for the fallen and commemorating important military events of history.

A unique project of the museum is the Arsenal Park in Kecel, a young town in Eastern Hungary. It has been prepared since the beginning of the 90s. The military equipment of the museum was stored and exhibited in Buda Castle but they had to be removed. József Pintér, an entrepreneur from Kecel bore a hand: his company repaired and restored the aeroplanes and other vehicles and the park finally opened in May 2000. Visitors can see 1229 warfare objects ranging from medieval swords, modern arms to tanks, cannon balls etc. Several exhibitions can be seen about the general history of arms, artillery and the tools, objects and improvements of military history.

*A Pintér Művek által felújított haditechnikai eszközök. Kecel, Haditechnikai Park
The military equipment renewed by Pintér Works, Kecel, the Arsenal Park*

„Az év múzeuma 1999” pályázat díjazottjai

Awarded institutions of "The Museum of the year 1999" competition

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület különdíját elnyert Bűnügyi és Rendőrség-történelmi Múzeum állandó kiállításának részlete
Detail of the permanent exhibition of special prize winner Museum of Criminology and Police History

A Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztálya különdíjában részesült Csornai Múzeumnak helyet adó Premontrei Rendház főhomlokzata
The front of the special prize winner Csornai Museum

Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának különdíjasa, a kalocsai Viski Károly Múzeum kiállításának részlete
Detail of the exhibition of special prize winner Viski Károly Museum in Kalocsa

A Magyar Nemzeti Múzeum különdíját elnyert bajai Türr István Múzeum épülete
The special prize winner Türr István Museum in Baja

„Az év múzeuma 1999” pályázat győztesei The winners of "The Museum of the year 1999" competition

A múzeum bejárati homlokzata
The front of the museum

Hadtörténeli Múzeum, Budapest

Dr. Lugosi József igazgató a kitüntető táblával a Múzeumok Majálisán
Director dr. József Lugosi with the honouring plaque

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Dr. Veres László igazgató és munkatársa a kitüntető táblával a múzeum sátra előtt
Director dr. László Veres and his colleague with the honouring plaque

A megyei igazgatóság épületének homlokzata
The front of the building of the county directorate

A „Megtorlás 1849” című kiállítás részlete
Detail of the exhibition "Reprisal 1849"

A „100 éves Herman Ottó Múzeum műkincsei” című kiállítás részlete
Detail of the exhibition "Treasures of the 100-year-old Herman Ottó Museum"

A képeket a pályázati anyagból válogattuk

Enteriőr a „Hegyivadász vagyok a Kárpátokban fenn...” című kiállításban
Interior in the exhibition "I am a mountain rifleman"

Herman Ottó emlékvitrin az „Aranykincsek – A természetaranytól az aranykiszűrésig” című kiállításban
Ottó Herman memorial glass-case in the exhibition "Gold treasures – from pure gold to golden jewellery"

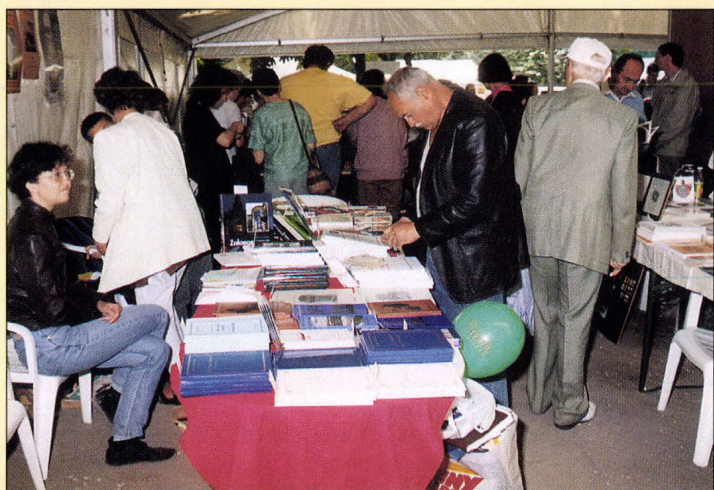
Tisztaszoba enteriőr a jubileumi kiállításban
Best-room-interior in the centennial exhibition

A hegyi alakulatok emléktáblájának avatása a múzeum udvarán
The inauguration of the memorial plaque of the mountain units

Múzeumok majálisa 2000 Museum Weekend 2000

Herman Ottó Múzeum

Veres László

1899-ben Miskolc és Borsod megye szellemi életének meghatározói a *Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület* keretében fontos határozatot hoztak: „...ápolni a magyar irodalmat, tudományt és művészetet egyrészt. Másrészt létesíteni egy nyilvános múzeumot és könyvtárat, fokozni és fejleszteni a múzslést és műpártolást, a közösség érdeklődését felhívni a szépművészetek iránt és megvetni alapját egy létesítendő képtárnak”. A határozat lényegében a „múzsák kertje”, azaz a múzeum megszületését jelentette, egy olyan intézmény világra jöttét, amely az előbb megfogalmazott elképzelések valóra válását tette lehetővé. Miskolcon az 1950-es évekig az Avas alján lévő, papszeri öreg iskolaépület múzeum, könyvtár, képtár, levéltár és művelődési ház volt. Évtizedekig a vármegye és székhelye egyetlen ilyen jellegű komplex intézménye, amelyet a Miskolcon járt Móricz Zsigmond a régió szellemi és közéleti műhelyének tartott.

1999-ben, a múzeum alapításának századik évfordulóján joggal vetődött fel a kérdés, hogy korunkban mit is jelent egy múzeum a régió életében? Van-e meghatározó helye a térség művelődési viszonyainak alakításában? Szellemi műhelynek számít-e? Az intézményben dolgozók elismertsége miképpen jelenik meg? Van-e jövője a múzeumnak? Ilyen és hasonló kérdésekre kívánt választ keresni a múzeumi kollektíva évfordulós rendezvény-sorozatával. Legfőképpen azonban arra, hogy sikerül-e a múzeumot az érdeklődés középpontjába helyezni? Így az intézmény a jövőben nem vegetáló raktárházzá válik – amely keservesen küzd azért, hogy a következő generáció számára is fennmaradjon múzeumnak –, hanem a jövőben is országosan, akár nemzetközileg is elismert szakmai műhely lesz.

A fő célkitűzés fontos eszközeként számított egy új múzeumi arculat és embléma megformálása, egy figyelemfelkeltő reprezentatív plakát és egy nagy példányszámú programfüzet, benne az egész év rendezvényei. A múzeum logója korábban is az a szkíta aranyszarvas volt, amely Mezőkeresztes határában, Zöldhalompusztán került elő. Az e motívum felhasználásával készült új jelkép a századik évforduló kapcsán a levélpapírtól kezdve a múzeumi évkönyv borítójáig mindenütt helyet kapott.

A centenáriumi arra is kötelezett bennünket, hogy számba vegyük a múzeum vala-

milyen – egykori és jelenlegi – munkatársát, valamint az intézményhez kötődő szakembereket. Az inventárium készítése során vált nyilvánvalóvá, milyen sok szakember dolgozott, mennyien kötődtek és kötődnek a Herman Ottó Múzeumhoz. Kevesen tudják azt, hogy a múzeum első szakemberei között tisztelhetjük Gáborján Alice-t, Varga Lászlót, Kalicz Nándort, s az intézmény tudományos programjaihoz is kapcsolódott többek között Gedai István, Gyimesi Sándor, Hoffmann Tamás, Kecskeméti Tibor, Korek József, Nováki Gyula, Ujváry Zoltán és még számosan.

Az évforduló sokszínű programját négy rendezvény-sorozat köré csoportosíthatjuk. Közülük – sajátos jellegük miatt fogva – a kiállítások és a kiadványok a legmaradandóbbak. A centenáriumi tárlatok sorát – talán a figyelemfelkeltés miatt is – egy aranykiállítás nyitotta *A természetaranytól az arany ékszerig* címmel, amelyet később nagy sikerrel mutattunk be a Magyar Nemzeti Múzeumban is. Ezt követte a Herman Ottó Múzeum 100 éve során készült 100 legszebb plakát felvonultatása, majd májusban *A 100 éves Herman Ottó Múzeum műkincsei* című tárlat. A sorozatot egy emlékkiállítás zárta le, amely *Döbröczi Kálmán* alkotásait sorakoztatta fel, a miskolci festő születése századik évfordulója alkalmából. A kiállítások közül *A Herman Ottó Múzeum műkincsei* című bemutató jelentette a legnagyobb szakmai és közönségsikert.

Közismert, hogy a múzeumi állandó kiállításokon a gyűjtemények anyagának 4-5%-a látható. Az is köztudomású, hogy mindig az állandó kiállításokon szerepelnek a reprezentatív műtárgyak. *A Herman Ottó Múzeum műkincsei* című kiállítás rendezői ezért vállalkoztak rendkívüli feladatra, mert az állandó kiállítások megbontása nélkül rendeztek egy olyan tárlatot, mely 100 év gyűjteménygyarapításának jellemző vonásait és a Herman Ottó Múzeum század évnyi történetének legfontosabb momentumait mutatta be. A kiállításon soha nem látott műkincsek sorakoztak, bizonyítva, hogy a rak-

Az 1899-ben alapított múzeum eredeti épülete
The original building of the museum, founded in 1899

tárakban levő gyűjteményi anyagok legalább olyan értékesek és érdekesek, mint az állandó kiállításokon szereplők.

A Herman Ottó Múzeum centenáriumi éve alatt 6 kiadvány látott napvilágot. Ezek közül kiemelésre méltó *A Herman Ottó Múzeum műkincsei* című kötet, mely az említett kiállításához kapcsolódva jelent meg, de már a legértékesebb műtárgyak felvonultatásának szándékával. A reprezentatív album – terjedelmes múzeumtörténeti összeggést követően – a Herman Ottó Múzeum 200 legszebb és legértékesebb műkincsét mutatja be, minden esetben egész oldalas színes vagy fekete-fehér fotóval, valamint a szakmai elvárásoknak megfelelő magyar és angol nyelvű műtárgyleírásokkal. Szerzőik – a Herman Ottó Múzeum muzeológusai mellett – az intézmény egykori munkatársai (Dobrossy István, Fügedi Márta, Kunt Ernő, Révész László, Ringer Árpád, Simán Katalin, Szabadfalvi József, Végváry Lajos, Wolf Mária) és más, a múzeumhoz kötődő szakemberek (Batári Ferenc, Gedai István) voltak. A kötet szerkesztése és nyomdai előkészítése dr. Feketének Bíró Edit munkájának köszönhetően teljesen házi kivitelezésben történt. Talán a magyar muzeológia történetében egyedülálló vonásokat tükröz a kötet szerkesztési

Numizmatikai bemutató „A 100 éves Herman Ottó Múzeum műkincsei” című kiállításban
Numismatic show in the exhibition “The treasures of the Herman Ottó Museum”

elve, mely a kultúra egyetemességét figyelembe véve és a kronológiát követve bátran egymás mellé helyezi az „egyszerű”, „közönséges” tárgyat és a magas művészetet reprezentáló festményt.

A másik jelentős kiadvány *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVII–XVIII.* kötete volt. A múzeum munkatársai mindig büszkék voltak arra, hogy Annales-ük a legrégebbi, évenkénti rendszerességgel megjelenő múzeumi kiadvány. Az *Évkönyv* 1957-ben indult útjára, s azóta nincs olyan év, hogy a mú-

Egyháztörténeti terem a jubileumi kiállításban
Hall of religion history in the centennial exhibition

zeum tudományos tevékenységéről számot adó kiadvány időben ne jelenne meg. A centenáriumi kétkötetes évkönyv a Herman Ottó Múzeum jelenlegi munkatársainak publikációi mellett megjelenést biztosított az intézmény egykori szakembereinek és a múzeumhoz sokirányúan kötődő tudósoknak.

A Herman Ottó Múzeum centenáriumi köteteinek bemutatására egy igen jeles múzeumi rendezvényen került sor: a *múzeum barátainak találkozásán*, 1999 áprilisában. E találkozó azért is emlékezetes marad, mert ekkor gyűltek össze az intézmény egykori és mai munkatársai, a múzeum tudományos tevékenységében fontos szerepet játszó szakemberek, szponzoraink, valamint a testvérmúzeumok (Kassa, Vologda, Rozsnyó, Sepsiszentgyörgy) képviselői. A meghívottak mindannyian emléklapot és a múzeum logóját megjelenítő plakettet kaptak.

A centenáriumi év rendezvényeit még hosszasan sorolhatnánk. A felsorakoztatás végén azonban mindenképpen kiemelésre méltó a *múzeumi panteon, emlékfal* avatása és a *hagyományos múzeumi nap* megtartása. 1999. október 29-én került sor az öreg pap-szeri múzeumi épületben a múzeumi emlékfal felavatására. Első alkalommal öt elhunyt kollégának állítottunk emléket: *Leszih Andornak*, a múzeum első igazgatójának, *Komáromy Józsefnek*, az első megyei múzeumigazgatónak, *Bodgál Ferenc* és *Lajos Árpád* etnográfusoknak, valamint *Megay Géza* régész-történésznek. A jövőben mindig október végén kerül majd sor újabb megemlékezésekre, s újabb emléktáblák elhelyezésére.

A Herman Ottó Múzeumban évtizedes hagyomány az év végi múzeumi nap megrendezése. Ezen a napon munkatársaink beszámolnak kutatási eredményeikről és

ekkor kerül sor az intézmény *PRO MUSEO* ezüstérmének átadására is. A dolgozók javaslatai alapján a múzeum egy munkatársa, valamint egy külső támogatója kaphatja meg ezt az erkölcsi elismerést.

A legtöbb társintézményhez hasonlóan a Herman Ottó Múzeum is több szakmai konferenciát rendez évente. Alapítása századik évfordulóján az a megtszítettetés érte, hogy helyet adhatott az *országos múzeumigazgató értekezletnek*, a *fa-, fém- és textil-restaurátorok XVII. országos konferenciájának*, valamint a *természettudományos muzeológusok XVII. országos találkozásának* is.

A centenáriumi programsorozat megszervezése előtt felvetődött kérdésekre az ünnepi év után egyértelmű válaszok adhatók. A múzeum a régió elismert és megbecsült intézménye. Ezt bizonyítja az is, hogy a költséges rendezvények szponzorálását biztosítani lehetett, az e tájon élők folyamatosan figyelemmel kísérték a programokat és nagy számban vettek részt a múzeumi rendezvényeken. A Herman Ottó Múzeum kollektívája szakmai-tudományos tevékenységének külsőségeiben is megnyilvánuló elismerését jelentette a városi közgyűlés által adományozott *PRO URBE* kitüntetés, valamint a Miskolc városa által adott színházi gálaműsor. A jelentős anyagi támogatást nyújtó megyei önkormányzat is méltán kapta meg a *Múzeumpártoló Önkormányzat* díjat. Annak pedig, hogy a Herman Ottó Múzeum olyan országos jelentőségű közgyűjtemény, amelynek nem kell tartania a vegetáló raktárházzá válástól, egyik legfontosabb jele „Az év múzeuma 1999” díj elnyerése.

Lásd még –See also: Képmelléklet III.

The Herman Ottó Museum

In 1899 a very important decision was made in Miskolc to establish a public museum and library in order to promote Hungarian literature, art and science and to draw people's attention to these fields. Until the 1950s an old school-building served as the only museum, gallery, library and archive in the county.

The museum's team is prepared to celebrate the centennial anniversary with a series of colourful events trying to put the institution in the centre of attention. The first exhibition "From pure gold to golden jewellery" was also presented in the Hungarian National Museum. The 100 most beautiful posters made during the past 100 years were exhibited in the museum. The most successful exhibition was "The treasures of the Herman Ottó Museum", which was unique since it did not take any material away from the permanent exhibitions and still a great deal of precious objects could be displayed.

Last year six publications came out: "The treasures of the Herman Ottó Museum" connected to the exhibitions of the same title is an exquisite album with lots of photographs and descriptions both in Hungarian and English. Another important publication was the *Annuel of the Museum* with volumes XXXVII–XVIII.

The museum was honoured with the title "Museum of the Year – 1999" as an appreciation of the museum's importance.

Bűnügyi és Rendőrség-történeti Múzeum

Sági Zoltán

A Bűnügyi Múzeumot 1908-ban alapították. A hosszú évek során végzett gyűjtőmunka következtében 1918-ig több mint 10 000 tárgy és eszköz került a múzeum birtokába. A II. világháború során a gyűjtemény legnagyobb része megsemmisült. 1964-ben kezdődött meg a múzeum újjászervezése, majd 1967-ben kapta meg működési engedélyét, mint országos gyűjtőkörű múzeum, akkor még a teljes nyilvánosság elől elzárta.

1997-ben területi átszervezésre hivatkozva bezárták, az anyagokat raktárba helyezték. 1998 második felében született döntés a múzeum újjászervezéséről. A kiállítási terület bővítésének igénye mellett a legfontosabb teendőnk az 1997. évi CXL. törvényben foglaltaknak megfelelően az újra akkreditáltatás volt. Erre 1999 januárjában, a felújítási munkálatokkal egyidőben került sor.

Közel 4 hónapos, szó szerint éjjel-nappali munka után, 1999. április 26-án nyílt meg a Rendőrségi Nap eseménysorozatához kapcsolódva immár új helyen, új tartalommal, új névvel a *Bűnügyi és Rendőrség-történeti Múzeum*.

A kriminalisztika történetét bemutató állandó kiállítás közel 500 bűnjel, 40 makett és 300 fotó segítségével ismerteti a bűnügyi technikusok, nyomozók, szakértők munkáját, technikai eszközparkjuk fejlődését. A rendőrség-történeti állandó kiállítás 1848-tól napjainkig közel 1000 tárgyi emlék, közöttük egyenruhák, fegyverek, dokumentumok, plasztikák, kitüntetések segítségével kalauzolja végig a látogatót a testület fejlődését bemutató termeken.

Állandó kiállításainkat folyamatosan bővítjük. A kriminalisztikai részben elsősorban az élet diktálja az új témákat, míg a rendőrség-történetiben a megnyitás óta adományozott tárgyakkal, dokumentumokkal igyekeztünk emelni a kiállítás színvonalát. Sajnos önálló költségvetés híján minimális összeget tudunk vásárlásra fordítani. Ennek ellenére büszkéek vagyunk a több száz tárgy, dokumentum és fotó felkutatására és beszerzésére.

A múzeum gyűjtőköre kiterjed a magyar rendőrség történetének, valamint a bűnözés elleni harc módszereinek és eszközeinek tárgyi és dokumentációs emlékeire. Tevékenységi körébe tartozik a muzeális tárgyak és dokumentációs anyagok felkutatása, meg-

A múzeum bejárata
The entrance of the museum

őrzése, védelme, rendszerezése, kiállítása, valamint tudományos feldolgozása.

A közművelődés jegyében elsősorban az iskolások, gyermekek és fiatalok (iskolák) részére szervezünk bűn- és balesetmegelőzési programokat. A jelvényeket, kitüntetések és egyéb rendőrségi relikviákat gyűjtők részére rendszeres találkozási, illetve cserelhetőségét biztosítunk. A külföldi rendőrmúzeumokkal – a részben már kialakított, részben kialakítandó kapcsolatokat felhasználva – vándorkiállítások befogadását, illetve a múzeum saját anyagának külföldön történő bemutatását szerveztük.

Közel 2000 kötetes könyvtárunkkal – amely közös üzemeltetésben működik az ORFK Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézet könyvtárával – lehetőséget biztosítunk a rendvédelem, illetve a kriminalisztika történetében kutatni kívánók anyaggyűjtéséhez, egyfajta tudományos műhelyként. Tudományos tevékenységünket a Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társasággal kötött együttműködés is biztosítja. Működésünk elismeréseként a társaság önálló szakosztályt hozott létre a gyűjtők részére, melynek vezetésére a múzeum mindenkor igazgatóját kérték fel.

Már a megnyitást megelőző napoktól igyekeztünk minden eszközt igénybe venni, hogy a múzeumot megismertessük a közvéleménnyel. Számtalan újságcikk, televíziós és

rádiós interjú mellett fő feladatunknak tekintettük vándorkiállításunk összeállítását és minél több helyre történő eljuttatását. "Kis kiállításunk", amellyel elsősorban a főváros „sátras rendezvényeit” jártuk a hétvégeken, ugyanolyan sikert aratott, mint a 4 hónap alatt negyedmillió látogatottságú vándorkiállításunk. E szám elérésében segített az is, hogy nem szokványos kiállítási helyszíneket választottunk (bevásárló- és szórakoztató központok). A legtöbb helyen együttműködtünk a megyei múzeumokkal, illetve a megyei rendőr-főkapitányságokkal, amelyek a tárlók biztosításában, szállításában és a helyi sajtó tájékoztatásában nyújtottak segítséget. Az országos médiumok híradása mellett az érintett területen élők tehát külön is értesültek létezésünkről, működésünkről.

Részben múzeumunk kezdeményezésére alakult meg 1999. április 11-én a Magyar Rendőrelivria-gyűjtők Egyesülete, amelynek a múzeum önálló jogi személyiséggel nem rendelkező, alapító tagja. Az Egyesület rendezvényein alkalmanként mintegy 50 gyűjtő vesz részt az ország minden pontjáról. A *Zsaru Magazinnal* kötött megállapodásnak köszönhetően sorozat indult a magyar és külföldi rendőrségek (kar)jelvényeinek bemutatására. Növekszik a tagság létszáma is, egyaránt található közöttük 10 éves kislány és 70 éves nyugdíjas.

1999-es eredményeink közül legbüszkébbek az „Amit a kábítószerekről tudni kell” című időszaki kiállításunkra vagyunk, amelynek ötletgazdája, szervezője és kivitelezője a múzeum kollektívája. Úgy tűnik, a jelen társadalmi igényeinek nagyon is megfelelő, interaktív formában működő programunk elérte célját. A múzeum látogatottsága megnégyszereződött. A szaktanácsadást végző drogambulanciák munkatársainak visszajelzése szerint több fogyasztó jár a kiállítás megtekintése óta rehabilitációs kúrára, illetve több pedagógus és szülő jutott el kábítószert fogyasztó patronáltjával a múzeumon keresztül a megfelelő segélyhelyre. A kiállítást olyan önálló installációval és tárlókkal készítettük, amely lehetővé teszi, hogy jelenleg vándorkiállítás formájában üzemeljen. Külön elismerés számunkra, hogy a 2000-re bejelentkezett kiállítóhelyek között található a Százhalombattai Matrica Múzeum is.

Költségvetési hiányunkat igyekszünk támogatók szerzésével pótolni, így többek között internetes szolgáltatásunkat is barter-szerződéssel biztosítjuk. A hazai és külföldi szakmai rendezvényeken, ha meghívást kap-

A kriminalisztikai terem
The hall of criminology

tünk, igyekeztünk személyesen részt venni. Több alkalommal tartottunk referátumot, kiselőadást. Úgy érezzük, a múzeum képviselőinek a korábbi szakmai múlt hiánya ellenére sikerült elismertséget szerezniük, jó kapcsolatot alakítottunk ki a szakminisztériummal és a múzeumi szakemberekkel egyaránt.

Tevékenységünk főbb adatai 1999-ben

Állandó kiállítások: A kriminalisztika története (a bűnügyi technika fejlődése, a szakértői munka bemutatása, emlékezetes bűnügyek); A rendőrség története 1848-tól napjainkig. Kihelyezett kiállítás az Országos Rendőr-Főkapitányság Nemzetközi Oktatási Központ Böszörményi úti épületében, megnyílt 1999 októberében.

Csornai múzeum

V. Szalontay Judit

A Csornai Múzeum 1999-ben ünnepelte alapításának 30 éves évfordulóját. Az elmúlt évtizedek során szinte a semmiből lett itt országosan ismert néprajzi és helytörténeti gyűjtemény, majd állandó kiállítással rendelkező tájmúzeum.

Az alapításkor a város legszebb klasszicizáló, késő barokk műemlék épületében – a Premontrei Apátság palotájában – elhelyezett intézmény mindmáig az eredeti helyszínen, az északi szárnyban található. Nívó-díjas állandó kiállítása – *Csornai vásárok és mesterségek* címmel – és az évenként megrendezett három időszakos kiállítás rendszeresen nagy érdeklődést váltott és vált ki a hazai és a külföldi látogatók körében egyaránt.

Időszaki kiállítások: A Bécsi Bűnügyi Múzeum kiállítása a halálbüntetés történetéről (június 1 – szeptember 30.); Az Országos Közlekedésbiztonsági Tanács és az Országos Balesetmegelőzési Bizottság történetét feldolgozó kiállítás (június 1 – szeptember 30.); „Amit a kábítószeréről tudni kell” (november 1 – 2000. április 26.); „Régi híres bűnügyek”. Válogatás a múzeum újság-cikkeiből és szakkönyveiből a Fővárosi Szabó

Ervin Könyvtárban (október 11–27.). A „150 éves az osztrák csendőrség” című kiállítás részére egyenruhákat kölcsönöztünk, amelyeket mintegy 240 000-en láttak az ausztriai Werfen várában.

Vándorkiállítás: „A Bűnügyi és Rendőrségtörténeti Múzeum vándorkiállítása”, amelyet rendőrség-történeti fotóanyagokból, egyenruhából, a kitüntetés- és a jelvénygyűjteményből, dokumentumokból, egyedülálló bélyeggyűjteményből, gépkocsi-makettekből, érdekes bűnjelkekből állítottunk össze hordozható installációval, szeptember 9-től vándorol, elsősorban a megyeszékhelyeken.

A közönségnek ajánlott programok: tárlatvezetések folyamatosan a nyitva tartás ideje alatt; rajzolási, alkotási lehetőség a múzeumban, illetve annak kiállításairól, a legjobb képeket kiállítjuk a múzeumban;

A múzeum a Rábaköz legjelentősebb tudományos központja. Ebben komoly támogatást jelent a Csornai Múzeumért Kulturális Alapítvány. Az intézményben szerkesztik ötödik éve a *Csornai Múzeumi Füzetek* című kiadvány-sorozatot. Ebben színvonalas történeti-néprajzi publikációk ismertetik Csorna és a Rábaköz település-történeti, néprajzi és művészeti értékeit. Példa értékű együttműködés alakult ki a múzeum és a Premontrei Prépostság között kiállítások és tudományos konferenciák szervezésében, kiadványok megjelenítésében.

A műemléképület teljes felújítása 1999-ben fejeződött be. Ez jó alkalmat kínált a premontrei anyaház és az itt működő múzeum művészettörténeti értékeinek és kiállításainak szélesebb körű megismertetésére. Pályázaton elnyert támogatásból sikerült megjelentetni a magyar és német nyelvű

a „Kántor” című film, illetve bűn-és balesetmegelőzési videofilmek folyamatos vetítése; drogokkal kapcsolatos előadás, diafilmvetítéssel (bejelentkezés esetén bármikor igénybe vehető); a drogiállításán a legenyhébb illegális kábítószer (marihuána, hasis) eredetiben történő bemutatása, szerdai és szombati napokon szakértő jelenléte, aki bármilyen, droggal kapcsolatos kérdésre válaszol és segítséget nyújt az arra rászorulóknak; a Magyar Rendőrelévia-gyűjtők Egyesületének gyűlései, azokon relikviák börténye.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Museum of Criminology and Police History

The Museum of Criminology was founded in 1908, and by 1918 more than 10.000 objects had been collected. During the Second World War a great part of the collection was destroyed. In 1967 the museum was opened again after three years of reorganization, but it remained closed to the public at that time. In 1997 it was closed again, due to another reorganization and the extension of exhibition space. On the 26th of April 1999 the museum was inaugurated in a new place, under a new name and with new materials.

The permanent exhibition of criminal history informs us about the job of criminal technicians, detectives, experts and the improvement of inquiry techniques and equipment through a selection of corpora delicti, mock-ups and photographs. The exhibition of police history guides visitors through uniforms, weapons, documents and other relics which represent the history of the Hungarian police forces since 1848.

The most successful display last year was the temporary exhibition about drugs, which was attended by drug-users as well as teachers and parents, who could get thoroughly informed about the topic and could seek help through the museum.

kiállítási vezetőt, valamint az épületet és a kiállításokat népszerűsítő nyolcféle képeslapot.

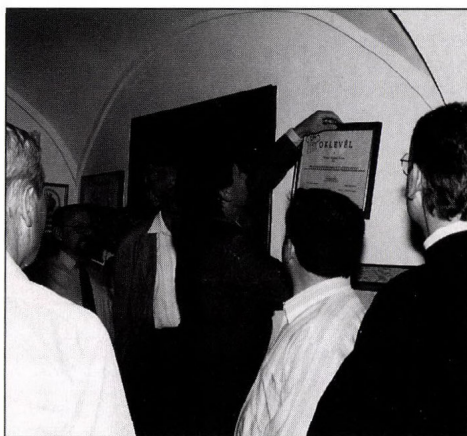
A múzeum széles körben fejtett és fejt ki népszerű és sikeres közönségkapcsolati tevékenységet, szakmailag is segíti a régióban működő honismereti, helytörténeti és néprajzi gyűjtemények munkáját.

A gyűjteményben kiemelkedő jelentőségű és fontosságú viselet-együtteseket őriznek, amelyek a XIX. századi csornai népviselet igényességét és fontosságát reprezentálják. Ezek egy részét dolgozza fel és teszi közzé Szalontay Judit *Csornai menyecskekendők* című munkája, amely a Néprajzi Múzeum kiadásában jelent meg a Magyar Népművészet című sorozat 25. köteteként.

A gyűjteményeket a helyszűke ellenére szakszerűen, gondosan tárolják, feldolgozottságuk jó. Az intézményben, ahol össze-

sen két szakmuzeológus dolgozik, három időszaki kiállítást rendeztek, év végén pedig (*Ádvent-köszöntő* címmel) immár hagyományos komplex múzeumi programot szerveztek, jelentős hazai és határokon túli érdeklődés mellett.

Amint a rövid összefoglalóból is kiderül, a Csornai Múzeum – tudományos kutatói, fel-dolgozó és közművelődési munkájával, rendezvényeivel, programjaival, kiállításával és kiadványaival – meghatározó szerepet tölt be Csorna, a Rábaköz, az egész megye kulturális életében, őriz és közkinccsé teszi a régióban fellelhető nemzeti kulturális örökséget. Ennek elismeréseként fogjuk fel a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által „Az év múzeuma 1999” pályázat kere-

*A pályázati oklevél elhelyezése a kiállításban
The diploma gained is placed in the exhibition
Foto-Photo: Pajer Imre*

tében adományozott különdíjat. Fontosságát jelzi, hogy az ezt igazoló oklevelet 2000. június 13-án a körzet országgyűlési képviselője, dr. Áder János helyezte el a múzeumban.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Csorna Museum

The Csorna Museum celebrated its 30th anniversary in 1999. Through the years the museum became one of the centres of scientific life in Hungary's North-western territory. In the museum garments, tools and other objects of every day life are gathered and displayed. The periodical "Csorna Museum Journal", which is edited at the museum, covers the history and the ethnographic past of the said territory. The activity of the museum was appreciated by one of the special prizes of the "Museum of the year 1999" competition.

Viski Károly Múzeum

Romsics Imre

A kalocsai Viski Károly Múzeum – régies megnevezés szerint – a kisebb tájmúzeumok közé tartozik. A kisebb jelző igaz a múzeum személyi és anyagi ellátottságára, ugyanakkor az intézmény méretében és jelentőségében is fontos gyűjteményeket és segédgyűjteményeket őriz.

Az 1999. év kiemelkedő teljesítménye volt a gyűjtemények jelentős gyarapodása. Mivel a legjelentősebb tételek felsorolása is szétfeszítené a rendelkezésünkre álló terjedelmet, ezért a legek közül is csak a legjelentősebbeket említjük meg. Március 4–12., valamint 15–21. között folytattuk a homokmágy-székesi ásatást, melyek során 75 objektumot tártunk föl. A néprajzi gyűjteménybe megszereztük Geri Józsefné népművész bútorait, Romsics Imre gyűjteményét, valamint Busa Ferenc borbély szerszámain. 1999. február 18-án írtuk alá a Sági Jenő oklevelés mérnök végrendeletéhez csatolt hagyatéki szerződést, melynek témánkénti felsorolása is öt oldalnyi terjedelmű. Gyarapodtunk továbbá dr. Szvéték Sándor 5,5 folyóméternyi hagyatékaival (pedagógia-történet). Megvásároltuk Soly-mos Ede néprajzkutató harangját, Rádi Györgytől 0,20 folyóméternyi képeslapot Bács-Kiskun megyéről, nagyobb részt Kalocsáról. Ajándékba kaptunk három faszobrot (az egyik XVIII. századi), öt sírkövet (az egyik a város 1848-as bírójáé). A városházáról 0,5 folyóméternyi – sok száz darab – fényképet szállítottunk át az 1950–1970-es évekről. Sok térképet gyűjtöttünk, melyek közül 29 különösen értékes, köztük 6 a XVIII. századból való. Felbecsülhetetlen érték

továbbá a kalocsai, kiskőrösi és kiskunhalasi járás összes településének földrajzi névgyűjtése, a hozzájuk tartozó 1:10000 méretarányú térképekkel. Képzőművészeti gyűjteményünk egy szoborral és 8 festménnyel gyarapodott (a már említett három szobor mellett). Adattárunkba megszereztük dr. Fehér Zoltán gyűjtéseit és írásait 46 tételben. Folyamatosan végeztük az újonnan bekerült nagy mennyiségű gyűjteményi anyag állagvédelmét.

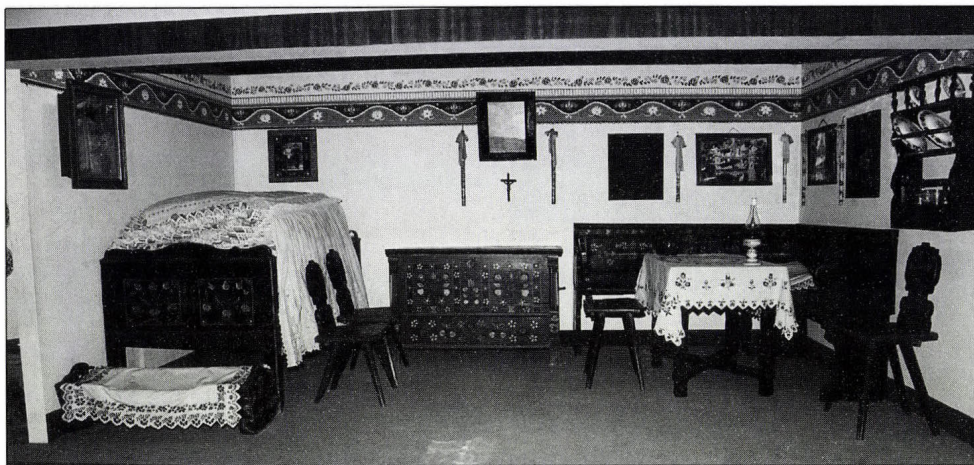
Raktározási problémáinkat ésszerűsítésekkel és átszervezésekkel enyhítettük, a végtelenségig kihasználva a rendelkezésünkre álló teret. 1999-ben összes raktárunknak bővítettük tárolási kapacitását, ehhez Salgó-palcokat, fém térképszekrényt, fém irattároló szekrényeket vásároltunk, más helyekre fapalcokat vágattunk. Felújított és víztelenített pinceraktárunkat újrarendeztük, összes tárgyának állagvédelmét újra elvégeztük. Megkezdtük az elmúlt évben kialakított könyvtárszobánk raktári rendjének kidolgozását. Térkép- és plakátgyűjteményünknek is megfelelő fémszekrényeket vásároltunk, s elvégeztük a gyűjtemények leltározáshoz való rendezését. Közel 10.000 darabos üveglemez-gyűjteményünket savmentes tasakokba csomagoltuk, majd az újonnan vásárolt fémszekrényekben helyeztük el. Egyre jobban gyarapodó régészeti gyűjteményünknek új raktárat alakítottunk ki, melyet bepolicoltunk és

berendeztünk. A gyűjteményt egyforma dobozokba rendeztük. A képzőművészeti és a helytörténeti gyűjteményt új helyre költöztettük. Bővítettük a néprajzi és a cserépraktár polcrendszerét, ez utóbbiban elhelyezvén kiadvány-készletünket is. Textilraktárunkban új helyet alakítottunk ki sérülékeny tárgyainknak.

A Viski Károly Múzeum – különböző intézményekkel együttműködve – több kutatási programot indított el az 1999-es esztendőben. Mindegyik program több évig tart. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatallal és a Budapesti Műszaki Egyetemmel közösen (első ízben július 7–12.) tábort szerveztünk régi épületek fölmérésére, műszaki dokumentálására. Az ELTE Folklor Tanszékével közösen kutatásokat kezdtünk a kalocsai szállásokon, 1999-ben ötször fogadtunk és irányítottunk hallgatókat. A Jelenkutató Alapítvány és Intézettel közösen megterveztük a Falukutatás 2000 programot, mely *A magyar falvak a globalizálódó világban – Modernizáció és globalizáció az európai*

*A múzeumépület homlokzata
The front of the museum*

Részlet az állandó kiállitásból
Detail of the permanent exhibition

csatlakozás előtt a magyar falvakban és az agrárgazdaságban címet viseli. 1999. június 27-én megalapítottuk a Kalocsa Monográfia Alapítványt, s ennek keretében megkezdődött a monografikus kutatás szervezése. A múzeum igazgatója – tudományos munkássága elismeréseként – a Tudomány Napja alkalmából vehette át az MTA Szegedi Akadémiai Bizottsága kitüntetését.

Nemzetközi kapcsolataink révén több gyűjtőutat szerveztünk Martin Rosswaggal, a németországi Lindlar múzeumának fényképészeivel, valamint testvérkapcsolat kiépítéséről tárgyaltunk a székykeresztúri múzeummal. A Viski Károly Múzeum végezte el a Pataji Múzeum teljes revízióját, s rendszeres szaktanácsadással segítettek a múzeum teljes rekonstrukcióját.

Múzeumunk előkelő helyet tölt be Kalocsa társadalmi életében, a város tudományos életének irányítója, közművelődésének pótolhatatlan láncszeme. A Kalocsai Múzeumbarátok Körének 94 tagja és 17 pártoló tagja van, 1999-ben 3,3 millió forinttal támogatta a múzeum szakmai feladatait. A kör teljes körű finanszírozásával jelentettük meg a *Kalocsa anno...* című könyvet és két képeslapcsomagot, melyek nagy mértékben emelték a

múzeum eddig sem elhanyagolható presztízsét. (Ugyancsak a kör támogatásával jelentjük meg 2000-ben Katona István *A Kalocsai Főegyházmegye története* című, 1890-ben megjelent könyvének magyar nyelvű, kritikai kiadását, melynek nyomdai előkészítő munkálatait 1999-ben kezdtük meg; a kézirat 45 nyomdai ív terjedelmű.)

Közművelődési termünkben 54 rendezvényt tartottunk, közöttük 27 iskolai órát, 3 óvodai foglalkozást, 2 fórumot, 6 továbbképzést, 11 előadást, 3 tréninget, 1 kiállítási megnyitót és 1 emlékülést. Az 5106 múzeumlátogató mellett ezen rendezvényeinken 1420 fő vett részt, ami programjaink sikerét mutatja. Különösen értékesnek tartjuk, hogy 1999-re már rendszeres kapcsolatot tudunk kiépíteni két iskolával és egy óvodával, amelyekben a kiállítások meglátogatása mellett rendszeresen tartanak iskolai órákat és foglalkozásokat a múzeumi gyűjteményekre alapozva.

Több intézménnyel és civil szerveződéssel vagyunk rendszeres munkakapcsolatban, a civil szervezetek nagyobb részének a múzeum adott otthont. A múzeum igazgatója vezető személyisége – többek között – a TIT kalocsai szervezetének, a Kalocsai Város-

védő Egyesületnek, a Katona István Társaságnak, a Homokmégyért és a Tóth Ferenc Alapítványnak, a Kalocsa Monográfia Alapítványnak, a Kalocsai Múzeumbarátok Körének, a Kalocsai Sárköz Vendégház Egyesületnek és az ausztráliai Sydneyben székelő Történelmi Tények Fórumának. Különböző civil szervezetekkel együttműködve többször rendeztünk nagy hatású rendezvényeket.

Több hónapos munkával sikerült kiépítenünk egy múzeumi adatbáziskezelő programot (ORBIS), melynek tesztelése is elkezdődött. Nagy előnye a programnak, hogy helytakarékos. Szerkezete lehetővé teszi, hogy a múzeumi gyűjtemények, segédgyűjtemények és egyéb feladatok egésze egy adatbázisban, így egyetlen index-rendszerben tárolható legyen. Összeállítottunk egy tervet is erre az adatbázisra alapozva, melynek lényege az, hogy a megyei múzeumi szervezethez tartozó összes intézmény gyűjteményeit számítógépre visszük, majd egyetlen adatbázisba integrálva az internetre tesszük. A már említett raktárrendezéseket a számítógépes feldolgozásra való tekintettel végeztük.

Tevékenységünk fenti összefoglalója eredményeink szerint bizonyítja, hogy az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága különdíja az 1999-es „Az év múzeuma” pályázaton nem került érdemtelen kezekbe.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Viski Károly Museum

The Károly Viski Museum in Kalocsa is a small regional museum but it houses some important collections, which were remarkably increased in 1999. Just to mention a few fields, the excavations in Homokmégy-székes yielded 75 new objects, the ethnographic collections were enriched by furniture, a barber's tools, a bell; sculptures, paintings, photographs, postcards, tombstones and maps are now all part of the collections in the museum.

The museum was honoured with a special prize given by the Hungarian National Committee of ICOM in the "Museum of the Year – 1999" competition.

Türr István Múzeum

Merk Zsuzsa

Intézményünk 1999. évi tevékenységének bemutatásakor meg kell emlékeznünk a múzeum történetéről, az 1936-os alapítás körülményeiről, az 1985–1988 között bekövetkezett változásokról. A '80-as évek második felében jelentősen megnőtt a kiállítóhelyek száma, ekkor került a megyei múzeumszervezethez a Nagy István Képtár,

a Bunyevác Tájház és az Éber-emplékház. Mindezek a mai napig meghatározzák lehetőségeinket, a kiállítások tematikáját, de gondjaink és nehézségeink forrását is jelentik.

Baján a két világháború között, a harmincas években olyan magángyűjtemények jöttek létre, melyek a XX. századi modern magyar képzőművészet mára már klasszikussá vált alkotóinak munkáit tartalmazzák. Mind ebben jelentős szerepe volt Nagy István fes-

tőművésznek, aki néhány évvel halála előtt telepedett le a városban, valamint Oltványi (Artinger) Imrének, a műgyűjtőnek és művészeti írónak, aki bajai iskolai éveit után is kapcsolatot tartott a várossal. Oltványi 1937-re összegyűjtött a kor jelentős alkotóitól egy olyan kollektíót, mely megmentette a bajai modern magyar képtár alapjait. (Az Oltványi-gyűjtésben többek között Barcsay Jenő, Czóbel Béla, Egry József, Ferenczy Noémi, Kádár Béla, Kmetty

János, Márffy Ödön, Szőnyi István képei is megtalálhatók.) A törvényhatósági bizottság a képtár alapítása mellett, azzal egyidőben határozatot hozott múzeum alapításáról is. Baján tehát egy kortárs képzőművészeti gyűjtemény hívta életre a múzeumot, s a kiállítások gerincét ma is a képzőművészeti tárlatok adják.

Az immár több mint 2000 darabot számláló modern magyar képzőművészeti gyűjtemény bemutatására az 1985-ben nyílt Nagy István Képtárban (Vojnich-kúria) van lehetőség, ahol a Nagy István állandó kiállítás mellett időszaki tárlatokat is rendezünk. Így került sor 1999-ben a *Baja és a Duna – val-lomások ecsettel* című kiállításra, mely bajai képzőművészek munkáiból válogatott, de a múzeum dunai népi halászlé gyűjteményéből is bemutatott tárgyakat. A bemutató kísérlet volt arra, hogy a merev gyűjteményi határokat feloldjuk, s a közönség érdeklődése azt bizonyította, hogy nem lehetetlen feladatra vállalkoztunk. Az év második felében Péreli Zsuzsa gobelinművész gyűjteményes kiállítását rendeztük meg a Nagy István Képtárban. Pályázati és szponzori támogatásnak köszönhetően jöhettek létre a kiállítások, s mindkettőhöz katalógust is sikerült megjelentetnünk.

A Türr István Múzeum Észak-Bácska sok nemzetiség által lakott területének tájmúzeuma. A több mint 10.000 darabot számláló néprajzi gyűjtemény az itt élő magyarok, svábok, bunyevácok, sokacok, bukovinai székelyek anyagi kultúrájának sokszínűségét tükrözi. A néprajzi anyagon belül igen jelentős az országosan is számon tartott halászlé gyűjtemény. Két, közel 600 m²-en rendezett állandó kiállítás mutatta be a gazdag gyűjteményt. Az 1985-ben nyílt *Élet a Dunán*, valamint az 1989-ben rendezett *Néprajzi csoportok Baja környékén* című tárlatokat az életveszélyessé vált földem-szerkezet következtében el kellett bontanunk 1994-ben. A földemmegerősítő munkák után (1999-ben) a *Néprajzi csoportok Baja környékén* című kiállítást – a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával – sikerült újra felépítenünk, felújítanunk. A hatalmas kiállítótér bontását, az újjáépítést a múzeum dolgozói, illetve azok házastársai végezték, mert a pályázatokon összegyűlt 1,5 millió forintot az anyagköltség fel-emésztette, s nem tette lehetővé, hogy kiállításrendezőket alkalmazzunk. A „munka-bér, a munkaerő ára” nem „cingogott” zse-bünkben, de felépítettünk egy állandó kiállítást, pusztán lelkesedésből. (A Türr István Múzeumban 8 nő és egy fiatalember dolgozik, így a férjekre nagy szükség volt a bontásnál, cipekedésnél, szerelésnél.) Zalatnai Pál kecskeméti grafikus távoktatása és fantasztikus ötletei természetesen kellett ehhez. A kiállítás 1999 júliusában ünnepé-

A *Baja 300 éves város* című kiállítás részlete
Detail of the exhibition "Baja – the 300 years old town"

lyesen megnyílt, de teremőrünk nem volt az 1996-os leépítés következtében. Sikerült azonban a bér kifizetésére – 1999 végéig – támogatót találnunk. (2000-ben a többi kiállítás nyitvatartási idejének csökkentésével tudtuk csak megoldani, hogy ez a nagy népszerűségnek örvendő kiállítás is látogatható legyen.)

A már említett két, a Nagy István Képtárban rendezett időszaki kiállítás mellett még kettőt rendezett és kivitelezett a kis számú múzeumi csapat. A *Népek tavasza Baján – 1848/49 emlékezete* című kiállításunk Baja két nevezetes szülőte, Mészáros Lázár és Türr István tárgyakban megőrzött munkásságát idézte, a *Három választás Magyarországon* című kiállítás az 1990–1998 közti országgyűlési és helyhatósági választások múzeumba gyűjtött anyagát mutatta be. A „nem kellő történelmi távlatok” miatt egyszerre komolyan és humorosan, ahogy talán Mikszáth láttatta volna (pontosabban – hogy ne legyünk túl önteltek – úgy véljük, az Ő szellemét csekélyke tehetséggel idézve).

A múzeumon kívül is rendeztünk kiállításokat. A Magyarországi Németek Gimnáziumában Bossányi Ervin – a két világháború közötti időtől Angliában élt – festőművész múzeumunknak ajándékozott műveiből válogattunk. A Városházán Türr István emlékkiállítást készítettünk a bajai Duna-híd „Türr Istvánra” keresztelésének alkalmából. A Bajai Művészeti Napokhoz kapcsolódva a Sziget – I. bajai szabadtéri installációs kiállítás és akcióművészeti bemutató rendezésében, szervezésében is jelen volt a múzeum.

Külföldön, Franciaországban (Argentan) rendeztünk és nyitottunk meg kiállítást.

A Türr István Múzeumban 1999-ben 4 muzeológus: művészettörténész, néprajzos, történész és egy nyugdíjas részfoglalkozású régész dolgozott. A földemfelújítási munkák utáni állandó hurcolkodás, rendrakás, rak-

tárrendezés, kiállításrendezés, a revíziók mellett – melyből minden muzeológus kivette a részét – 35 kisebb-nagyobb publikáció jelent meg. Kapcsolatot tartunk elsősorban Baja testvérvárosainak (Weiblingen, Zombor, Argentan) múzeumaival, több hazai és nemzetközi tanácskozáson, konferencián (Szeged, Nyíregyháza, Nemesnáudvar, Szabadka, Zombor, Firenze) vettük részt, tartottunk előadást.

A két képzőművészeti kiállításához kapcsolódó katalógus mellett – Baja és a Duna, Péreli Zsuzsa gyűjteményes kiállítása – megjelent az 1996-ban nyílt várostörténeti állandó kiállítás vezetője színes és archív fekete-fehér képekkel. Pályázati támogatásnak köszönhetően magyar, német, angol és horvát nyelven. Nem egy kötetben jelentettük meg, hanem nyelvenként külön könyvecsében, elsősorban a magyar vásárlók pénztárcájára való tekintettel. Támogatók segítségének köszönhetően az Éber-emlékház ismertetője is megjelent 1999-ben magyar, angol és német nyelven, több, a házban készült színes felvétellel illusztrálva. Szintén pályázati pénzekből idegen nyelvű (német, angol, horvát) feliratokkal és összefoglaló táblákkal láttuk el minden kiállításunkat és kiállítóhelyünket.

A gyűjteménygyarapításnak számunkra – vidéki, kicsiny városkában lévén – két útja lehetséges. Folyamatos kapcsolattartás a városban élőkkel, elsősorban a kiállítások révén a mindennapokban való jelenlét. Ez eredményezi az ajándékozást, mely a gyűjteménygyarapításnak – a pályázatokon esetlegesen elnyerhető pénzeket kívül – az egyedüli forrása. Gyűjteményeink – régészet, néprajz, képzőművészet, helytörténet, történeti dokumentum, fotó, könyvtár – több mint 2000 darabbal történő 1999. évi gyarapodása döntő többséggel ajándékozás.

A képzőművészeti, régészeti gyűjtemény, valamint az adattár nyilvántartása jórészt már számítógépben van. A restaurálás,

Részlet a „Néprajzi csoportok Baja környékén” című kiállításból
Detail of the exhibition “Ethnic groups in the vicinity of Baja”

könyv- és folyóirat-kötetetés a sikeresen elnyert pályázatok útján vált lehetségessé. A képzőművészeti gyűjteményből egy képet (Vastagh György: Dresher Ede portréja) restauráltattunk. A múzeum két műtárgyvédelmi asszisztense több mint 400 tárgyat tisztított, konzervált, és 3400 db üvegnegatívot tisztított és csomagolt savmentes papírba. A Bácska helytörténetére nézve (a múzeum gyűjtőköre Észak-Bácska, illetve a mai Jugoszláviához tartozó „Délvidék”) alapvető *Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyveinek* 14 évfolyamát,

illetve 50 kötetnyi század eleji bajai napilapot köttettük be pályázaton elnyert összegből.

A mindennapokban pedig kutatóknak, a városnak, szakdolgozóknak nyújtjuk szolgáltatásainkat, kiállításokat nyitunk a város több intézményében, ünnepi beszédek mondunk. A kiállítások előzetes bejelentés alapján szünnapokon is megtekinthetők. A tárlatvezetés kérhető magyar, német és angol nyelven. A számuk 1999-ben több mint 200 volt (iskolai csoportoknak a tárlatvezetés ingyenes). Talán elmondhatjuk,

hogya a megyei intézmény jelen van a városban, ajánlja magát és szolgáltatásait, hogy gyűjteménye gyarapodjon, hogy munkájához támogatót szerezzen, hogy Baja és Észak-Bácska értékeit megőrizze. Naivak vagyunk?

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Türr István Museum

The Türr István Museum in Baja, founded in 1936, collects the objects of everyday life of the south-western territory of Hungary where the people belong to different and sometimes mixed ethnic communities. The collection gives a picture of the multicoloured material culture and civilisation of the Hungarian, German, Serb and Croat ethnic groups.

Between the two world wars private collections were founded in the town of Baja which contained the works of artists who later became well known throughout the country. In 1985 a gallery was opened where the more than two thousand works of art collected till that date were gathered. The gallery became part of the Türr István Museum and enabled it to broaden its functions and programs, namely mixing history and ethnography with art history and contemporary art. Beside the permanent exhibition temporary exhibitions were organised, thus offering the visitors a wider variety of programs. In 1999 an exhibition was organised representing the works of artists from Baja and the objects and tools of the fishery of the region. The same year two other temporary exhibitions were organised. One of them represented the lives and activities of Lázár Mészáros and István Türr, who both played important roles in the 1848–49 War of Independence. The other one displayed objects collected in connection with the general and municipal elections in the region between 1990 and 1998. The museum keeps connections with the museums of Baja's twin towns and participated in several scientific conferences.

Múzeumok Majálisa – 2000

Zomborka Márta

Múzeumkert, május, világnap. Múzeum és közönsége két napig közösen ünnepel. Idén nem voltunk sokan, az elmúlt években népe-sebb majálist is megéltünk már. A szeszélyes időjárás a látogatók számára, mozgására hatással lehetett, a múzeumok szerepvál-lalását azonban nem befolyásolta. A megnyitón is csak kevesek előtt örülhettek az elismerésnek, igaz, ez a sajtóban, szakmai körökben hosszabb ideig téma marad, van lehetőség informálódásra, gratulációkra.

A vidéki múzeumok jelentős része – a jelek szerint – fontosnak érzi a Múzeumok Majálisán való megjelenést, a fővárosi meg-mutatkozási és találkozási lehetőséget. Topográfiailag – esetleg anyagilag – jobb helyzetben lévő társaik a múzeumkerti bemutatkozás lehetőségét talán nem így értékelik, legalábbis különféleképpen ítélik meg, használják ki. Idén is voltak kizárólag kiadványaik árusításával, egy-egy személlyel

megjelenő múzeumok, más sátraknál viszont szinte minden szakalkalmazott felbukkant, hosszabb-rövidebb időre szerepet vállalt a két nap során. Egyes helyeken látványos bemutatók zajlottak, és jócskán láttunk a gyermekek időleges helyhez-kötésére alkalmas foglalkozásokat. Ahol mű-tárgyakat, maketteket mutattak be, és lelkes ismerőik fáradhatatlanul magyaráztak, ott mindig volt kisebb csoportosulás. Még mindig kevés intézmény hozott, hozhatott az aktuális kiállításait, szolgáltatásait népszerúsító, színvonalas reklámanyagot. Még sok helyen szerepelnek – a visszatérő gyűjtők és a viszonteladók örömeire – a pár éve megjelent kiadványokon méltatlanul alacsony árak. Képeslapnál olcsóbban is árusítunk könyveket.

Magunk képviselőjében lassan megtanuljuk, hogy mi fogy leginkább, mi után mutatkozik nagyobb érdeklődés, miért állnak meg a sátrak között sétálók. Tanulmányosok – akár „emlékkönyvben” gyűjthetők – a látogatók kérdései, megállapításai. Egy, a szom-

bati bevásárlásból besodródó közeli lakos kérdése, a „Tessék mondani mi ez most itt?” voltaképpen helytálló. Ünnepe, propaganda, üzlet, szórakozás..., még alakítjuk saját ünnepünket.

A szervezők rugalmassága, segítőkészsége idén is a régi volt, a nagyszínpad műsora színvonalas, a vásári portéka csábító. Az előrelépés érdekében a tanulságokat magunknak kell levonni. A reklámon például bizonyára lehetne erősíteni, a rendezőket ebben segíteni, ezért saját közegünkben, régióinkban mindannyian tehetnénk valamit.

Lásd még – See also: Képmelléklet IV.

Museum Weekend – 2000

The article presents the personal opinion of the author about this year's Museums Weekend and the programs connected to this memorable day. Inside the building of the National Museum and outside in the garden numerous museums from all over the country presented themselves by opening workshops, organising programs. The event, like every year proved to be successful.

KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN

Az Albertfalvi Helytörténeti Gyűjtemény és Iskolamúzeum

Beleznay Andor

Albertfalva 2000-ben ünnepli 181. születésnapját, legrégebbi iskolája 172, múzeuma 20 éves ebben az évben. Hálás feladat tehát a múzeumról írni, összefoglalni két évtized munkáját. Hogyan is kezdődött?

Jelen sorok íróját 1964-ben bízták meg az albertfalvi Petőfi Sándor Általános Iskola igazgatásával. Az irattárban őrzött dokumentumok áttanulmányozása során kiderült, hogy az iskola 1978-ban lesz 150 éves. Az évforduló megünneplésére már 1973-tól készültünk. Ez az időpont egybeesett Albertfalva Fő utcájának lebontásával. Az iskola mintegy ezer tanulója, felosztva egymás között az érintett területet, a lebontásra ítélt házakból mindent összegyűjtött, amit a lakók felajánlottak.

A közel öt éves gyűjtőmunka eredményes volt, a jubileumi kiállítás nagy sikert aratott. Ezt követően felmerült a kérdés: mi legyen az összegyűjtött anyaggal? Rövid tanakodás után született meg az iskolamúzeum létesítésének gondolata. Így jött létre az érdekesnél érdekesebb tárgyak, dokumentumok elhelyezésére 1980. március 15-én a múzeum, mégpedig egy, az iskolához tartozó régi felvonulási épületben. Mai helyére 1991-ben költözött az intézmény.

Albertfalva első pecsétje 1825-ből
The first seal of Albertfalva from 1825

A múzeum épülete
The building of the museum

Az első időkben a kutatás leginkább az iskola létrejöttének körülményeire irányult. Az iskola első tanítójának, Wodicska Vencelnek ükunokája igen sokat tudott mesélni, értékes fényképeket, iratokat őrzött, melyeket a múzeum rendelkezésre bocsátott. Az ő segítségével készült el a Wodicska-családfa, amely napjainkban már nyolc generáció adatait tartalmazza. Kiderült, hogy hol volt az első iskola épülete, hogyan bővítették azt az idők során, milyen létszámú és összetételű volt az ott tanuló ifjúság. Az épület mindig kicsinek bizonyult, az 1980-as évek elején Albertfalván működött az ország legnagyobb iskolája három épületben, 50 tanteremmel, 140 pedagógussal, 1858 tanulóval. Az intézmény még 1948-ban felvette Petőfi Sándor nevét. A név sugallta szellemiség mindig áthatotta a tartósan magas színvonalú munkát, ez kölcsönzött energiát mind a nevelőknek, mind a tanulóknak. Így vált az 1828-ban létrejött iskola további területek kutatásának bázisává is.

A múzeum állandó kiállításai

A római kori ásatások

Budapest területén a kelta eraviscus törzs központi telepe a Gellért-hegy déli lejtőjén húzódott. Az I. század első felében a római kormányzat az eraviscusok egy részét az albertfalvi síkságra telepítette át, nagyjából a mai Albertfalva déli részére. Az ásatások az 1950-es évek végén kezdődtek el, majd 1994-ben folytatódtek a 6-os főközlekedési út mentén. A múzeum összegyűjtötte az ása-

tásokról és a leletekről készült fényképeket, a kiállítás ezeket mutatja be a látogatóknak. Nagy sikere volt 1994-ben (Albertfalva létrejöttének 175. évfordulóján) annak az időszak kiállításnak is, mely az Aquincumi Múzeumban őrzött leletekből készült.

A középkori romtemplom

A mai Albertfalva északi határán, a Keserű-ér és a Kondorosi út között a föld egy középkori rom maradványait rejt. Rómer Flóris erről már 1864-ben megemlékezett, tanulmányában pontos mérési adatokkal lerajzolta az építmény alapját, amely akkor még jól látható volt a föld felszínén. 1877-ben Sólyom Jenő, a Magyar Történelmi Társulat tagja is megemlékezett a romról. Nagyon hihetőnek tartotta, hogy az épületet a Budát 1686-ban ostromló keresztény seregek rombolták le. Legutoljára Gerevich László foglalkozott a témával, aki 1941-ben végzett ásatásokat a területen. Az akkor készült fényképek a helyi múzeum birtokában vannak. A rom mai helyének meghatározásában segített az egyik fényképen látható 325. számú határhely, mely egykor Promontor és Buda határán állt. (A rom helyét megőrkítő emlékmű elkészítésére és felállítására a XI. kerületi önkormányzat nem adott engedélyt.) A kiállításon szerepelnek a romtemplomot feltűntető térképek, valamint a témával foglalkozó kutatók leírásai.

Albertfalva önállóságának évei, 1819–1950

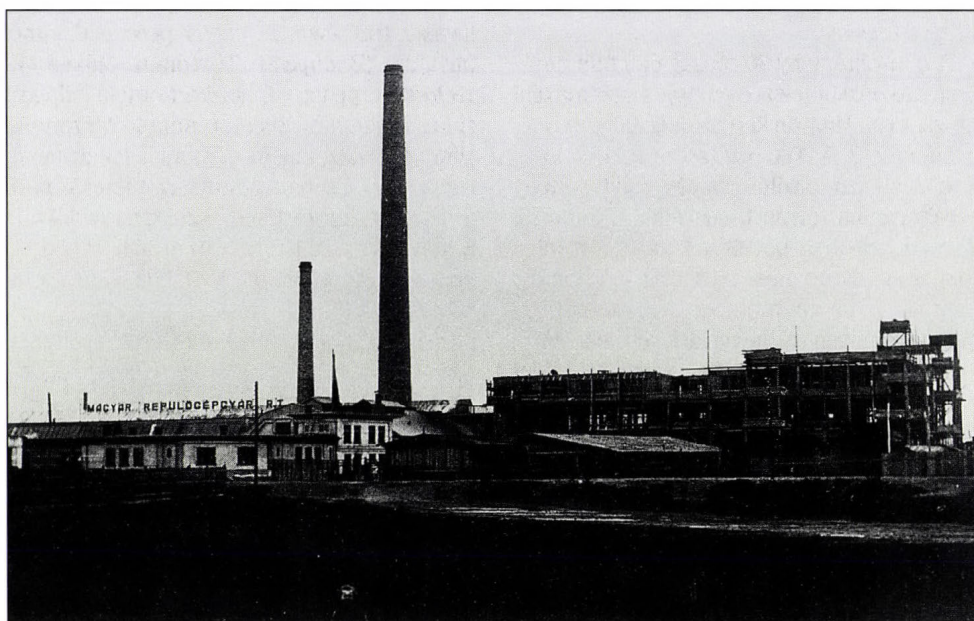
A ráckevei uradalom 1766-ban nászajándékként került Mária Terézia királynő egyik

gyermekének, Mária Krisztina főhercegnőnek birtokába, amikor házasságot kötött Wettin Albert Kázmér Ágost szász-tescheni herceggel. A főhercegnő halála után a birtokot férje, Magyarország királyi helytartója örökölte. A ráckevei uradalom prefektusa, Georch Illés – Albert herceg hozzájárulásával – 1819. március 1-jén jelentette meg azt a hirdetést, melyben 50 házhelyet jelöltek ki a Fehérvár felé vezető út két oldalán. Tulajdonképpen akkor kezdődött meg a település kialakulása, ezért tekinthető e dátum Albertfalva születésnapjának. A helység a betelepülők többségét kitevő szászokról a Sachsenfeld (Szászföld) nevet kapta. E név olvasható az 1825-ben készült pecséten is. A későbbiek folyamán kapta a település – Albert herceg emlékét megőrzendő – előbb az Albertfalva, majd később az Albertfalva nevet. A névváltoztatásokat az idő előrehaladtával a pecsétek is tükrözték. Albertfalva 1900-ban lett község, 1910-re nagyközséggé nőtte ki magát. Nagy-Budapesthez 1950. január 1-jével csatolták.

Iskolatörténeti kiállítás

Az iskola fennállásának 172 éves történetét 86 darab, egyenként másfél négyzetméteres tábló mutatja be. E táblók az iskola történetének első 150 évről, egy-egy tanév főbb mozzanatairól mesélnek fényképeken, dokumentumokon, okleveleken, bizonyítványokon keresztül. Sajnos, helyszűke miatt csak a táblók harmada mutatható be egy időben, a többi a raktárban sorakozik, illetve minden év március 15-én az iskola aulájában adódik lehetőség néhány tábló kiállítására. Régi tankönyvek, írószer-

Az első iskolakápolna oltára The altar of the first school chapel

Az Első Magyar Repülőgépgyár épületei
Buildings of the First Hungarian Aircraft Factory

számok, kísérleti eszközök, kézimunkák, füzetek színesítik az anyagot. E régi eszközöket a filmgyár szívesen kölcsönzi egy-egy forgatásra.

Egyháztörténeti kiállítás

A település életének közel századik évében, 1922-ben nyílt lehetőség önálló iskolakápolna létrehozására. Vasárnaponként a községi iskola egyik tantermét rendezték be e célra, s az eredeti felszerelés tekinthető meg a kiállítótér egyik részében: eredeti tabernákulum, szenteltvíz tartó, szobrok, zászlók, székek, asztal, feszület. A második iskolakápolna az 1930-ban

épült földszintes, hat tantermes iskola tornatermében létesült. A kiállítás egyik legérdekesebb tárgya az a kisharang, mely az iskola tetején kialakított tornyocskából hívta imára a hívőket. A templom 1941-re épült fel, a felszentelésről készült képek az egyik táblón láthatók. Az eredeti oltárkép egy darabja, mely puskagolyótól átluggatva, de átvészelt a második világháborút, ugyanabban a teremben kapott helyet, ahol az a feszület is, mely egykor az első községgháza nagytermében függött. A levéltárakban őrzött születési, házassági és halotti anyakönyvek másolatai a kezdetektől érzékeltetik a lakosság életében bekövetkező változásokat.

Az Első Magyar Repülőgépgyár

Az első világháború kezdetén a Duna mentén, a Szent Gellért tértől Érdig létesültek a magyar repülés fontos bázisai. A legfontosabb az 1914 és 1926 között működő Első Magyar Repülőgépgyár volt Albertfalván, szárazföldi és vízi repülőtérral. A múzeum kiállítása az első repülőgépek megépítésének 80. évfordulójára készült el. Egy makett két négyzetméteren híven ábrázolja a Dunának a mai Szabadság hídtól az albertfalvi Vegyész utcáig terjedő szakaszát, bemutatva a repülőgépgyárat, a repülőtereket, az átszerelő telepet. Itt láthatók a Junkers, a Hopfner H.A., az Ufag, a Brandenburg, a Lohner, az Oravec, a Lampich, a Szebeny típusú gépek különböző fajtáinak méretarányos makettjei is. A 80 évvel ezelőtti repülőletről közel 100 fénykép tanúskodik. A múzeum kezdeményezésére 1994-ben emléktáblát helyeztek el az egykori Repülőgépgyár egyik szerelőcsarnokának falán. A tábla öntőformája is ki van állítva.

Borgyűjtemény

A borgyűjtemény 30 ország 600 féle borát őrzi, zászlókkal jelezve az egyes származási országokat. Hogyan került Albertfalvára borgyűjtemény? A XIX. század végéig a területen intenzív szőlőtermelés folyt, ahogy arról számos forrás tanúskodik: „Nemcsak kövér legelőiben bővelkedik ez, de szántó-földjei is dús termést hoznak s a különféle pompás gyümölcsfajták szintén megteremnek, különösen a hegyvidék szélén és a szőlőhegyek lankás lejtőin”; vagy: „A budai és pesti polgárok közül többen rendelkeztek már a XVIII. század végén is szőlővel, benne esetleg még épülettel is, Promontorium környékén.” (Budafok és Albertfalva közös neve a szétválás előtt Promontorium volt.) Az állandó kiállítás a borokon kívül bemutat néhány olyan eszközt is, mely a bor előállításával, kezelésével kapcsolatos.

*

Az állandó kiállítások mellett általában évenként kétszer kerül sor időszaki kiállítások rendezésére. Eddig nagy sikert aratott az európai hírű asztalosiparról szóló kiállítás, de Simándy József operaénekes életét is megismerhették az érdeklődők (ő Albertfalván lakott az 1930-as években, és a templomi énekkarban énekelt). Helyet biztosított a múzeum Albertfalván lakó, vagy dolgozó képzőművészeknek, iparművészeknek. Az üzemek bemutatkozása komoly anyagi támogatással párosult. Nagy sikert aratott Fodor Béla és Horváth Tamás: „A másik Buda-Pest” című könyvének bemutatása és az ehhez kapcsolódó vándorkiállítás is. Az Albertfalvai Polgári Kör is szervezett kiállításokat, de számos színvonalas tudományos előadást is.

Megalakulása óta a múzeum eddig két fővárosi szervezésű kiállításra kapott meg-

hívást. 1987-ben „A város peremén” című tárlatra (Budapesti Történeti Múzeum), 1996-ban pedig „A századforduló világa” című kiállításra (Pesterzsébeti Múzeum). Mind ezekhez, mind a munka megkönnyítéséhez a múzeum komoly segítséget kapott a fővárosi helytörténeti szaktanácsadóktól. E támogatás, különösen az utóbbi években, nagy lendületet adott a mindennapi munkához.

A kutatómunka megkönnyítésére létesült a könyvtár, melyet térképtár, videotár, hírlapgyűjtemény egészít ki. Ez utóbbi érdekessége a *Buda és vidéke* és a *Budafok és vidéke* című újságok XIX. század végi évfolyamainak teljes anyaga. A dokumentumok és a múzeum több ezres fényképanyaga segítik a helyi könyvkiadást. A közelmúltban három kötet jelent meg (dr. Hoffmann Pál: *Házhelyek Promontoriumnál...* Albertfalva története, dr. Halabuk József: *Albertfalva, Virt László: Albertfalva társadalma*). Hoffmann Pál könyvét német nyelven is kiadták az Albertfalvai Polgári Kör gondozásában.

A Múzeumbaráti Kör tagjai rendszeresen látogatják a múzeumot, s gyakran betérnek ide a környező iskolák tanulói is, akik délelőttként a tanítási órák keretén belül jönnek. A gondosan szerkesztett, bőséges tárgyfeliratok a tárlatvezetést szinte felesleggé teszik. Hagyományá vált, hogy a múzeum melletti iskola elsős gimnazistái szeptember első napjaiban a kiállítás megtekintésével kezdik az új tanévet. A nyári szünetben a kerületi napközis táborban lévő tanulókat hozzák el ide, akik elviszik a kapott élményt saját iskolájukba. Ennek hatása a tanév közben is érezhető. A múzeumot a kerületi kábeltévé is népszerűsíti, minden jelentősebb eseményről tudósítanak, s legutóbb felkérték a múzeumot egy tíz részes, Albertfalva történetével kapcsolatos honismereti sorozat elkészítésére. Az első három

rész már adásba is került. A kerületi újság, az *Újbuda* minden számában közli a múzeum programját, a nyitvatartási időt, a nagyobb rendezvényekről részletesebben tudósít. Élő a kapcsolat az Albertfalvi Szent Mihály plébániával, az Albertfalvai Polgári Körrel, az Albertfalvi Keresztény Társas Körrel, valamint több környező üzem vezetőjével.

A működési feltételek kielégítőek, bár az összegyűjtött

anyaghoz képest a belterület elég kicsi: a földszinti rész 130, a pince 60 négyzetméter. 1993 óta a múzeumnak önálló költségvetése van, amit a pályázatokon nyert pénzüsszegek és a környező üzemektől kapott anyagi támogatások egészítenek ki, de évente így is csak kb. egymillió forintból lehet gazdálkodni. Ez az összeg elegendő a kiállítások megrendezésére, de nagyobb átalakítások, beszerzések, karbantartási munkák finanszírozására már nem. Ezért késik a restaurálás is évről-évre, bár e területen a Fővárosi Önkormányzat és a Kiscelli Múzeum támogatással igyekezett segíteni. A múzeumot a cikk szerzője egyedül működteti, a tárlatvezetés, az igazgatás, a szükséges anyagok beszerzése, a könyvtárak, levéltárak látogatása, kézbesítés, fotózás, fénymásolás, kiállítások rendezése, leltározás, publikálás, gyűjtés, a cserekapcsolatok ápolása – ez mind az ő feladata. A legfontosabb a kapcsolattartás a még élő idősebb emberekkel, hiszen ők a múlt tanúi és közvetítői. Sajnos, egyre kevesebben vannak, de lelkesedésük, akarásuk példaként szolgálhat mindenki számára. Velük kapcsolatos a múzeum következő feladata az új évezred küszöbén, amit az összegyűjtött tárgyak és fényképek motiválnak: az életmódkutatás.

A múzeum megtalálható az Interneten is: www.vjrktf/kalauz/kalauz.htm

The Albertfalva Local History Collection and School Museum

Today Albertfalva is the southernmost part of the 11th district of Budapest. The former town was founded in 1819 and became part of the capital in 1950. The origins of the local school go back to 1828, the Albertfalva Museum was established in 1980.

The year of 1978 saw the celebration of the 150th anniversary of the school's foundation. On this special occasion an exhibition on the school history was organised. It was the material of this particular exhibition that served as the basis of the future museum. The pupils, who had collected the material, also played an important part in establishing the museum. The research on the historic past of the school gave rise to a broader study of the whole region of Albertfalva.

The permanent exhibitions of the museum owe their birth to the research. The displays are the following: Romans on the Territory of Today's Albertfalva; The Ruins of a Medieval Church on the Northern Edge of Albertfalva; The Period of Albertfalva's Independence (1819–1950); The History of the District's Oldest School; Exhibition of Ecclesiastical History; The First Hungarian Aircraft Factory in Albertfalva; Wine Collection in a Former Wine District. Besides these permanent exhibitions two temporary displays are organised annually, in March and September. They are devoted to various major events, milestones in the history of Albertfalva.

For more details visit the following web-site: www.vjrktf/kalauz/kalauz.htm

Borgyűjtemény a múzeum pincéjében
Wine collection inside the museum's cellar
Fotók – Photos: Beleznay Andor

Tanulságok, gondolatok, intelmek a „Muzeológusok fakanállal” apropóján

Draveczy Balázs

Hazánkban az elmúlt esztendő mindnyájunknak a gasztronómia és bor éve volt. Előkészületei, tudományos ismeretterjesztő tevékenységének alapozása is bő lehetőséget adtak arra, hogy mind a népi, mind a polgári, és mellette az iparszerű vendéglátás eredetével, gyökerei megismerésével, megismertetésével, fejlődésével foglalkozzunk. Ez a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum tudományos és közművelődési eredményei iránt jelentősen megnövelte a köz érdeklődését; úgy a szakmabéliek, mint a kutatók, de a nagyközönség körében is. Középpontba kerültek ezen belül az alapanyagok történetével, felhasználásával, hatásával kapcsolatos kérdések, melyeket a Magyar Mezőgazdasági Múzeum szakemberei segítségével nélkül nem lehetett volna eredményesen megválaszolni. Ugyanígy országsszerte keresték, hasznosították néprajzosaink kutatási eredményeit. Különösen azokban a programokban, amelyek a táji és polgári konyhák ételművészetének eredményeire támaszkodtak.

Ma már az számít ritka eseménynek, ha a történelmi kort idéző rendezvény terített asztali kínálata nem ragaszkodik a történelmi hűséghez. Ha különlegességeik csak elnevezésükben alkalmazkodnak az eredetiséghez, az készítőnek és fogyasztónak egyaránt ke-

vés! Napjainkra a történelmi és népi fantázia-ételek készületek a hajdanvolt, akkoriban népszerű alapanyagok, fűszerek segítségével, a korabeli technológiát is felelevenítve jelennek meg a készítmények! (A témával foglalkozó kutatók közvetett vagy közvetlen bevonásával.) Igyekeznek természetesen a mai ízlésnek, elvárásoknak megfelelő ízeket, kreációkat összeállítani, tányérra kínálni.

A népi és polgári táplálkozás történetének a mai gasztronómiánkra gyakorolt hatásainak fokozottabb igénye, szorgalmazása az utóbbi években számos figyelemre méltó eredménnyel gazdagította eddigi ismereteinket. Sok kitűnő dolgozat, tanulmány, összefoglaló, könyv, a táj vagy néprajzi egység konyhakultúrájával foglalkozó értekezés látott napvilágot. (Pl: Népi ételek a Jászságból; A terített asztal örömei; Barangolások a nagykunsági konyhában; Tiszafüredi ételek; A középtiszavidék népi táplálkozása; Túrkeve népi táplálkozása; Tirpák népi ételek, étkezési szokások; Hagyományos paprikás ételek; Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében, stb.)

A közönségnek is újdonság, a szakembereknek is nagyobb az öröme, mellette fontos ismeretközlési lehetőség, hogy kisebb-nagyobb múzeumi kiállításaink között egyre gyakoribbakká a konyhakultúrával (is) foglalkozó bemutatók! Sok esetben az egész kiállítás, máskor csak részei, pl. enteriőrök illusztrálnak, egészítenek ki, ismertet-

nek. A helyi évfordulók, jubileumok, a szakmák történelmi ismertetései (pl.: a kismesterségek, a falusi, a kisvárosi és a polgári életmód reprezentálása) között számos értékes, szép példát említhetünk az országból.

Különösen értékesek az olyan bemutatók, amelyekhez – mint a fenti kiadványok esete is bizonyítja – összefoglalók, ételek és asztali szokások eredetével, történetével stb. foglalkozó kutatások népszerű közlései jelennek meg. Hiteles, jó, sokszor először közölt, vagy ritkán látható raktári tárgyak, dokumentumok felhasználásával! Nemcsak emlék-darabként, de a bennük közreadott hasznos információk, eredeti receptek, ételvariációk miatt még bevételi többlet is segíthetik anyagi gondokkal küszködő intézményeinket.

Népszerűbbek, látogatottabbak az események, ha hozzájuk élő gasztronómiai bemutató, kóstoló, tréfás verseny, vetélkedő, kapcsolódik. Értékesebb lesz a résztvevőknek, ha ugyanakkor interdiszciplináris tanácskozást, kerekasztal-beszélgetést, szakemberekkel való találkozást szerveznek. Így az újszerű megközelítés a téma iránt addig közömbösöket is mozgósíthatja a múzeumi rendezvényre!

Sok helyen fel lehet (de fel is kell) használni hozzá az iparszerű vendéglátás közreműködését! Nagyszerű rendezvények születnek (pl.: a balatonfüredi Jókai napok, a szentendrei Móricz hétvége, az idei Jókai-, Vörösmarty-, Mikszáth-évfordulók rendezvényei, vendéglők jeles napi, családi, társadalmi, ünnepi kínálatai, stb.)

Ezekkel a történelmi és népi ételek eredetét, készítményét, a belőlük „vendéglátósított” étlap-különlegességeket egyszerre ismerheti meg a résztvevő. Jó ötlet, ha a felhasznált vagy felhasználható anyagok, eszközök, szakkönyvek, a témához szorosan, vagy csak lazán kapcsolódó múzeumi műtárgyak másolatai is megvásárolhatók.

A rendezvények mind a szakmai, mind a közoktatásban egyformán hasznosíthatók. Kiegészítik a továbbképzéseket, az ismeretszerző, bővítő tanfolyamokat, tréningeket. A szakmai múlt szemléletes megelevenítői. Mindenféle hagyományos iskolai óránál hasznosabb az ilyen foglalkozás. Találkozhatunk a kiállítás megismerése mellett készítővel, mesterekkel, kutatókkal. Közvetlen kapcsolatba kerülhetünk adatközlőkkel, kézművesekkel, elfeledett vagy ritka mesterségek képviselőivel. A szakmai főiskolák oktatóinak, hallgatóinak egyformán tanulságos. Az általános iskolát végzettek

Elkészült az étel

Dinner is ready

Fotó – Photo: Jankovich-Bésán Dénes

pályaorientációját segíti, a főiskolásoknak, egyetemistáknak témazáró, szakdolgozat, diplomamunka, sőt doktori értekezés témáját is nyújthatja!

Ugyancsak a történeti előzmények megismerésével, megismertetésével készítik manapság a különböző tájak alkalmi vagy hagyományteremtő népi ünnepéleit is. (Hal-, kakaspörkölt-, pacal-, birka főző versenyek; peccsenyesütő, édességkészítő rendezvények; nagyszakácsi Királyi Szakácsok Versenye; Paprika Napok; Hagymaparádé; Tarihonyai ünnep; Cseresznyefesztivál, stb.) Tömegeket vonzanak, új kapcsolatok kiépítésére serkentenek. Gazdasági haszonnal is kecsegtetnek rendezőt és szakértő múzeumot egyaránt.

Segíti az ilyesféle rendezvény az országkép hazai és külföldi hitelesebb megismertetését! Ez az igazi vendég- (és nem a rossz fordításból beidegződött és helytelenül meggyökeresedett: idegen-) forgalmat serkentő módszer!

Ilyesfajta gondolatok foglalkoztattak, mielőtt örömmel elvállaltam és miután elvégeztem a zsűrielnökséget a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2000 május végi, „Muzeológusok fakanállal” című, a szakmában dolgozókat „csatasorba” állító népi ünnepélyen. A benevezett 26 csapat népi és urbánus ételek készítésével, kutatót és elsajátított, a legjobb hazai hagyományok szerinti és manuális népszerűsítéssel „vetélkedett”. A rendezvény igazi baráti és kötetlen ismeretadási-szerzési lehetőség is volt. Tapasztalatcserék, szakmai és ínyes tereferék, jóhangulatú viták közepette vidámkodtunk. A gyomornedveket igazi dödölle és ürühús édeskáposztával, ínycsiklandó hal, kacsa- és böllérpecsenyével, valamint tirpák leves indította el az izelző kóstolásra. Történelmi hangulatot, elnevezéseket idéző fogások is kínáltak, mint a királyi sült pulykamell, a kukrejtés marhahús, a virtigli kisvárosi-polgári curry-mártásba hempergő csirke, vagy jeles muzeológus elődünk felesége, a Móra Ferencné által írt receptkönyv finomságaiból kóstoló. Csak a díjazottakból idéztünk néhányat, de meg kell vallanom: mindvalamennyi főzőkanál-forgató tudása, ismeretei és ételei legjavát kínálta. Emberpróbáló volt végigkóstolni... Csak primus inter pares alapon, hosszú és kemény viták után lehetett dönteni. Éppen ezért is mindenkinek: rendezőknek, szereplőknek és a zsűrinek „főelkóstolói” minőségben örömmel köszönöm meg a feledhetetlen élményt!

Üdvözlöm a mives és nemes vetélkedést, amit a figyelmes, körültekintő rendezés is segített. Ha zökkenő történt, az jövőre bizonyosan jobbra sikeredik, bár várhatóan akár meg is duplázódhat a benevező csapatok száma!

Munkában a zsűri.

The members of the jury are at work

Fotó – Photo: Ernyey Katalin

Örülök az újszerű múzeumi rendezvény sikerének. Várom jövőre minél több drukoló, szemlélő és ünneplő részvételét.

Az idej mindannyiunk számára mindenben remek tréning volt! Általa jobban becsüljük és becsültetjük nemzeti örökségünk gasztronómiai értékeit! Móra Ferenc mesterünk tanító múzeumát a gyakorlatban éltejük és ismertetjük. S lesz sok fontos, nem kis jelentőségű tanulságunk mellett egy igen figyelmeztető mindannyiunknak: sok olcsó, gyors, korszerű és ízletes hazai ételünk van. Nem biztos, hogy gyermekeinknek az uniformizált, a divatos egyen-étkezdék agyonreklámozott „finomságai” lesznek az igazi gasztronómiai értékek!

Thoughts and remarks in connection with the "Museologist with wooden spoon" show

The last year was the year of gastronomy and wine in Hungary so the scientific and educational results of the Hungarian Commerce and Catering Museum kindled public interest in the topic. There were a lot of investigations carried out in rural and urban cuisine. These days it is not impossible to create meals according to old recipes using authentic materials and methods. A great deal of publications came out on the local cuisine of different ethnographic areas and gastronomy appeared in museums in the past few years as well. The presentations, exhibitions are even more popular if they are linked with live culinary shows and competitions, talks and meetings with experts. Catering services can support these events professionally, so participants learn a lot about popular and historic meals, they can learn how to prepare them: raw materials, utensils, books and other objects related to food can be bought on the spot. The shows have an educational function providing an opportunity for visitors to meet people of

different trades and for experts to find new fields for further investigations.

Occasional or traditional festivals (like cooking and baking contests, feasts dedicated to different foods) attract people who are interested in the historical and culinary aspects and also give more complete picture of the country and they can bring even financial benefits.

The author of the article was the president of the jury in the "Museologists with wooden spoon" competition organised in the Open Air Museum in Szentendre. 26 teams entered for the contest with different recipes from urban and rural (and sometimes royal) kitchens. Delicious meals were completed with an exchange of ideas, hearty discussions and a warning that we should not forget about the great variety of our own national food.

Aki a világot szereti – A Kárpát-medence természeti kincsei Millenniumi kiállítás a Magyar Természettudományi Múzeumban

Bajzáth Judit

Tudomány, művészet, mítosz

Az „Aki a világot szereti” című kiállítás nem szokásos múzeumi kiállítás. Nincs múzeum, amelyben természetes volna a bemutatása. Az angol nyelvű muzeológiai irodalomban ugyan olvashatunk néha lelkesítő híradásokat arról, hogy két különböző gyűjtőkörű múzeum óvatos kísérletként összefogott, és ugyanazon témában, egyidőben (netán közös belépőjeggyel) készített kiállítást, nyilván két egymástól különböző nézőpont, értelmezés, megközelítés szerint. Arra is van példa a nyugati világban, hogy két múzeum, a kétféle tárgyi anyagát használva közösen készít – általában sikeres – kiállítást valamiről. Ezeknek a bemutatóknak a sikere abban rejlik, hogy a szaktudományoknak és a kultúra különböző területeinek egyre nagyobb mértékű szétválását, eltávolodását hidalják át. Nem lehet azon csodálkozni, hogy a specializáció, pl. a tudományok esetében az egyre mélyebbre hatoló, mások számára egyre nehezebben követhető tudományos kutatómunka ide vezet. De a valamennyiünkben élő átlagember, a maga általános műveltségével és főként mindennapi élményeivel, cselekedeteivel ilyenkor a valóságos világ összetettségét tapasztalja meg. Érthető módon örül azoknak a múzeumi kiállításoknak, azoknak a rendezvényeknek, könyveknek, amelyek segítenek neki megérteni a részleteiben már egyre jobban feltárt, de mégiscsak egységes világot.

Ismét a Kárpát-medence kincseiről

„A világ minden tája közül ez a legdicsebb: híres folyók öntözik, síkságai és folyói egyaránt gyönyörűek, aranynak, ezüstnek, egyéb fémeknek és a legkiválóbb¹ sónak termékeny szülőanyja, szántóföldeje a legtermékenyebbek, bővelkedik a borban, számos erdeje és legelője van, s csaknem mindenfelől óriási havasok bástyái vagy erős² sodrú folyamok zárják körül”.³ Az ezeréves évforduló alkalmat adott arra, hogy ismét, s talán nem is elégszer, beszéljünk az ország még meglévő természeti kincseiről. A beszédes cím elárulja azt a szándékunkat, hogy felhívjuk a figyelmet azokra a természeti

értékekre, amelyek kultúránk szerves részévé váltak az idők során. Tudományos gyűjteményeinkben őrzött tárgyaink segítségével szeretnénk megeleveníteni azt az olykor mítikus természetet, mely visszaköszön népmeséinkből, az ősi magyar hitvilágból, mondáinkból vagy szépirodalmunkból, remélve, hogy látogatóink képet kapnak arról a természeti gazdagságról, amely még ma is jellemzi az országot. A magyar nemzet történelméhez hozzátartozik a Kárpát-medence természeti környezetének a története is. Nem titkolt szándékunk, hogy együtt mutassuk meg az emberi kultúra termékeit és azok természeti forrását. Nem is gondolnánk, hogy mennyire nem különválasztható e két dolog egymástól! Éppen ezért igyekeztünk nemcsak tudományos magyarázatokkal ellátni kiállítási tárgyainkat, hanem megke-restük azokat a régi krónikákat vagy útleírásokat, regéket és mondákat, amelyekben ezek a különleges természeti kincsek írásban is megőrződtek évszázadokon keresztül, és hagyományozódtak át nemzedékről nemzedékre.

A kiállítás szakmai koncepciójának kidolgozásában és megépítésében a múzeum valamennyi tudományos tára részt vett. A tervező muzeológusok és közművelők értékes tudománytörténeti kutatást is folytattak annak érdekében, hogy hitelesen ábrázoljuk azt a természeti képet, amely nemcsak képzeletvilágunkban él. A bemutató több nagy, akár önálló kiállításként is működő, egységből áll. A varázslatos táj, ahová megérkezik a látogató, maga a Kárpát-medence természeti környezete: benne az élettelen és élővilág, valamint az emberek világa. A kiállításban igyekeztünk a természet minden olyan részével megismertetni a látogatót, amelyet már jól ismer olvas-

A kiállítás bejárati része
The entrance of the exhibition

mányaiból, de nem biztos, hogy látta is a valóságban. Így nemcsak a kisiskolás korosztály talál mesés ismeretlen ismerősöket az egyes részekben, hanem a felnőttek is. Megférnek egymás mellett Süssü, a sárkány, a Szent László legendák szereplői vagy a tipikusan csak a Kárpát-medencére jellemző, féltett természeti kincseink, bennszülött növényeink, védett állatfajaink.

Csillogó csodák

Az élettelen természet az ásványok szépséges és varázsos világán keresztül tárul fel előttünk. A nép nyelvén *bányavirág*oknak nevezzük őket. Tisztelegve a millennium előtt, érdekes részlet a kiállítás ásványtani ré-

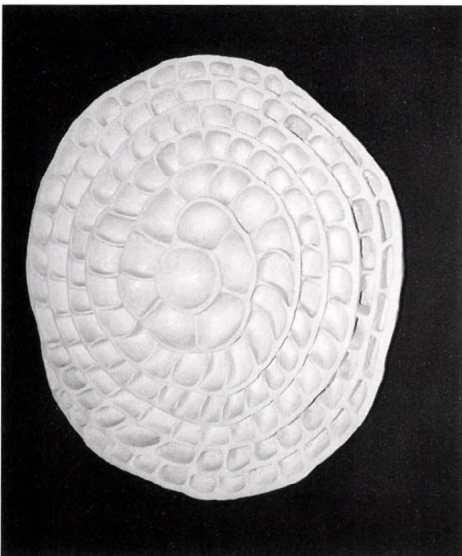
szében a Szent Korona ékköveit, ill. annak másolatát bemutató kőfülke. A korona eredeti drágakövei valószínűleg délkelet-ázsiai lelőhelyekről származnak. A megmunkált kövek, gyöngyök mellett kiállítottuk a nyers ásványokat is, a zafírt, az ametisztet, az almadint, amelyekből a csiszolt kövek készültek egykoron.

Az ásványtani bemutató ízelítőt nyújt a történelmi Magyarország nevezetes bányavidékeinek legkülönlegesebb, legszebb ásványaiból, érceiből, ásványi nyersanyagaiból, amelyekről régi krónikáink és tudós könyvek is beszámolnak: „Magyarországon az alábbi csodálatos dolgok vannak. Kassa városától nem messze van egy patak, amelybe tett vas rézzé válik. E helytől nem messze van egy víz, amelyben azon fémnek gálicnak hívott neme terem. Néhány mérfölddel Kassa fölött kristály és a topáznak hívott drágakőnem található. ...Vannak olyan helyek, ahol a föld bőségesen okádja ki magából a kenet. Vannak a természet alkotta, sóból álló meredek hegyek...”⁴

Az égből hullott „mennykövek” sem hiányoznak a bemutatóból. A meteoritok hullása mindig is foglalkoztatta az égre tekintő embereket. Erről tanúskodik a következő feljegyzés is: „Miskolc mellett öt igen nagy, emberfőnyi nagyságú, sárgás és barnás színű, súlyos, kénköszagú kő esett le az égből, miután a tiszta eget hirtelen és iszonyú villámlás, dörgés és váratlan levegőindulás háborította meg, mely azután szempillantás alatt elcsendesedett. Egyikük most is a diósgyőri várban őriztetik, a többi Balassa Zsigmond elküldte Ferdinánd királynak.”⁵

A Kárpát-medencébe hullott meteoritok közül a knyahinyai (Szlovákia) meteorithullásból származó néhány darab látható.

Ősmaradvány, Szent László pénze
A fossil, St. Ladislas' coin
Fotó – Photo: Holler Judit

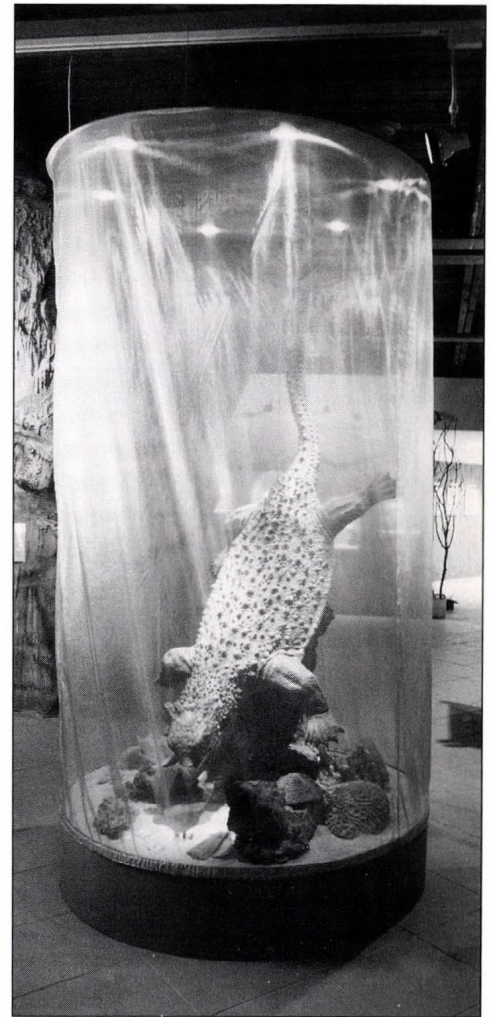
Rejtélyes és legendás teremtmények

A földtörténeti múlt élővilágát bemutató kiállítási rész igazán legendás, egykor élt élőlények maradványait és tudományos igényű rekonstrukcióit mutatja be. Történeteink, képzelet- és hitvilágunk tele van sárkányokkal, óriásokkal, szörnyekkel. Olyannyira, hogy még rendszertani besorolásukat is meg kellett adni: „Az igazán való sárkányoknak két kiváltképpen való nemeik vannak. Az egyik rendbéliek nagy vékony hártájából formáltatott szárnyasok... Másik rendbélieknek pedig semmi szárnyok nincs, hanem csak igen vén és meg nevedett Kígyók.”⁶ Pedig ezek a képzelet szülte lények sokszor kihalt állatok maradványai voltak, amelyekből a fantázia teremtett bestiákat. A leggyakrabban nagyemlősök, őselefánt, mamut vagy barlangi medve csontjai tévesztették meg az embereket: „Erdélyben sok a barlang és sok bennük az eldöglött sárkány hústól és bőrtől csontig rothadt koponyája.”⁷

Érdekes módon van két olyan egykori élőlény, amely különleges szereplőjévé vált legendáinknak (ősmaradványban ritka az ilyesmi). Ezek egyike a Szent László pénze vagy kunarany néven is emlegetett maradvány, a másik a balatoni kecskeköröm nevezetű kagyló. Az előbbi valójában mészvázaz, egyszetű élőlény, a nummulitesz kövülete. Egykoron az eocén tengerekben élt nagy számban. A nagyobb termetű mészvázak megkövült maradványai valóban pénzermére hasonlítanak. Szerkezetüket, testfelépítésüket mutatja be az a kb. 70 cm-es átmérőjű felnagyított modell, amely a kiállításban látható. Mellette olvasható a hozzá fűződő, Szent László királyunkról szóló legenda: „...De hiába, a magyarok nem hallották László szavait. A pénzre gondoltak most mind. Hát nem is csoda, hogy eltántorította, különösen a szegényebb rendű vitézeket, hiszen csak úgy ragyogott, fénylett a föld a tenger aranytól, ezüsttől. Hiszen csak ez kellett a kunoknak. Amint a magyarok a pénznek estek, megállapodtak a futásban, s visszafordultak, hogy rácsapjanak a pénzszedő magyarokra.”

László szomorúan tekintett föl az égre: onnan várt segédelmet. Isten meghallgatta a szent életű király imádságát, s im, halljatok csudát: azok a ragyogó sárga aranyak, azok a tejfehér ezüstök egytől egyig kővé változtak. Ez volt a magyarok szerencséje. Megértették Istennek csudás intését, lóra kaptak mind, s haj, kun, haj! kiáltással újra úzóbe fogták a kunokat, s meg sem pihentek, míg az országból ki nem kergették...”⁸

S még egy, inkább már a tudomány számára legendás állat, a kavicsfogú álteknős (*Placochelys placodonta*). A világon elsőként készült el az igazán magyarnak mondható triász korú állat háromdimenziós rekon-

A kavicsfogú álteknős rekonstrukciója
The life-size image of the placochelys placodonta

strukciója, melyet „eredeti” tengeri környezetben mutatunk be táplálkozás közben.

Napjaink ereklyéi

A Kárpát-medence élővilága nemcsak egykoron, a földtörténeti és történelmi múltban rejtett titkokat és kincseket. Ereklyenövényeink, bennszülött állat- és növényfajaink, a csak erre a területre jellemző élővilág még ma is tartogat számunkra megismernivalót. Tudományos szempontból a kiállítás egyik legértékesebb része a hazai tájakra jellemző fajok bemutatója.

A Szent István szegfű mellett több más bennszülött növényfajunk pl. a bánáti bazsarózsa (*Paeonia officinalis* ssp. *banatica*), a magyar nőszirm (*Iris aphylla* ssp. *hungarica*), a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum* stb.) és ereklyenövényeink pl. a dolomitlen (*Linum dolomiticum*), a magyarföldi husáng (*Ferula sadleriana*) vagy a tartós szegfű (*Dianthus diutinus*) akvarelljei és herbáriumi lapjai is láthatók. Az állatvilág hazai képviselői is megjelennek. A ma védett fajokkal együtt néhány olyan nagyvadról, madárról is megemlékezünk, amelyek mára

már kipusztultak a Kárpát-medencéből, az emlősök közül az európai bölényről (*Bison bonasus*), a madarak közül pedig a rózsás gödényről (*Pelecanus onocrotalus*). Leginkább azokat az állatfajokat állítottuk ki természetes környezetükben, amelyek az alföldi és a hegyvidéki tölgyesek, a homoki gyepék védett faunájára jellemzők.

A legendák természetképe

„Mint a hímszarvas,/kit vadász sérte nyilal,/Fut sötét erdőbe sajtó fájdalomival,/Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,/És ezerjófűvet tépni sebére;/Jaj, de a forrásnak kiszáradt az ágya,/Az ezerjófűvet írul sem találja,/Minden ág megtépte, tüske megszagatta,/Úgyhogy még aléltabb most az isten-ada.”⁹

A Kárpát-medence legendás élővilága a magyar monda-, mese- és hitvilág elengedhetetlen szereplője, környezete, díszlete. A magyarok új hazára leltek, midőn a csodaszarvast, egy gímszarvast (*Cervus elaphus*) üldöztek. Csaba király seregét a Csaba-íre vérfű (*Sanguisorba minor*) gyógyította meg, a pestist Szent László csodatévő fűve, a később róla elnevezett Szent László tárnics (*Gentiana crutiata*) úzta el a magyarokról. Mátyás királynak gyűrűt tartó holló

Árpád-kori falu interiőrészlete
Detail of the interior of an Arpadian age village
Fotók – Photos: Vimola Károly

(*Corvus corvus*) volt a címere. A menekülő Toldi Miklósnak a sűrű tölgyes és a nádas nyújtott menedéket, miközben nádi farkas, azaz az aranysakál (*Canis aureus*) kölykeire bukkant. A magyar nemzetet egyenesen évszázados tölgyhöz hasonlítják költőink. Sorolhatnánk a szebbnél szebb történeteket, melyek főszereplője az ember segítségére siető természet. Ezek a mellékszereplők mindenhol ott vannak. Annyira megszoktuk már őket, annyira szerves részévé váltak történeteinknek, hogy szinte már fel sem tűnnek, pedig nélkülük nincsenek mesék, nincsenek versek, nincsenek dalok.

Hiedelmünk szerint a világegyetem hármas tagolódású: felső, középső és alsó világra oszlik. A felső világ a jó szellemek, az alsó a rossz szellemek, a középső pedig az emberek lakhelye. A középső világ közepén, a Föld köldökén egy hatalmas, égig érő fa, a világfa áll. Ágai felnyúlnak a jó szellemek birodalmába, gyökerei az alvilágban, halak, férgek, csúszó-mászók között kígyóznak. A sámánok, a nép gyógyító emberei ezen a világfán, mint egy úton keresztül eljuthatnak a jó és a rossz szellemek birodalmába. A kiállítás központi része a mesék kertje, ahol szinte minden olyan híres-neves állat, növény vagy gomba megtalálható, amely jól ismert szereplője hagyományainknak, mondáinknak, verseinknek. És a kert közepén áll egy óriás tölgyfa, egy kocsányos tölgy (*Quercus robur*), ami talán életfa is lehet.

Kik voltak őseink?

„...arca a legvalódibb alföldi magyar típus, inkább gömbölyű, mint hosszúkás, aranyozott barnás arcszín, amin uralkodik a szenvedély rózsapírja, leselkedő szerelemgödröcskéivel; sugár két szemöldöke mintha szénnel volna odahúzva, s azok alól villog szikrát szórva az a két fekete karbunkulus, aminek nehéz a színét megmondani, olyan erősen takarja a hosszú, sűrű szempillák selyme. Két ajka csukva is gyönyörű, hát még ha felnyílik! Ilyen szájmetszést nem találni másutt, csak a magyar nőknél, amit sem harag, sem kacaj, sem duzogás ki nem vesz a formájából.”¹⁰

Kik és hogyan éltek egykoron, a legendák, mesék, regék világával együtt a Kárpát-medencében? Erre

a kérdésre is megtaláljuk a választ az Árpád-kori emberek életét bemutató részekben. Királyok és a köznép arca jelenik meg előtünk tudományos igényű arckonstruktóciók alapján. A Kárpát-medence XI–XIII. századi lakosságának a honfoglalás korától eltérő embertani képe arra utal, hogy az Árpád-kori lakosság összességében nem tekinthető a honfoglalók leszármazottainak. Valószínűbb, hogy a népességnek csak kisebb részét alkották a honfoglalók leszármazottai, nagyobb hányaduk pedig a Kárpát-medencében élt őslakosság utódaiból állt. Az Árpád-kori emberek hétköznapi életébe, életkörülményeikbe, szokásaikba is bepilanthatunk. A régészeti kutatások alapján megállapítható, hogy az egy-egy mai község területén akár 8-10 Árpád-kori faluhely is lehetett. A falvakat olyan helyre telepítették, ahol a közelben folyók, állóvizek voltak. A lakosság kisebb kiemelkedéseken, parti szárazulatokon telepedett meg, a vízjárta helyeket minden esetben gondosan elkerülve. Bár már jellemző volt a településekre a növénytermesztés és az állattartás, még mindig nagy szerephez jutott a vadászat és a gyűjtögetés. Nem csoda hát, hogy annyi legenda és mese született a vizekről, a sűrű erdőkről, a bennük rejtőző élőlényekről, lidércekről. A világ megismerésének ez az egyik módja.

Az egységes egész

A világ nagy természettudományi múzeumai (pl. New York, Washington, London, Brüsszel) az utóbbi évtizedben sorra nyitották meg ökológiai, természetvédelmi, sőt, környezetvédelmi kiállításait. Ezeknek a sorába illik múzeumunk „Ember és természet Magyarországon” című kiállítása is, amely ötvözi a természettudományok és számos társadalomtudomány (történelem, néprajz, régészet, nyelvészet) eredményeit, néhol művészeti alkotások is megjelennek a kiállításban. Ám komplexitásában ez a mostani kiállításunk, amely a mitológiának is teret enged, meghaladja azt.

Juhász Nagy Pál remek esszéiben tett hitvallást amellet, hogy a valóságos világ leírásának, értelmezésének mindhárom lehetséges megközelítését egyformán fontosnak tartja. Az emberi megismerésben is, saját gondolkodásunkban is keveredik, egymásra épül a valóság tudományos, művészi és mitológikus leképezése. Gondolatát a *Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete* mintegy a zászlajára tűzte, és folyamatosan ébren tartja. Mások is, sokan közelednek a természethez a hitvilágon keresztül avagy a művészi átélés eszközeivel.

Környezeti nevelői szemmel nézve valóban egyformán fontosnak tarthatjuk mindhárom megközelítést (természetesen

mindenkinek meghagyva az egyéni választás vagy az eklektika jogát). A környezeti nevelés célja az, hogy ember és környezetének harmóniája növekedjék. Ennek lényegi, elengedhetetlen része a természet minél eredetibb formában való megőrzése, amihez a természetet figyelni kell. Van, aki rajzokkal, táncokkal, versekkel, énekkel igyekszik megszerettetni a természetet, van, aki a néphit megőrződött töredékeire fogékony embereket keresi, s a hiedelemvilágot használja arra, hogy tanítványainak figyelmét a természetre fordítsa, és van, aki a tudományos objektivitás érdeklődést felkeltő erejében hisz.

Mi a hármát próbáltuk meg ötvözni. Ilyen komplex típusú nagy kiállítást nem ismerünk Európában. Persze vannak hasonlóak. Aki például Salzburgban eltölt egy napot a *Haus der Natur*-ban (rövidebb időre nem is érdemes odamenni, még ez is kevés), láthat megejtően kiállított (avagy elrejtett) kőbol-dokat egy parányi erdőrésztben. Leidenben, Európa legújabb nagy természettudományi kiállításán a világ négy jelentős kultúrájának természetfelfogását mutatják be, azt tudatosítva, hogy pl. a muzulmánok, vagy az egyiptomiak mint vélekedtek az ember hatalmáról a természet felett és felelősségéről a természet iránt. (Oda nem ezért a bemutatóért érdemes elmenni, hanem pl. a törzsfeljedéstani-öslénytani, a geológiai, a biodiverzitást, az élőlények mozgását bemutató emeletekért).

A Magyar Természettudományi Múzeum kiállításainak nagy része már régóta, ún. interaktív módon igyekszik közvetíteni a téma mondanivalóját és látványát. Most sincs ez másként. A kiállítás minden egyes részében cselekvésre készítjük a látogatót, így nemcsak passzív befogadója lesz a bemutatónak. Az ásványtani bemutatonál megtapasztalhatja, hogy csak ultraibolya fényben láthatók a fluoreszkáló ásványok. A cseppkőbarlangban megfigyelheti egy víz-csepp útját, a cseppkőképződés folyamatát. S bizonyára csak kevesen szemlélhették az odúban alvó pelék álmát.

A látványos bemutató mellett több olyan, a kiállítás egészéhez vagy egyes részeihez

kapcsolódó közművelődési programunk is van, amely kiegészíti, illetve teljesebbé teszi ismereteinket a Kárpát-medence kincseiről. Már a kiállítás építése közben pedagógus csoportok vehettek részt a kulisszatitkok kifürkészésében, ahol megtanulhatták, hogy mikor készülnek a kiállítási tárgyak, a rekonstrukciók, milyen szakmai háttérre és hozzáértésre van szükség.

2000 májusától folyamatosan szervezünk programokat: a Gyermeknapon, május 28-án Csukás István íróval találkozhattak a gyerekek és a felnőttek is, hiszen kiállításunkban az egyfejű sárkánynak is jutott hely. Családi vasárnapokon játszóházak várják a gyerekeket és szüleiket. A kiállítást mintegy kiegészíti egy élő bemutató is a múzeum kicsiny udvarán a középiskolák számára kiírt, *Magyarság kertje* című pályázatunk nyerteséi által elkészített tervek alapján ültetünk fákat és virágokat az Illés-kút körüli szabad területen.

Tisztelgünk a Millennium előtt

Az „Aki a világot szereti” című, sokoldalú kiállítást közművelők, muzeológusok és művészek terveztek. A megnyitás időpontja célszerűen a Magyar Költészet Napja volt. Ez a kiállítás több, mint a múzeum kiemelkedő kárpát-medencei példányainak bemutatása (mert amiből lehet, a legszebbet állítottuk ki). Azt példázza, hogy milyen jól megfér egymással a tudományos, a művészi és a mitológiai szemléletmód. Mindenkit várunk ide, akinek lelkében, szívében, eszében ott van a csodálatos Természet.

A magyar államalapítás ezredik évfordulóját a mi sajátos lehetőségeinkkel így ünnepeljük. Azt is szeretnénk ezzel a kiállítással segíteni, hogy a magyarság ne feledkezzen el az őt a természethez fűző számtalan sajátosság, nemzeti kötelékről. Nummulites van a Kárpátokon túl is. Különleges alakja és bőséges előfordulása miatt ott is legendák fűződnek hozzá. Szent László a mi királyunk volt, a tatárdúlás a mi történelmünk része, tehát a mi legendánkat senki más nem alakíthatta volna ki, senki más nem értheti meg igazán. Ha elfeledkezünk

róla, azzal megszűnik létezni. Globálissá váló, itthon egyre tirtarkább, de a föld egészét tekintve egyre homogénebb szellemi világunkban legalább olyan fontos a kulturális diverzitás megőrzése, mint a biodiverzitásé.

Jegyzetek:

- 1 Eredeti fordításban: legfinomabb (peroptimum).
- 2 Eredeti fordításban: hatalmas.
- 3 Thúróczy János: A magyarok krónikája (*Chronica Hungarorum*). Bp., Magyar Helikon, 1978. Fordította Horváth János, 42 p.
- 4 Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata (*Epithoma rerum Hungarorum*), 1500 körül.
- 5 Istvánffy Miklós: Magyarország története (*Pannonii historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV*), 1622.
- 6 Franzius F.: Egy jeles Vad-Kert.
- 7 Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata (*Epithoma rerum Hungarorum*), 1500 körül.
- 8 Benedek Elek: A magyar mese és mondavilág.
- 9 Arany János: Toldi.
- 10 Jókai Mór: A kiskirályok.

Lásd még – See also: Borító 3. – Cover 3.

Those who love the world. Millennium exhibition in the Hungarian Natural History Museum

The visitors in the new exhibition of the museum find themselves in an animated, lively world of plants and animals. The aim of the exhibition is to put life into the natural scenery of Hungarian literature, tales and legends; to present the natural values of our cultural history, using dioramas, scenes, some 800 objects, theatrical elements and interactive units. It is not a usual show – it represents the values of living and inanimate nature from the past and present on three levels – myths, art and reality.

The beauties of inanimate nature are represented by minerals or rock crystals, ores and gems from the best mining districts of Hungary, even mentioned in old books and chronicles. Some meteorites fallen on Hungarian land can be seen here for the first time.

Our ancestors believed that the animals, usually huge mammals, found in the caves of Hungary and Transsylvania were dragons and beasts, so not surprisingly several legends are tied to fossils. Walking through the forest of legends we get to the endangered species of the present, some of which are appreciated as being indigenous in the Carpathian Basin. They are reproduced in water-colours, herbarium files, imitations or original anatomic preparations.

The exhibition is especially useful to people who are willing to see the connection between things, who want to think and discover the values of the world.

Mindenből egy kicsit...

A Gödöllői Városi Múzeum új állandó kiállításai

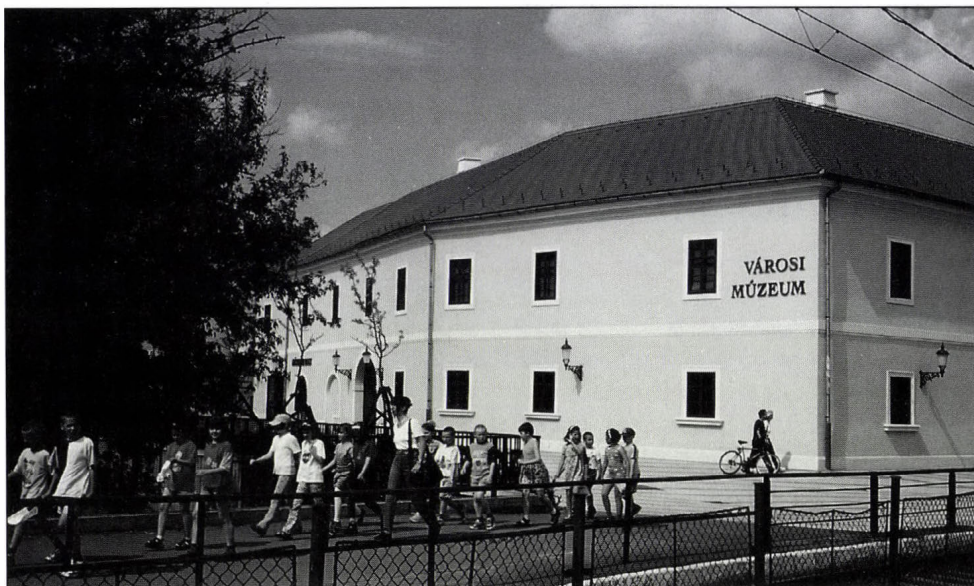
Varga Kálmán

Gödöllőn az utóbbi évek legnagyobb városi beruházása révén született meg az új piac épülete, s ehhez kapcsolatosan újították fel a helyi múzeumnak otthont adó, műemlékileg

védtet ún. Hamvay-kúriát is. A szokatlan funkciópárosítás építészeti együttesét egy mondattal jellemezve: egyfelől igényes műemléki helyreállítás a kúria és hangulatos belsőudvara tekintetében, másfelől provinciális „hájtek” stílusban emelt piaci csarnok, s az utóbbi architektúrája még köszönő vi-

szonyban sincs a XVIII. században fogadóvá alakított kúria karakteres barokk épületével.

Az alig tucatnyi éve múzeumi rangot kapott, az '50-es évek iskolaszintű történelmi gyűjteményéből kinövő városi intézmény a kezdetek óta a volt fogadó épületében működik. Háromgenerációs fejlődés során

A múzeum épülete
The building of the museum

kirajzolódott profilja szerint a Gödöllői-dombság természetrajzának, a helytörténetnek és az egykor nemzetközi híró szecessziós művésztelepnek (1901–20) a muzeológiai bázisa (megjegyezzük: Gödöllőn még három közgyűjtemény dolgozik: a Királyi Kastély Múzeum, a Gépfejlődéstörténeti Gyűjtemény és a Méhészeti Múzeum, melyek szakterületei jól elkülöníthetők a Városi Múzeumtól). A múzeum épületének helyreállítása természetesen együtt járt az állandó kiállítások újragondolásával és átrendezésével is. Rövid ismertetésükhöz – elsősorban terjedelmi okok miatt – azt az egyszerű, ám szemléletes módszert választottuk, amely szerint a március közepén megnyílt új kiállításokat a látogatói útvonalon haladva, azaz szerkezetileg és tematikusan tekintjük át.

Belépve a kapun rögtön szemünkbe ötlük a rend és tisztaság, s érzékelhető, hogy a felújítás során nemes anyagokat és időtálló megoldásokat alkalmaztak. Ezt a pozitívumot azért is szükséges hangsúlyoznunk, mert egy múzeum értékvédő és értékközvetítő munkáját bizony jellemzi, sőt sugározza a kiállított műtárgyak környezete. Kellemes komfortérzettel lépünk a csigalépcsőre, melynek feljebb eső zugaiból Erzsébet királyné és Ferenc József bronzszobrai néznek ránk, nem igazán ideális rálátásból. Az emeletre érve a világos, ülőalkalmatosságokkal berendezett, emberszabású előtér apró zavaró momentuma a két, egymásnak háttal fordított (?) barokk puttó, melyek egyébként valamikor a kastély tartozékai voltak. A közlekedési logika szerint először abba a terembe megyünk, amely egy szalézi rendi pap, Csupor Zoltán Mihály érdekesen heterogén magángyűjteményéből ad egyszerűbb válogatást. Innen pár lépésre – miközben Gödöllő meglehetősen szerény iro-

dalmi múltjából kapunk két fali vitrinre terjedő áttekintést – a település környékének természetrajzát bemutató teremnyi kiállítás diorámái láthatók, kapcsolatosan egy másik teremnyi, kisebb részt néprajzi, javarészt inkább turisztikai értékű magángyűjteménnyel, Ignác Ferenc ausztráliai és óceániai kollekciójával.

Az előtérbe visszatérve folyosón közelíthetjük meg a nehezen értelmezhető „Gödöllő nyitott város” cím alatt futó helytörténeti kiállítást (a folyosón archiv város-történeti fotók nagyításai láthatók, s két fali vitrin szól még a múzeum történetéről). Az első pillanatban úgy tűnik, a nagyobb méretű termekben rendezett kiállítás a hagyományos kronológiai alapelveket követi: az első terem belsőépítészeti nagy tablókkal ügyetlenül leválasztott bevezető részében egy mamutrajz kinagyított fotójával és kisebb vitrinben a legkorábbi, elég jellegesen régészeti leletekkel indít. A levegősebb térbe érve azonban a sugallt időrendiséget korok, múltbéli események időbeli kavalkádjává váltja fel, különféle rendezői szándékok eklektikus megoldásaival.

Az egyes részleteiben – például a borbélyműhely rekonstrukciója esetében – olykor valóban érdekes kiállítás szemléltetésére itt csak egyetlen „logikai füzért” említenek, modellezve a látottakat. Egy század eleji paraszti házenterior követően az 1930-as évek cserkészeteivel, majd a több mint kétszáz éves gödöllői iparosság emlékeivel találkozunk. Ezután egy XIX. századi uradalmi ügyvéd – tegyük hozzá, nem eredeti

ti – íróasztala és széke következik, mellette vegyes koranyagú, valamint iskolatörténetet szemléltető vitrinek, Ivánka Imre '48-as honvédtiszt nagyméretű portréjával. Mindezzel szemben egy saroknyi enteriőr részlet a művésztelep egyik műterem-házának pár szegényes, a rendhagyó művész-életvitelt felvillantani sem képes bútorával. Miután kapunk egy újabb vitrint a Ferenc József-i korról, átlépünk egy kis szobába, ahol a XVIII. századi földbirtokos, Grassalkovich I. Antal kerül a fókuszba.

Ez utóbbi egyébként a múzeum legszebb és leghangulatosabb terme. Különlegességét az itt előkerült és mesterien restaurált barokk falképek adják, míg az összképet sajnos rontják az ormótlan, sötét belvilágú vitrinek. Szerencsétlenül hat a kuriózumszámba menően nagyméretű, háromnegyed alakos Grassalkovich portré is, amely a szűk méretek és a megvilágítás hiánya miatt nem tudja kibontani kolorisztikus értékeit.

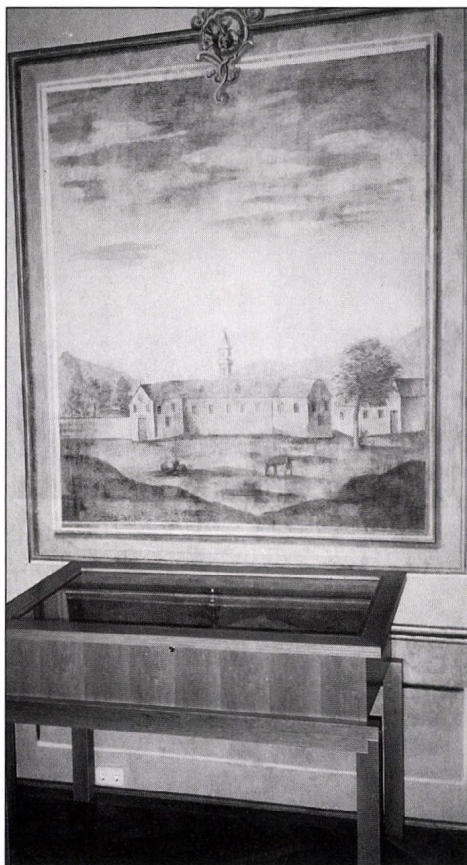
A festett szobából a következő kiállítás egységbe érve a gödöllői művésztelep alkotásai között találjuk magunkat. Noha a szellemi-alkotói kvalitásait tekintve ma is ható műhely erős kohézióban és széles műfaji skálán dolgozott, az itt kiállított művek legfőbb egyedi minőségüket képviselhetik. A rossz adottságok (pusztán egy zavaró architektúrájú, rideg vaslépcsővel és robusztus vitrinekkel megtört terem, valamint egy kicsi szoba), és a rendezői koncepció feltűnő hiánya miatt ugyanis nem képesek megidézni az alkotói attitűd szempontjából itt oly fontos közösségi háttérrel és a csoportmunka (például a szőnyegszövő műhely) szellemi-fizikai közegét sem. Következésképp e kiállítás révén az egykor nemzetközi rangú, a nagybányai műhely jelentőségéhez hasonlítható művésztelep a látogató számára szakmailag súlytalanná, perifériális vidéki művészeti hagyománnyá degradálódik. (Nem kerülhetjük meg, hogy pozitív példaként utaljunk az átrendezést megelőző állapotra, amikor a gödöllői műhely a múzeum építészeti is egy jobb adottsággal bíró, szeparált részében, 5 terem

Ignác Ferenc gyűjteményének részlete
Detail of the collection of Ferenc Ignác

plusz előtér méretben, számszerűségében is gazdagabban rendeztetett meg.)

Meglehetősen zsongó fejfel jutunk vissza az előtérbe. Egy-egy remek tárgye gyűttes élménye mellett ugyanis nem tudjuk, miféle vezérfonal mentén ismerkedtünk meg a település történetével, s mindezzel hogyan függnek össze az idegenül ható magán-kollekciók. Nem érezzük, hogy a minimum öt önálló tömbből álló kiállításban mi mennyire fontos, és a település történetében minek lehetett meghatározó, formáló ereje. Komfortérzetünk is csökkent kissé, mivel fénytechnikával többnyire gyengén felszerelt termekben jártunk, nem is szólva a fekvő vitrinek félhomályáról, melyekbe csak nyaktörési kockázattal pillanthatunk. S ha külföldiek lennénk, az se tetszene, hogy pusztán itt-ott találunk féloldalmi angol szöveget, mert a képalírások és egyéb tablószövegek kizárólag magyarul olvashatók. A látvány sajnos csak kis részben váltja ki a verbalitást, bár a helyzeten valamelyest segíthetett volna akár egy leporellszerű, többnyelvű kiállításvezető is. De ilyen sem készült. Mindezek ellenére nem távozunk különösebb csalódással, mert a koncepciótlanság és eredeti megoldások helyett végül is rendezett körülmények között mindenből kaptunk egy kisit, s egy kellemes félórás sétát tálhatunk az ódon falak között.

*A festett szoba részlete
Detail of the painted room
Fotók – Photos: Varga Kálmán*

A little bit of everything... About the new permanent exhibitions of the Gödöllő Town Museum

The Gödöllő Town Museum is situated in a renovated historic building. The collections of local history have been kept in the same Baroque building since the beginning. Their main focus is on the natural and local history of the Gödöllő area as well as the once famous colony of Art Nouveau artists (1901–1920). During renovations all the exhibitions were revised and restructured.

In the first room we can see a private collection of a Salesian churchman. Walking along, we get a review of the literary traditions of the town. The next room gives us a picture about the natural history of the area using dioramas; we can see another private, ethnographical collection from Australia and the South Sea Islands in the adjacent room.

The exhibition named "Open town Gödöllő" tells us the history of the town in chronological order, although as we proceed we are surprised by the eclectic arrangement of the details. We can see a reconstructed barber's shop, the interior of a peasant's house, relics of scouting from the 1930s and the industrial traditions of 200 years.

Finally we find ourselves in a miscellaneous part including a poorly furnished interior of the artists' colony, and a couple of works of art but we are not given a full and correct picture of the spirit and importance of the colony.

The general impressions about the museum are quite mixed: the place gives us the feeling of comfort and neatness but it is poorly lit, there is scarce verbal information provided, we miss original ideas and guiding principles, but all in all visitors are given a bit of everything in tidy surroundings.

„Az Evangélikus Országos Múzeum kiállítása Evangélikusság a magyar kultúrában – nemzetiségi kultúrák a magyar evangélikusságban

Harmati Béla László

Európának az a része, amelyet a Kárpátok hegyvonulata fog közre, mindig is kitüntetett szerepet játszott a népek és a kultúrák közeledésében. Itt, a keleti és a nyugati kultúra határán termékeny és gyümölcsöző kapcsolatok születtek. Jó példa erre a Magyarországi Evangélikus Egyház története, mely egybefogja az itt megtalálható magyar, német és szlovák anyanyelvű közösségek sajátosságait és egyedi jegyeit, amelyekhez még hozzájárulnak a protestantizmus lutheri ágának felfogását tükröző értékek is. Az evangélium és a kultúra megőrzéséért folytatott küzdelem történeti és művészeti értékekben gazdag örökséget mutatja be az Evangélikus Országos Múzeum állandó kiállítása.

A kiállítás több szempont szerint is megközelíthető. Ezek közül most csak a kultúr-

történeti és a művészettörténeti megközelítést emelném ki, mint a két legfontosabbat, ahol az etnikumok sajátosságai és kölcsönhatásai sajátos formában jelennek meg.

Járjuk végig a gyűjteményt először kultúrtörténeti szempontok szerint! A múzeum három terme három korszakot mutat be a látogatóknak. Az első terem az elő-reformációs mozgalmaktól az ellenreformáció első nagy hullámának a végéig (gyászévtized 1671–1681) tartó időszakot tárja elénk. Ezt követően pedig a reformáció hazai elterjedésének emlékeit láthatjuk. Ez a periódus egybeesik hazánk történelmének egyik legnehezebb korszakával, a török megszállás idejével. A hitért való küzdelem párosult ekkor a fennmaradásért vívott harccal. Iskolai központok létesítése, bibliafordítások és vitairatok tanúskodnak a magas színvonalról. A nyugati, északi országrészben és Erdélyben magyarok és németek munkálkodtak együtt. Sylvester János, Heltai Gás-

*Úrvacsorai kanna, Selmecbánya, 1685.
Lord's supper flagon, 1685.*

pár, Honterus János, Gerengel Simon, Stöckel Lénárd, Dévai Mátyás, Sztárai Mihály, Huszár Gál, Bornemisza Péter és Lackner Kristóf a kor irodalmának is kiemelkedő alakjai. Írásaik és fordításaik az akkori kultúra élvonalát jelentették. Észak-Magyarországon Pozsony és Eperjes mellett főleg a bányavárosok protestáns polgársága játszott jelentős szerepet.

A második terem az evangélikus Thököly Imre által vívott szabadságharctól a vallási türelem időszakáig nyúló periódust mutatja be. Ebből az időből a németországi Halle egyeteméről kiinduló kegyességi mozgalmat érdemes megemlíteni. A pietizmus az egyházi élet megújítását és a *kegyesség gyakorlását* tűzte ki fő célként. Hatása leginkább a felvidéki szlovákság, a Győr környéki magyarság és a tolnai némettség körében volt érezhető. Képviselik mind az egyházi, mind a világi tudományok területén a felvilágosodás élharcosai közé tartoztak. Szlovák területen Bél Mátyás nevét érdemes kiemelni. A többiek közül Aáchs Mihály, Torkos András, Sartorius Szabó János, Vásonyi Márton és Bárány György emelkednek ki.

Nagy változást hozott 1781-ben a felvilágosult szellemű II. József *Türelmi Rendelete*, amely kimondja, hogy a protestáns és ortodox felekezetek minden olyan településen saját lelkészt és tanítót kaphatnak, templomot és iskolát építhetnek, ahol híveik száma a száz családost meghaladja.

A vallásbéke és a felvilágosodás elterjedése szellemi és tudományos fellendüléshez vezetett. A magyar parasztság sorsa iránt érzett felelősség indította Tessedik Sámuel szarvasi lelkészt arra, hogy megalapítsa az első magyar gazdasági iskolát. Rajta kívül még sokan vittek jelentős szerepet a kor társadalmi életének átszerve-

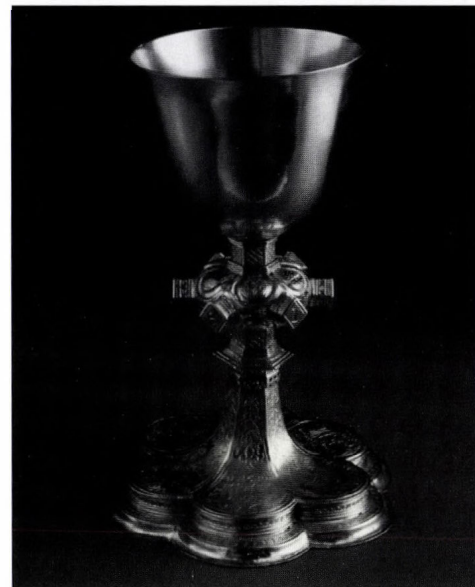
zésében. Ilyenek voltak Berzeviczy Gergely közgazdász, egyházfelügyelő, Wallaszky Pál lelkész, irodalomtörténész, és még sokan mások.

A harmadik terem a reformkortól a II. világháború végéig terjedő időszakot mutatja be. A magyarországi evangélikusság a népességhez viszonyított százalékarányát (4%) messze meghaladón adott ekkor nagy egyéniségeket a nemzetnek. Kossuth Lajos, Irányi Dániel, Pulszky Ferenc, Henszlmann Imre, Vachot Imre, Vajda Péter, Bajza József nevei jelzik az evangélikusok reformkorban betöltött szerepét. Az irodalomban Petőfi Sándor, Kis János püspök és író, Székács József, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Gábor folytatják a sort. A katonai pályát választók közül Görgey Arthur, és többek között két aradi vértanú-tábornok: Desseffy Arisztid és Leiningen-Westerburg Károly. Nagyon jelentős volt az evangélikusok számára József nádor evangélikus felesége, Mária Dorottya segítségével és védelmével.

Igen fontos szerep jutott a XIX. század végétől az evangélikus tanintézeteknek is. Magas színvonalukat itthon és külföldön egyaránt elismerték. Dokumentumaik bemutatása után a múzeum emléket állít egy galéria formájában a legnevesebb evangélikus tudósoknak, orvosoknak, íróknak, építészeknek és művészeknek.

A kiállítás kultúrtörténeti megközelítése mellett a művészettörténeti a legérdekesebb. Tárgyi emlékek egész során követhetjük nyomon az egyetemes művészet (elsősorban egyházművészet) különféle korszakait a gótikától napjainkig.

A kiállítótér adottságait figyelembe véve elsősorban ötvöstárgyakat, textíliákat, festményeket és kevés szobrot láthatunk. A reformációt megelőző korból származó gó-

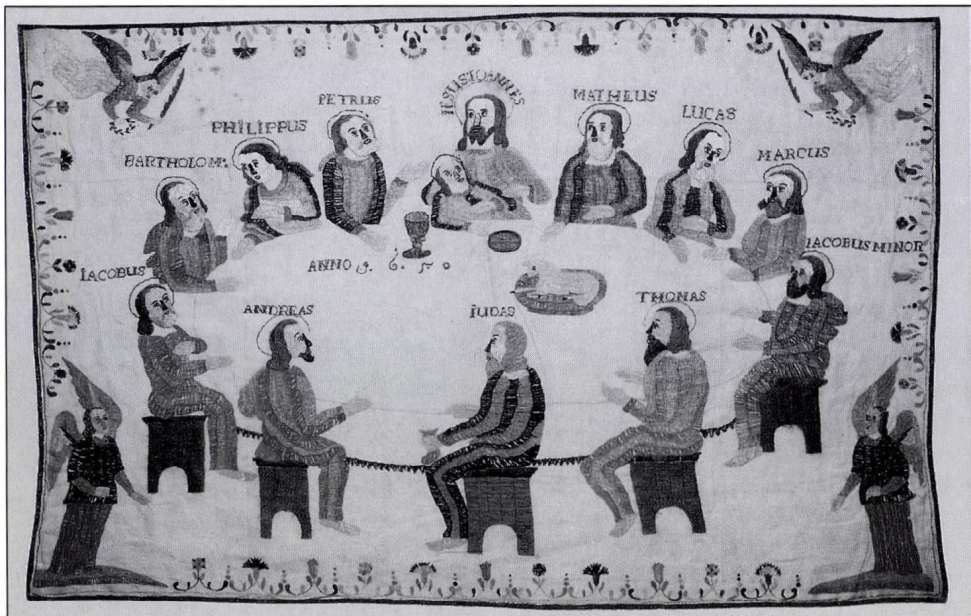

Huszita kehely, Csöngé, XV. század második fele
Hussite chalice, second half of 15th century
Fotók – Photos: Molnár Géza

tikus kelyheket a gyülekezetek tovább használták így azok jó állapotban maradtak meg. Gérce, Meszlen és Galgagyörk úrvacsorai tárgyai mellett említést érdemel a Cellödömölkről származó „börtüs kehely” és a Csöngén előkerült cseh feliratos „huszita kehely”. Külön említést érdemel az az országos viszonylatban is ritka és értékes oltárterítő, amely a múzeum egyik büszkesége. A Nemescsóról származó hímezett úrvacsorai terítő témája az Utolsó Vacsora. Sajátos módon a készítő kihagyta Simon és Tádé apostolokat, és helyükbe – János és Máté mellé – Lukács és Márk evangélistákat ültette. Az 1650-ben készült mű témájában is és elkészítésének módjában is egyedülálló a magyarországi textíliák sorában. Az északmagyarországi ötvöstárgyak közül a Weidner János ötvösmester által 1685-ben készített úrvacsorai kannát kell megemlíteni. Ez az egész felületén vésett jelenetekkel díszített munka nemcsak művészi, hanem ikonográfiai szempontból is jelentős. Egyedülálló Luther Mártonnak, mint az ágostai hitvallásuk *törvényadójának* megjelenése az egyik képmezőben, aki itt Mózeset váltja fel az ószövetség törvényadójának párhuzamként.

A XVIII. század vége és a XIX. század eleje hazánkban a későbarokk és a klasszicizmus stílusának a virágkora. A Türelmi Rendelet (1781) lehetővé tette a protestáns egyházak számára az építkezést. A templomépítésnek így elengedhetetlen része lett a belső díszítés. Szószékoltárok, oltárképek, kereszttelőkutak, szobrok, kelyhek, kupák, paténák egész sora tanúskodik a protestáns barokk virágzásáról. Múzeumunk középső terme bemutat néhány remek emléket ebből a korból. A klasszicizmus a XIX. század folyamán vált meghatározóvá az egyházban. A mú-

Úrvacsorai terítő. Nemescsó, 1650.
Table cloth for Lord's supper, 1650.

zeum több jelentős művet állít ki ebből a korszakból.

A következő művészeti időszak, a historizmus és az eklektika kora természetesen együtt járt a régebbi stílusirányzatok fellelkesítésével. Az egyház különböző okokból elszakadt a modern vagy más szóval a kortárs művészeti áramlatoktól. A túlélésre összpontosított azóta és csak elvétve találkoznak modernebb szemléletű munkákkal. A XX. században készült műtárgyak bemutatására jelenleg már csak azért sincs módunk, mert legtöbbjük használatban van a gyülekezetekben. A hiányt pótolandó a múzeumnak egy időszaki kiállító-helyiséggel

folyamatban lévő bővítése talán majd alkalmat kínál ilyen bemutatók megszervezésére is.

The exhibition of the National Lutheran Museum. Evangelism in Hungarian culture – cultures of ethnic minorities in Hungarian Evangelism

The history of the Hungarian Lutheran Church is a suggestive example of uniting the characteristics of Hungarian, Slovakian and German communities in the Carpathian Basin with Lutheran – Protestant values.

The exhibition tries to show this heritage in three epochs, in three rooms. The first period lasts from the pre-reformist movements to 1681, the end of the first wave of counter-reformation.

The second period spans from the beginning of the 18th century (when the Lutheran Imre Thököly led

fights for freedom for Hungary) until the period of religious tolerance. Pietist movements were quite influential in certain communities at that time.

In 1781 Joseph II. enacted the Edict of Tolerance, which allowed Protestants to build schools and churches and have their own priests and teachers under certain conditions. This led to a social, scientific and spiritual revival.

The third room is dedicated to the period from the "Reform" Age (the beginning of the 1800s) to the end of the Second World War. Several famous politicians, soldiers, poets and other public figures of different profession are commemorated in the exhibition.

We can see not only documents but also a selection of artistic objects of the Evangelical culture – textiles, paintings, altars, chalices.

The exhibition is open daily except on Mondays, from 10 a.m. to 6 p.m.

Vallástörténeti kiállítás a Jász Múzeumban

H. Bathó Edit

Adj békét, Uram! - A vallás a jászok életében címmel nyitott időszaki kiállítást március 30-án a jászberényi Jász Múzeum. A millennium és a magyar kereszténység ezeréves évfordulója tiszteletére rendezett kiállítás forgatókönyvét e sorok írója készítette, míg a művészeti kivitelezés Bánkuti Albin kiállításrendező iparművész munkáját dicséri. A jól megkomponált, igen látványos kiállítás két fő egységre tagolódik. Az egyik része vallástörténeti kiállítás, amely kronológiai rendet követve, végigkíséri és bemutatja a jászok vallási életét a XIII. századi letelepedéstől napjainkig, a másik rész ugyanakkor a népi vallásosság formáit és gyakorlatát jeleníti meg. A két nagy egység további kisebb fejezetekre tagolódik, megkönnyítve ezáltal a kiállításban való eligazodást.

I.

A jászok és a bizánci kereszténység

A XIII. század elején a kunokkal együtt Magyarországon megtelepedő jászok már a beköltözéskor keresztények voltak. Még a korábbi hazájukban megismertek a bizánci keresztény vallással, amelyet egy részük az új hazában is gyakorolt, s külső jeleit is mutatta. A pogány elemekkel vegyes keresztény hitük ugyanúgy hozzájárult etnikai arculatuk fenntartásához, mint a nyelv, az etnikai tudat és a hagyományos viselet. E kezdeti időszakot Selmeczi László több éven át folyó négyzállási ásatásának eredményei alapján tudtuk bemutatni. A sírokban talált ereklyetartó mellkeresztet és a különböző óvó-védő talizmánokat (pl. halcsigolya, nyúl lábközépcsonthoz, kauri kagyló,

*Egyházi ereklyék és kegytárgyak
Relics and ecclesiastical objects*

stb.) a jászok még a korábbi tartózkodási helyükről hozták magukkal.

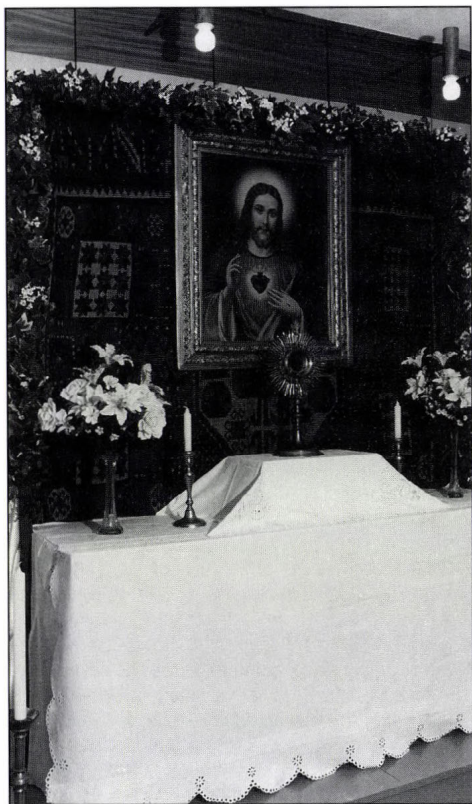
A római katolikus hitre való áttérés

A jászok Magyarországon való végleges megtelepedésének egyik feltétele a római katolikus hitre való áttérés volt. A hittérítő munkában a legnagyobb érdem a ferenceseké volt, akik szorgalmazására a XV. század közepére valamennyi jász átkezsztelkedik, s mindez elősegíti a feudális társadalmi rendbe való végleges beilleszkedésüket. E kiállítási rész mind dokumentum-, mind pedig tárgyi anyagában rendkívül gazdag. Köszönhető ez többek között a jászági plébániák segítő támogatásának,

amely révén számos rendkívül értékes egyházi kegytárgyat, ereklyét és papi ruházatot kaptunk kölcsön bemutatásra. Az itt bemutatott kegytárgyak között a legrégebbi egy 1632-ből származó miséző kehely és egy 1700-ból való paténa (szentségosztó tányérka).

Reformáció és ellenreformáció a Jászságban

A jászok meginduló hitéletének a XVI. században a török megszállás, majd a reformáció vetett gátat. A reformáció gyors térhódítását a jászok között a katolikus egyház rájuk szabott mérhetetlen adóterhei is elősegítették. A reformáció terjedésével Jászberény nemcsak vallásilag, de közigaz-

Úrnapi sátor (rekonstrukció)
Lord's day-tent

gatásilag is kettészakadt. A Zagyva jobb partján laktak a protestánsok az ún. Magyarvárosban, a bal parton pedig a katolikusok az ún. Jászvárosban. A két városrész 1588-ig külön is adózott az egeri várnak. Berény mellett különösen Jászkiséren hódítottak Luther tanai. Református egyháza 1600-ban keletkezett, amikor Eger eleste után sok református talált itt menedéket. 1626-tól folyamatosan feljegyezték a falu lelkészeit és 1690-től rendszeres iskolai oktatást is folytattak. A jász települések közül ma is csak Jászberényben és Jászkiséren élnek reformátusok. A Jász Múzeum őrzi a jászberényi Református Egyházközség egyik féltett relikviáját, az 1645-ből való aranyozott ezüst úrvacsorai kenyérszító tálkát, amelyet a török hódoltság egyik legismertebb ötvös mestere, Tar Illés készített. Láthatók a kiállításban XVIII. századi ón egyházi edények (kupák, kancsók), valamint a jászberényiek híres „Rózsakelyhe” is.

A görögök vallási emlékei a Jászságban

A török idők után lassan megindult a Jászság gazdasági fejlődése. A települések új vásártartási jogokat nyertek, malmokat, hidakat építettek, élénkült a kereskedelem és az ipar, megindult a városiasodás folyamata. Helyi kereskedők hiányában a XVIII. század elején balkáni kereskedők (görögök, szerbek, albánok) telepednek le Jászberényben és a Jászság más településein (Jászárokszállás, Jászkisér, Jászfényszaru, Jászsószent-

györgy). A jászsági görögök nem építettek templomot. Ennek oka a viszonylag kis létszámuk volt, és az, hogy meglepedésükkor a közeli Gyöngyösön és Egerben már működött imaház. Oda jártak imádkozni, ott kötötték házasságot és haláluk esetén a két helység papja temette el őket ortodox görög szertartás szerint. A jászberényi görögök a Fehértói katolikus temető elkülönített részén temették el hozzátartozóikat. Megmaradt síremlékeiket a Védett Temetőkertben a Városvédő és Szépítő Egyesület gondozza. A jászsági görög kereskedők vallási emlékei közül csupán néhányat őrizz a Jász Múzeum. Ilyen Hadzsi Demeter páratlan szépségű hordozható triptychonja és szentföldi ikonja, valamint három szentkép (Szent Jeromos, Dávid király, Zakariás főpap).

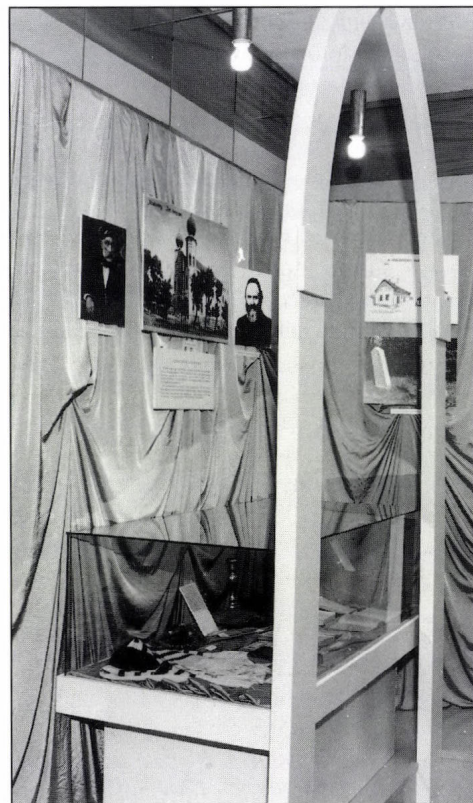
A zsidók emlékei a Jászföldön

A zsidók sokáig csupán árulni jöhettek a Jászságba, de éjszakára nem maradhattak. A hosszú ellenállást megtörve, 1850 júliusában Buck Gábor aszódi pálinkakereskedő letelepedési engedélyt kap Jászberényben, majd fokozatosan megindul a zsidók beköltözése a Jászság településeire. Ezt követően lassan kiszorították a kereskedelemről a görögöket. A zsidó vallás tárgyi emlékei: imakönyvek, talesz (imaköpeny), tvillem (imaszj), mezüze (háziáldás) Sztrimber Rozália hagyatékából kerültek a múzeum tulajdonába.

Szerzetesrendek a Jászságban

A Jászságban működő szerzetesrendek közül a legrégebbi a jánoshidai. A falu a XV. század elején még Külső-Szolnok, később Heves, majd a török hódoltság után Pest megyéhez tartozott, s csak 1876-ban került a Jászság kebelébe. Feltehetően első birtokosa, a királyi udvarral szoros kapcsolatban álló János alapította a XII. század végén a premontrei prépostságot, amelynek fennhatósága alá rendelte a birtokában lévő falu lakosságát. A jánoshidai szerzetesek egyik fontos feladata volt a környező, korábbi vallásukat gyakorló besenyő népcsoportok megtérítése.

A ferences szerzetesek, akik jelentős részt vállaltak a pogány jászok katolikus hitre térítésében, 1462-ben telepedtek meg Jászberényben, ahol saját erejükre támaszkodva Igal Fábrián és Zarnaszt Gergely atyák vezetése alatt templom és kolostor építésébe fogtak. Az elkészített templomot 1472-ben vették birtokukba a ferencesek enyhébb irányzatát képviselő, ún. konventuális szerzetesek, akik azt Szűz Mária tiszteletére szentelték fel. Tevékenységük igen szerteágazó volt: kolostori iskolát működtettek, nagy hangsúlyt fektettek a vallásos műveltség terjesztésére, amelynek

A zsidó vallás emlékei a Jászföldön
Relics of Judaism in the Jazygian territory

érdekében 1546-ban külön jámbor egyesületet is alapítottak „deák céh” néven. A ferencesek aktív és áldásos munkájukkal nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Jászberény már a középkorban a Jászság szellemi központjává válhatott.

A berényi franciskánusok más rendházak tagjaihoz hasonlóan a lelképásztorkodás és kulturális munka területén együtt dolgoztak Szent Ferenc harmadik rendjének apácáival, akiket begináknak neveztek. A beginák zárdája az 1500-as évek elején épült Jászberényben, a Zagyva kanyarulatánál, a későbbi serház helyén. A beginák nem voltak igazi apácák, hanem olyan világi nők, akik nem a világban éltek, hanem azt elhagyva, közös házba vonultak vissza, ahol megszállott napirend szerint, imádsággal és munkával töltötték napjaikat. Később a nővérek legfőbb foglalkozása a leánynevelés lett.

Bartalkovics Albert egeri érsek adományából épült fel 1886-ban Jászberényben az Érseki Leánynevelő Intézet. A tanító nővérek a Sztalmári Irgalmas rendből érkeztek. Az intézet óvodából, elemi iskolából és felsőbb leányiskolából állt, s komoly internátussal rendelkezett. Jászberény mellett még Jászárokszálláson is komoly tevékenységet fejtettek ki, ahol távozásuk után munkájukat az „Isteni Megváltó”-ról elnevezett nővérek folytatták.

E rész tárgyi anyagának bemutatásához nagyon sok segítséget kaptunk a Ferences templom mellett működő Római Katolikus Szeretetszolgálat Otthonától, valamint a

szegénygondozó nővérektől (írásos dokumentumok, fotók, rendi ruhák).

II.

Az Isten háza

A ferencesek eredményes hittérítő munkájának tárgyi bizonyítékai a XV. században a jázsági, egykori szállásteremtők helyén egymás után felépülő, nyolcszög öt oldalával záródó szentélyű, egyhajós, gótikus stílusú falusi templomok. Ez a templomépítési hullám jelzi a jászok feudális rendbe való végleges beilleszkedését. A jász községekben az anyakönyvek vezetésének megindulása (1672–1732) volt az első jele a katolikus egyházközség megalakulásának, ezt követte a plébánia felállítása, majd hamarosan az iskola is. A Jázság zömében műemlék templomai Faragó László csodálatos fotóin jelennek meg a kiállítás látogatói előtt (a jánoshidai premontrei templom pálcatagos ajtókerete, a jákóhalmi Szent Jakab templom régi kápolnája, a jászberényi Rozália kápolna, a jászapátiak kéttornyú temploma, a szentandrászi templom meghökkenő Abanovák freskója, stb.).

A népi vallásosság emlékei

A jászok istenfélő, hithű, templomba járó emberek. Vallásosságuk az élet minden területét áthatotta: viselkedési és erkölcsi normákkal szolgált, s az élet fordulópontjain segítséget nyújtott (házasság, keresztlő, konfirmáció, temetés). Előírásokkal és tilalmakkal szabályozta a gazdasági és házimunkákat, a közösségi életet (leány- és legényegyletek). A jászok vallási életében nagy szerepet játszottak a búcsúvezetők, szentemberek: Orosz István búcsúvezető (Jászládány), Kovács Sándor, „Kamill testvér”, kéregető barát, búcsúvezető (Jászberény), Szabó Emánuel, „Vak Émán” búcsúvezető, előénekes (Jászárokszállás), Varga Lajos előénekes (Jászárokszállás). Nagy kultusza volt a Jázságban Szent Vendelnek, a pásztorok és állattartó gazdák védőszentjének. A Jászföldön ma is 10 szobra található. Szent Orbán és Szent Donát a török idők alatt ültetett szőlőskerteket védték, miközben Szent Medárd az időjárásért volt felelős. Hármasszoborcsoportjukat 1749-ben állította Jászberény város tanácsa, s egykor minden évben processió vonult ki segítségüket kérni. A Jázságot a XVIII. század második feléig hatalmas vízi világ borította, ezért nagy tisztelete volt Nepomuki Szent Jánosnak is. Finom mívű szobrai a Zagyva, a Tarna és az Ágó patak mentén állnak. Jászberény egykori közigazgatási határán (Szolnoki kapu, Gyöngyösi kapu, Pesti kapu) állnak az 1699-ben állított ún. Kőképek. A város védőszentje, Szent

Rozália (szobrával több helyen találkozunk a városban), de nagy tisztelet övezi Szűz Máriát, Szent Antalt és Szent Ferencet is.

A Jázság templomai közül a jászberényi Ferences templom Magyarország egyik közismert búcsújáróhelye. A híres porciunkulai búcsú (augusztus első vasárnapja) kezdetét nem ismerjük pontosan, de a ferencesek kiváltságával függ össze. 1831-ben a kolerajárvány idején egészségügyi zárlattal akadályozták meg a környékbeliek zarándoklatát. Újbóli felelevenítése az 1880-as években a híres jászladányi búcsúvezető, Orosz István nevéhez fűződik. 1949-ben a Mária-év emlékére építették fel Kovács Kamill, helybeli segítő testvér kezdeményezésére a Porciunkula-kápolnát, amelynek köveit darabonként hordták haza külföldi zarándokokból. A templom másik jeles búcsúja a Rózsafűzér vagy Olvasós Boldogasszony napi búcsú (október első vasárnapja), amely nemcsak a Jázságnak, de a Tápíó mentének is egyik legfontosabb búcsújáró ünnepe lett. Búcsús csoportok érkeznek ide Nógrád és Heves megyékből, valamint Szlovákia magyar lakta falvaiból is.

A kiállítás mind elrendezésében, mind pedig kivitelezésében újszerű. Különös hangulatot árasztanak az egyes egyházakat szimbolizáló selyem hátterek (királykék, püspöklila, mogyorószínű, olajzöld, galambszürke, fehér, bordó), a hófehér csúcsíves bejárat imitációk és a szép megoldású

*Szent Flórián szobor (XVII. század)
Sculpture of St. Florian
Fotók – Photos: Faragó László*

entériőrök (pl. úrnapi sátor). A kiállítást rövid, lényegre törő magyarázó szövegek kísérik végig. A tárlat, amelyet dr. Limbacher Gábor néprajzkutató ajánlott a vendégek szíves figyelmébe, 2001. március 31-ig várja az érdeklődő látogatókat.

Lásd még – See also: Borító 3. – Cover 3.

Exhibition on religion history in the Jász Museum

"Give us peace, Lord! – The religion in the life of the Jazygian people."

A temporary exhibition under this titles was opened in the Jász Museum on the 3rd of March in Jászberény. It was made on the occasion of the Millenium and on the celebration of the 1000th year old Hungarian Christianity. The exhibition consists of two parts. The first one deals with the history of religion in chronological order and shows the religious life of the Jazygian people from the 13th century to the present time. The second part deals with religious forms, practice and folk beliefs.

When the Jazygian people settled down in the beginning of the 13th century, together with the Cumans, they were already Christians. We have as proofs the general ethnic knowledge, the old traditional clothes and the cross relics, protecting talismans, fish vertebrae from their previous homeland in the archeological excavations from Négyszállás supervised by László Selmecezi.

A condition to their final settling down in Hungary was their religious conversion to the Roman Catholicism. The main role in the process was played by the Franciscans. With their help, all the Jazygian people changed their religion in the 15th century. This helped them fit more easily into the feudal system. The part of the exhibition from this period is extremely rich in documents and object. Special thanks to the church which gave us relics and old clerical clothes. The oldest object is a chalice from 1632 and a mass plate from 1700.

Luther's Reform spread fast among the Jazygian people, especially because they wanted to avoid paying big taxes to the catholic church. After the surrender of the castle of Eger to the Turks, a lot of Jazygian people found shelter in the Reformed Church. From 1626, we have the periodic report with names of the priests in service. From 1690 on, there is already a regular school education.

Franciscans settled down in 1462 in Jászberény, built cloisters under the command of Fábíán Igal and Gergely Zarnaszt and took a major part in baptizing the pagan Jazygian people. The active work of the Franciscans (cloister schools, "Deák guild" in 1546) made from Jászberény the spiritual centre of the territory Jazygian people in the Middle Ages.

The Jazygian are a very religious people. The religion penetrates every field of their life and helps them in the turning points of their life: wedding, baptism, confirmation, death. Rules and prohibitions controlled their trade and community life. The Fransiscan church of Jászberény was a well-known pilgrimage place. Groups from Nógrád and Heves counties and from the Hungarian dwellings in Slovakia were in search of indulgences given by the church.

The exhibition is also modern in appearance and final arrangements. A strange ambience is rendered by the silk backgrounds symbolising the different churches: royal blue, bishop purple, oil green, pigeon gray, white, claret red. The imitation of ogival entrances makes the interiors more beautiful.

The exhibition will be open up to 31st of march 2001.

Kelta asszonyok és római hölgyek Viselettörténeti kiállítás az Aquincumi Múzeumban. Kísérleti régészet: textil-és ruharekonstrukció

Oka Ildikó

Az Aquincumi Múzeum legújabb időszakos kiállításának témája a Budapest területén és környékén a Kr. u. I–III. században élt rómaiak és a fokozatosan romanizálódó kelta helyi lakosság, főleg a nők ruházata, valamint ennek előállítása: a különböző textilkészítő eljárások és a festés. Célja pedig az, hogy a római kori viseleteknek nemcsak formáját próbálja meg hűen visszaadni, de magát a készítési folyamatot reprodukálja.

Munkánkban az Aquincumi Múzeum kőtárában található római kori síremlékek és szobrok nyújtotta adatokra támaszkodtunk. A sírköveken az elhunytak fél- vagy egészalakos portréi, az alsó táblán áldozati jelenetek, életképek láthatók. A feliratokból meg tudható a nevük, és ebből gyakran nemzetségiük is. Mivel a kövek eredetileg festve voltak, és a festék egyes helyeken megmaradt rajtuk, a ruhák színskálájáról is képet alkothattunk. Az így ábrázolt színes textilek eredetijét növényi és állati eredetű festékekkel festették. A len-kender alapanyagú

vásznak ezekkel alig festhető, ezért a kémiai festékek XIX. századi felfedezése előtt általában csak fehéritették őket. Ebből kiindulva a festett textilek alapanyaga gyapjú (a gazdagabbaké selyem és félselyem), a fehér színű „fehérmemű”, ha ezt néprajzi párhuzamok is támogatták, len volt. A Római Birodalom különböző területeiről és a Barbaricumból előkerült textilmaradványok publikációi alapvetők voltak a pannóniai ábrázolások textiljeinek és festékeiknek beazonosításában. A szövőszékek és a kelta „népviseletek” rekonstrukciójában a néprajzkutatás eredményei nyújtottak segítséget.

A múzeumban 1994-ben kezdődtek a viseltrekonstrukciós kísérletek. A sírköveken látható ruháknak az első fázisban a „vázlatát” készítettük el, olcsó, műszálas anyagokból, hogy így megállapítsuk a hozzávetőleges szabásmintát, és az egyes ruhákhoz szükséges szövet méretét. A következő fázisban a ruhákat már természetes alapanyagból de gyárban készült textilből, és még mindig varrógéppel varrtuk. Ezt követően angliai forrásból növényi festőanyagokat, valamint Cotswald, merinó, és

tipizált (Longwool, Medium) gyapjú fonálanyagokat rendeltünk, és megfonattuk őket Moldvában, ahol máig olyan jellegű kézi orsós fonás történik, mint amilyent a mi köemlékeinken ábrázolt orsókból-guzsalyokból kikövetkeztethetünk. (A kelta fonalfonás jellegével egy jelenleg kéziratban levő cikkünk fog bővebben foglalkozni.)

Voltak kísérletek a kinti, még fonatlan állapotban történő festésre, de mivel ezeket a munkákat ott télen végzik, ez annyira megnehezítette kinti munkatársaink dolgát, hogy végül áttértünk a textílfestésre, amit a múzeumban magunk végeztünk. Egyik távlati célunk a római színskála eredeti festőanyagokkal történő megfestése, amit az írott források, (főleg Plinius: Naturalis Historiae című munkája, de a divatszíneket a szépirodalmi művekben is említik), a színes ábrázolások (pl. falfestmények, fayumi típusú múmiaportrék, festett kődomborművek, stb.) és a Birodalom különböző tartományjaiból főleg ásatásokból előkerült textilanyagok festékanyagainak vegyelemzése alapján állítunk össze. A legtöbb esetben természetesen csak szövet-, gyapjú- és fonalmintákat

*Kelta sírkő viseltrekonstrukciója
Celtic garment according to an image on a tombstone*

*Római sírkő ünnepi viseletes párja
Roman garments according to an image on a tombstone*

festünk, ezek egy része szerepel most a kiállításon. A babákon látható ruhákat – a lilaruhás római hölgy pallójának, és a római stólák aranyszövésű csikjainak kivételével – mind természetes, a római korban is használatos festőanyaggal mi festettük.

Ezzel párhuzamosan folyt a házivászon beszerzése, főleg Erdélyből, és részben már kézzel való varratása. Bár a kenderből készült házivászon hatásában és jellegében ugyanolyan, mint a lenvászon, a rómaiak az utóbbit nem használták textilkészítésre. Amennyire lehetett, szerettük volna elkerülni a kompromisszumokat, tehát lenkócot is fonattunk Moldvában, de ez újsága miatt alapos puhításra szorult, ami számos problémát okozott. A viseletek készítésére végül is az antik, tehát a hosszas használatból, sok mosástól megpuhult, kifehéredett házivászon bizonyult a legalkalmasabbnak.

A szövés a Kr. u. első századokban Európában nehezekes és keretes szövőszékeken történt. Egyiptomban és Kis-Ázsiában az ázsiai eredetű lábítószövőszék használatát is feltételezik, ezen készülhettek a drága selyem és félselyem (len felvetős) textíliák, és a bonyolult, mintás kopt szőttek. Az utóbbi, a korabeli ábrázolások szerint lényegében azonos a háziiparban használatos kilim jellegű szőnyegek készítésére szolgáló modern álló szövőszékkel, csak fonálynüstő(ke)t használtak a mai fa fonalváltó helyett. Ennek köszönhetően rekonstrukciója is viszonylag könnyen és olcsón történt. Először négy évvel ezelőtt vetettünk föl rajta szövőkártyás eljárással vastag, kézzel font, buzérfestésű fonalat, és kezdtünk el azonos fonállal négynyüstös, fenyőágas mintájú kötényt szőni rajta. Ilyen mintát karcoltak a kőbe az egyik sírkövön ábrázolt kelta asszony ruháján. A rugalmas gyapjúfonalak szövése nem okozott számunkra különösebb problémát. Jelenleg olyan, piros gyapjúcsikkal díszített lenvászon törülköző szövésével kísérletezünk rajta, amilyenek római ábrázolásait is ismerjük, és ami a közelmúltig közhasználatban is megmaradt. A szőttes vászonkötésben készül, amit szövőtáblával vetettünk fel. A népi gyakorlatban burgonyavagy kukoricafőzet fölkenésével teszik a lenfonalak felületét simává, és ezáltal a nyüstváltást könnyűvé: most ennek római kori megfelelőjét keressük, mivel a fonalak szálkassága igen nehézkessé teszi a munkát. Nehezekes szövőszékünket a nagytétényi I. századi „in situ” agyaghehérek-együttes felhasználásával készítettük: felvetése hat szövőkártyával történt, négynyüstös, „fenyőágas” mintás, sárga és feketecsíkos gyapjúszőttes készül rajta: ennek fonalsűrűsége már 8x12 centiméterenként, szemben az első kísérlet 6x6 per cm-ével. Rekonstrukcióinkat tovább kívánjuk folytatni: szeretnénk a fonalsűrűséget még tovább növelni, hogy igazán finom kelméket is tudjunk szőni.

Kelta és római kislány
A celtic and a roman girl
Fotók – Photos: Oka Ildikó

A kiállításon látható viseletek közül a len és gyapjúszőtteket paraszt-szövőszékeken készítették Moldvában. Álló szövőszékeken történő szövésük további terveink között szerepel. Az, hogy a félselyem textilt is ilyen szövőszékeken szövöttük, autentikusnak tekinthető. A Délkelet-Ázsiából, az ókori Szerindióból származó tisztaselymek a helyi, primitív lábítószövőszékeken készültek, amely nem sokat változott az elmúlt kétezer év alatt: hasonló selyemanyagok és – motringok érkezhettek a Selyemúton is, Kínából. Egyetlen selyem, a lilaruhás római hölgy pallója (köpenye) gyári termék.

A ruhák szabásmintájának számos változatát próbáltuk ki és módosítottuk az elmúlt hat év alatt, mire eljutottunk a kiállításon látható formáig. A római polgárok viselete a Birodalom minden tartományában lényegében azonos volt, csak a ruhaanyag vastagsága és értékessége változott az éghajlatnak és viselője anyagi helyzetének megfelelően. Ebben a témában sok újdonságot nem tudtunk felfedezni: a helyi sírkövek zömén szereplő katonaviselt férfiak származásuktól függetlenül a veteránok díszruháját viselik, vagyis a hosszú ujjú fehér tunikát és fölötte vörös köpenyt, a *sagumot*. Ezt mutatjuk be kiállításunk egyik férfibabáján is. A nadrágviselésnek is megtalálható helyi ábrázolása. A nők tunikájuk (alsóingük) fölött stólát (hosszú, lábfejet is fedő ruhát) és nagy, négyszögletes *pallát* (köpenyt) hordtak.

Ennél sokkal változatosabb volt a pannóniai kelta asszonyok ruházata. Etnikai hovatartozásukat jellegzetes neveikből és nem utolsósorban viseletükből állapíthatjuk meg. Ingük és alsószoknyájuk valószínűleg lenvászonból készült, felsőruhájuk, kendőik gyapjúból. Ennek eddig három alaptípusát sikerült elkülöníteni, amiket kiállításunkon is

bemutatunk: a kötényruhát és a lepelruhát a vállon jellegzetes, nagy fibulákkal tűzték össze, míg az általunk *kétöves hosszúruhának* nevezett ruha valószínűleg vállon varrott volt. Ezek közül számunkra talán az utolsó a legérdekesebb. Európában ennek a viseletnek nem lett folytatása, de a kisázsiai arab népviseletek között találunk egy hozzá hasonló, thob'ob nevű ruhát. Lényegében egy kb. három méter hosszú ruhacsőként képzelhető el, aminek hosszát egy alsó, nem látható övvel állítják be. A kelta nők feje általában fedve volt: a számos fejviseletvariációnak a bemutatott három csak egy töredékét jelenti. Efölött legtöbbször gyapjú „fátylat”, valójában nagykendőt is viseltek.

A kiállítás munkánk eddigi eredményeit foglalja össze, amiket a továbbiakban pontosítani és finomítani kívánunk. Rekonstrukciós kísérleteinket a következő években folytatni szeretnénk.

Lásd még – See also: Borító 3. – Cover 3.

Celtic women and roman ladies. An exhibition on historical costumes in the Aquincum Museum

The latest exhibition in the Aquincum Museum presents the clothing of the Romans and the Romanised Celts living in the area of present Budapest in the 1st–3rd centuries A.D. as well as it shows different methods of textile manufacturing and dyeing.

The sources that helped research were Roman tombstones and sculptures, written sources and the results from ethnographical and archaeological studies.

The experiments to reconstruct the original materials and dresses started in 1994. In the first stage a "draft" was made using cheap, synthetic materials to find out the measures and the patterns. The next step was to make the dresses from natural fabrics, then woollen yarn and vegetable dyestuffs were ordered and had spun in Moldova (Romania) where there is still a living tradition of manual spinning, similar to the Celtic methods.

A magyar pipa története Kiállítás a keszthelyi Balatoni Múzeumban

Basics Beatrix

Mit csinál egy művészettörténész – aki ráadásul muzeológus is – nyaralása alatt? Napozik, fürdik a Balatonban és természetesen dolgozik. Kiállítást néz, s ha már megnézi, nem tudja ezt megtenni anélkül, hogy ne összegezze valamilyen módon az igen-csak tanulságosnak bizonyuló látottakat.

Miután valamelyest részt vettem a címben említett kiállítás munkálataiban, amint ez majd remélhetőleg kiderül az általam még nem látott katalógusból is, különös érdeklődéssel látogattam meg a keszthelyi Balatoni Múzeum épületét. Látogatásom nem szorítkozott a vendéghiállításra, bármennyire is az érdekelt a legjobban, alaposan végignézttem a múzeum épületét, állandó kiállításait és az időszakosakat egyaránt.

Keszthely önmagában is gyönyörű kisváros, s vonzerejét csak növeli, hogy a Balaton partján fekszik. Leginkább Kismartonra emlékeztet régi házakkal szegélyezett főutcájával, amely, mint amazé, a kastélyhoz vezet a látogatót. Látványos főtér, nagyrészt szépen helyreállított házak, nem teljesen helyreállított gótikus templom, a közelmúltban felfedezett értékes falképdíszítéssel, a híres kastély és múzeuma, kis utcácskák szebbnél-szebb, hol jó állapotú, hol omladozó műemlék épületekkel, romantikus móló patinás múlt századi szállodákkal – mi kell még egy város vonzerejéhez. Természetesen helyi múzeum. A Balatoni Múzeum Egyesület 1897-ben alakult meg, s gyűjteményét 1899-től látogathatta a közönség. Egy önálló múzeumépület tervei már 1907-ben elkészültek, de az építkezés maga csak 1925-ben kezdődött el Györgyi Dénes tervei alapján. Az 1937-ben megnyílt épület igazán vonzó: neobarokk főhomlokzatának középső rizalitja monumentális hatású, belül az előcsarnok két oldalán bájos belső udvarok, a lépcsőkarok egy kellemesen tágas, jó arányú díszteremhez vezetnek, amelyből az állandó kiállítás teremsora indul mindkét irányban. Bár 1980 és 1985 között az épületet a Zala megyei tanács fölújította, az enyészet jelei csaknem két évtized elmúltával jól láthatóak, az épületbelsőn még inkább, mint a külsőn. Az 1986-ban megnyílt állandó kiállítás az emelet tizenegy termében hasonlóképpen kiváló példája annak, hogy az optimista módon állandónak nevezett és tervezett kiállítások milyen hamar romlanak állagukban, s sajnos egyéb tekintetben sem mindig állják az idő múlását.

Az állandó kiállítás témája, főszereplője kézenfekvő volt: a tó, melynek partján a város elterül. A „Balaton és az ember” című

tárlat, ahogy rendezője, Müller Róbert írja, nem kronológiai rendben, hanem tematikusan igyekszik bemutatni a tó és környezete kapcsolatát. E bemutatás módszerei viszont annál hagyományosabbak: diorámák, enteriőrök, s persze a tárgyak, fotókkal, rajzokkal, grafikonokkal, táblázatokkal kiegészítve. Nem is a tartalmi frissítés hiányzik legfőképpen, hanem a kiállítás elagott külsejének megújítása: a felpúposodott olcsó szürke padlószőnyeg, a rossz világítás, a borzalmas székek lehangoló részletei az enteriőrnek. (Az már groteszk ráadás, hogy a kiállítás létrehozóiról megemlékező szöveg a férfi és női mosdók aajtajai közé kerül, s közvetlenül alatta díszleveg ezek felirata.) Az épületbelső további csúfságai még hangsúlyosabbá teszik mindezeket, pedig viszonylag kevés pénzzel, de odafigyeléssel és jó ízléssel könnyen lehetne változtatni. Csak néhány példa: a már említett székek kicserélése, a földszinti kiállítás paravánjainak és kötélkordonjának megváltoztatása, a lépcsőfordulóban felirat nélkül elhelyezett gyönyörű historizáló keretű múlt századi Balaton tájkép restaurálása és megvilágítása (nem a kétoldalt lógó narancssárga reflektor-szörnyekkel). Elrettentően bájos megoldás a két omladozó padlóju, máladozó ablak- és ajtókeretű, de vonzóan mediterrán hangulatú belső udvarra nyíló körfolyosókban elhelyezett római és középkori kőtár műtárgyainak kiállítási módja: a rendezők (vagy talán a teremőrök) úgy vélték, az elhanyagolható és unalmas emlékeket jobb eltakarni zöldnövényekkel, akár rájuk vagy eléjük rakva, sőt felfuttatva őket.

A földszinti előcsarnok „boxaiban” elhelyezett festmények a hetvenes évek képcsarnoki munkáinak legrosszabbjaival veteksznek, a Halápy János emlékszoaba eldugottan bár, de őriz értékeket. Az emeleti díszteremben szemmel láthatólag kiállítást rendeztek; miután végignézttem a hol posztamenseken, hol a falakon szétszórta elhelyezett műalkotásokat, rájöttem, hogy azok az Első Magyar Látványtárból valók. A jobb sorsra érdemes, igazán kiváló művek esetlegesen elhelyezett labirintusára a főfalon lógó Paczka Ferenc kép Festetics figurája érdeklődéssel tekint le. Valamifajta rendezést és némi hírverést megért volna ez az anyag.

S jöjjön a végén a várva-várt pipakiállítás, amely majdan a Nemzeti Múzeumban is látható lesz. Ridovics Anna ötlete remek: a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Osztályának számos érdekes és értékes gyűjteménye közül kiválasztott egyet, a pipákat, s bemutatja magyarországi történetüket. A tárlaton első pillantásra látszik a gondos és alapos előkészítő munka, a megfontolt válogatás, s a Nemzeti Múzeumbéli gyűjtemény szeren-

csés kiegészítése. Egy ilyen teljességre törekvő és azt sikeresen meg is valósító tematikus feldolgozás önmagában is roppant jelentős dolog, ez esetben azonban még fontosabbá és tartalmasabbá teszi az alcímben jelzett ráadás: a magyar történelem a pipákon. Ez persze nemcsak azt jelenti, hogy a XIX. századi pipáknál az azokon ábrázolt történelmi jelenetek grafikai vagy festészeti előképei is megjelennek, ott is szerencsésen válogatta meg az előképeket a rendező, ahol nem történelmi jelenetek voltak azok, hanem zsánerek, vagy éppen mitológiai témák. Emellett remekül egészítik ki a kiállított tárgyakat a velük kapcsolatos személyek és események ábrázolásai, valamint életképi jelenetek változatos sokasága. A tárgyfeliratok pontosak és jól tájékoztatnak, a rendezői elképzelés mindvégig érthető és maradéktalanul megvalósul. Talán a katalógus is elkészül hamarosan, s ha Keszthelyen nem is, a Nemzeti Múzeumban már annak segítségével lehet még élvezetesebb a bemutató.

Hogy mégsem mondhatjuk, tökéletes kiállítással örvendeztetett meg bennünket a Balatoni Múzeum tárlata, annak a kivitelezés néhány gyengeje az oka. Ha már vannak üvegablakok, s ezek el vannak függönyözve, nem biztos, hogy szerencsés ötlet azokra műtárgyakat lógatni, már csak műtárgyvédelmi megfontolásból sem. Nem mindig sikerült összehozni a különböző műfajokat; grafikát, festményt és a tárgyakat – többnyire pipákat. Ezek az apróságok azonban talán jobban zavarják a szakembert, mint az átlagos kiállítás-látogatót, aki kétségtelenül érdekes, tanulságos és szórakoztató bemutatón ismerkedhet meg a pipa és pipázás magyarországi történetével. E helyen még inkább elgondolkodtató ez a kiállítás, s talán segíthet abban, hogy a kiváló adottságokkal bíró múzeum múltjához és épületéhez méltó tárlatokkal lepje meg látogatóit.

**The history of the Hungarian pipe.
An exhibition in the Balaton Museum in Keszthely**

The city of Keszthely by lake Balaton is famous of its monuments, museums and cultural life. Balaton Museum Society was founded in 1897, and the Balaton Museum's first exhibition was opened in 1937. Although the Neo-Baroque building was reconstructed between 1980–85, its condition has been deteriorated a lot since then and the permanent exhibition showing the connection of the Balaton and people living there also needs a renewal. A temporary exhibition of the Hungarian National Museum can also be seen there with the title "The history of pipes in Hungary – History on pipes". This exhibition is showing an example how to organise interesting, well-executed displays and hopefully it will be followed at least by similar ones, and will lead to the reorganising of old-fashioned, permanent exhibitions as well.

Könyv- és folyóiratszemle

Cifraszűrök

Megjelent a Néprajzi Múzeum tárgykatalógusainak 5. kötete

Balogh Jánosné Horváth Terézia

Fölgyorsult a tárgykatalógusok sorozatának kiadása, amely elsősorban az ún. magyar gyűjteményekben őrzött, azaz a történelmi Magyarország területéről származó múzeumi tárgycsoportokat mutatja be. Az 1993-ban megjelent első kötetet (Szűrűjasok) csak három év múlva követte a második (Úvegképek), s újabb három év telt el a harmadik kötetig (Székképek). De már ugyanabban az évben, 1999-ben negyedik kötetként a Gyűrűk is elkészült, amely a többitől eltérően nemcsak az első világháború előtti Magyarország, hanem egész Európa területéről származó ilyenmű tárgyakat közreadja. Idén, 2000-ben került publikálásra a Cifraszűrök.

A legtermékenyebb katalógus-alkotónak az a Gáborján Alice bizonyult, aki az öt közül kettőt, az elsőt és az ötödiket írta. Kutatói munkásságának egyik legmutatósabb összefoglalását nyújtja a jelen kötet, ahol a gazdag történelmi és szerkezeti ismeretek harminchárom sorszámozott fekete-fehér képpel kísért közreadásán kívül Winter Erzsébet százötvenkét (számozatlan) színes tárgyfelvetele egészíti ki az egyes műtárgyak ismertetését, formai leírását.

A harmadik kötettől kezdve „új hagyomány” jelentkezett: a tárgykatalógusok megjelenésével egyidejűleg kiállítást is rendeztek a szerzők a múzeumban, így a cifraszűrökből is.

A külföldön is legismertebb, „legmagyarabb”-nak tekinthető, szinte szimbolikus jelentőségű népviseleti ruhadarabunkról, a cifraszűréről nehéz újat nyújtani Györffy István eredményei után. Gáborján Alice korábban főként a tárgyféséség nevéhez és anyagához fűződő szó- és tárgytörténelmi kutatásai és megállapításai révén gazdagította a néprajztudományt. Eddigi résztanulmányai, korábbi szűrűkiállításai után újabb jelentős állomás ez a kötet, amelyben a szűrök rátétes és hímzett díszítményeit, színvilágát is alaposabban tanulmányozta a szerző, és gondos leírásukat megalkotta.

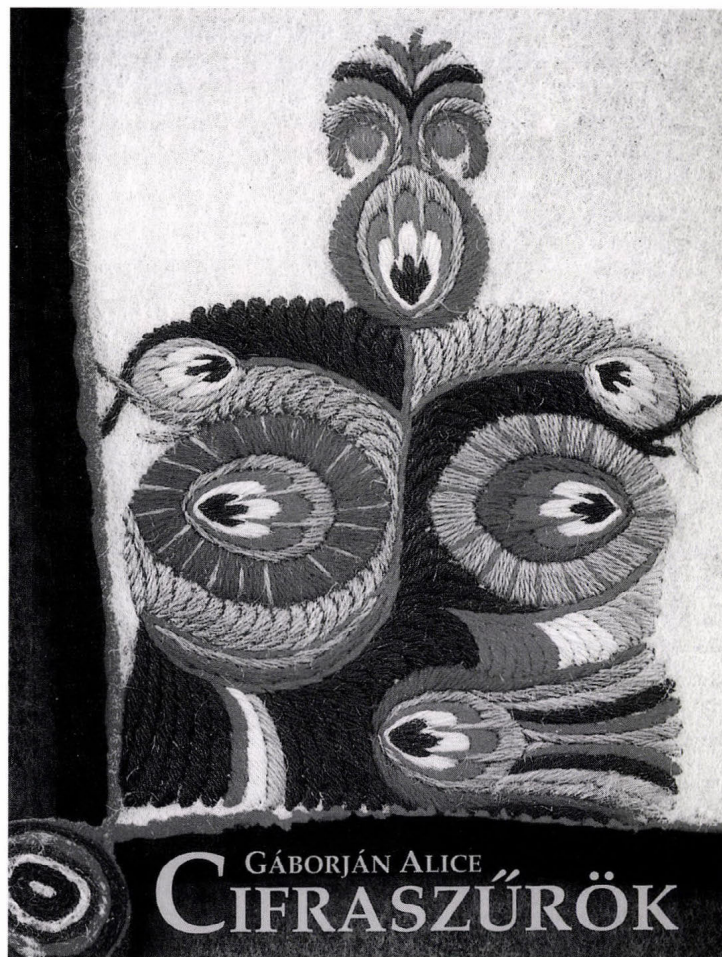
A szótörténet fő tanulsága: *szűr a szürke szűrűposztó és a belőle készült kabátféle is*. A szabás szempontjából megkülönbözteti a szerző a régiesebb *nyakatlan* és az újabb *nyakas* szűrűt. Az utóbbi esetében az általánosan jellemző négyzögletes galléron túl

kis állógallér, nyak is kiegészíti a ruhadarabot.

A bevezető fejezetek külön-külön is tárgyalják a szűrű egyes szerkezeti elemeinek, köztük a csuklyának a történelmi alakulását; európai, valamint ázsiai párhuzamait, és általában azt a kérdést, hogyan alakult ki a XIX. század jellegzetes magyar cifraszűrűre, amelynek a díszítése a továbbiakban hagyományosan a készítő szűrűszabó központok szerint táji típusokra tagolható. Ennek megfelelően a katalógus öt egységbe osztva ad közre összesen hatvannyolc darab – sajnos katalógusszámmal el nem látott – díszített szűrűt a Néprajzi Múzeum Textil- és

Viseletgyűjteményéből, mégpedig tizenöt jászkunsági-alföldit, tizenhárom debreceni-hajdúsági, ismét tizenhárom bihari-erdélyit; továbbá húsz tárgyat a felföldiek csoportjából, s végül hetet a dunántúliak közül. Minden tárgy, írásban és képekben egységesen kétoldali helyet kapott, ez az esztétikai követelmény egyúttal szabványosítást is jelent és sok esetben a kézirat csonkítását követelte meg. Kár, hogy a sorozat terjedelmi korlátjai miatt sem kaphatott teret a Gyűjtemény összes szűrűre, és hetvenhetet csupán egy-egy sorban adatol a függelék. Meg kell említeni, hogy a raktár mindezeket túl is őriz még egy-két tucat szűrűt: csuklyás, pelerinszerű vagy pedig kabátszabású díszítetteket és díszítetleneket is.

A cifraszűr kiállítás előre meghirdetett időpontja korlátozta az előkészítési időt a katalógus megírása tekintetében is, ez a tényező a sorozatszerkesztő Selmeczi Kovács Attila részéről gyorsító beavatkozásokat tett szükségessé. Így sajnálatosan

nem kerülhetett sor több izgalmas muzeológiai, szorosabb értelemben véve gyűjteménytörténelmi kérdés tisztázására, az egyes publikált vagy éppen a fenti munkálatok elvégzésének hiánya miatt nem publikált szűrűk esetében, valamint maradtak még kutatni és megírni való feladatok a múzeumi tárgyak előállításával és funkciójával, a XIX–XX. századi szűrűviseléssel kapcsolatban is.

A sorozaton belül új jelenség, hogy nemcsak egy vagy két, hanem három idegen nyelven – angolul, németül és franciául – készült összefoglaló ehhez a külföldi kutatók számára is fontos kötethez. A csupán ezer példányban nyomott kiadványt a Néprajzi Múzeumban árusítják.

Gáborján Alice: Cifraszűrök. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 5. Szerkesztő: Selmeczi Kovács Attila. Néprajzi Múzeum. Budapest, 2000. 175 p.

ICOM News 2000/2

Deme Péter

A Múzeumok Nemzetközi Tanácsa folyóiratának e száma elsőként új vagy felújított múzeumokat mutat be. A görögországi Nafplionban 1999-ben, az alapítás 25. évfordulójának évében nyitották meg újra kétévi felújítás után az alapítványi működtetésű Peloponnészoszi Folklor Múzeumot. A fél-sziget déli részén lévő intézmény a megnövelt kiállítási területtel, audiovizuális térséggel, új múzeumi bolttal és a mozgás-sérültek számára biztosított hozzáféréssel az eddigénél vonzóbb programot kínál a helyi és a távolabbról jött látogatóknak egyaránt. Az igazgató, Kanellos Kanellopoulos ismertetésében rámutat: a múzeum kezdettől fogva fontos feladatának tekintette a regionális azonosság tudat erősítését, az aktív múzeumpedagógiai tevékenységet. A fenn-tartó alapítvány helyrehozott egy régi vasút-állomást, amely azóta többfunkciós gyermekközpontként szolgál. Az itt őrzött 20.000-nél több múzeumi műtárgy (köztük számos hímzés, szerszám és háztartási eszköz, bútor, ruha, audiovizuális dokumentum Görögország szinte minden részéből) képezi a tudományos és kutatási munka alapját, melynek eredményeit folyamatosan publikálják, elsősorban az *Ethnographica* című szakmai szemlében.

A „Glasgow 1999” fesztivál keretében tavaly nyílt meg a „Világítótorony központ az építészetnek, tervezésnek és városnak” elnevezésű új intézmény. Az épület, melyet a híres skót építész, Charles Rennie Mackintosh tervezett az 1890-es években, a város szívében található és korábban a *Glasgow Herald* című újság székhelye volt. Átalakítása és renoválása újabb bizonyítéka annak, hogyan válik Glasgow a szén, a vas és acél városából az alkotó gazdasági, társadalmi és művészeti megújulás mellett elkötelezett posztindusztriális központtá – véli Stuart MacDonald igazgató. A különböző méretű kiállítótermek egyaránt teret adnak a tárgyakra épülő, tematikus vagy egy-egy konkrét kérdéskörrel foglalkozó építészeti- és tervekialakításoknak. A megjelenítést a modern technika eszközei is segítik (virtuális valóság, videó-vetítések, installációk, interaktív bemutatási lehetőségek). Az épület egész kialakítása azt az érzetet kelti, mintha az utca „meghosszabbítása” lenne. A központ minden eszköz felhasználásával elkötelezetten törekszik értelmezni a környező építészeti valóságot és bevonni a látogatókat ebbe.

Jan Dewilde kurátor az „In Flanders Fields” múzeumot mutatja be, amely 2000-ben el-

nyerte az Európa Tanács Múzeumi Díját. A belgiumi Ypres-ben 1998-ban felavatott intézmény az első világháború után a környéken összegyűjtött anyagokat őrzi és tárja a látogatók elé, megismertetve őket az első gáztámadásokról elhíresült régióban élő civilek, itt harcoló katonák és a hadseregeket kiszolgálók életével, történetével. A relatíve kevés tárgy miatt a múzeum elsősorban a multimédiás bemutatásra koncentrál. A belépő látogató például választhat egy történelmi személységet, akinek életútját, tevékenységét nyomon követheti a számítógépek képernyőjén és a kiállított tárgyak között is. A díjazott intézmény nagyon egyszerű, de fontos üzenetet hordoz a jövő generációi számára is: a háborúnak valójában soha nincs győztese.

Az ICOM főtitkára, Manus Brinkman hosszabb interjút tartott Rafael Feria y Peréz-t, a spanyol nemzeti bizottság elnökét, a madridi Királyi Pénzverde Múzeum igazgatóját. Olvashatunk életéről, szakmai pályafutásáról, valamint az ICOM 2001-ben Barcelonában tartandó közgyűlésének előkészületeiről. „A változás menedzselése; gazdasági és társadalmi kihívások a múzeumokkal szemben” fő témát napirendre tűző tanácskozássra kétezerrel több szakembert várnak, a tervek szerint rendkívül gazdag szakmai és kulturális program-ajánlattal. (Erről külön invitáló írás is szól Frederick-Pau Verrié, a szervező bizottság elnöke tollából, aki hosszan sorolja a katalán főváros által kínált sokféle és izgalmas program-lehetőséget.) A spanyol elnök az ICOM folyamatban lévő átalakítása kapcsán hangsúlyozza, az ICOM megítélése egy országban elsősorban a nemzeti bizottság aktivitásán, lelkesedésén múlik.

A múzeumok nemzetközi szervezete egyik kiemelt feladatának tekinti a kulturális javak védelmét. Érthető, hogy több, ezzel kapcsolatos híradást olvashatunk a lapban: az USA és Kambodzsza kormányainak megállapodásáról a khmer régészeti anyagok védelme érdekében; az ICOM és a vámosok világszervezete (World Customs Organization, WCO) képviselői által 2000 januárjában Brüsszelben aláírt együttműködési memorandumról (ennek teljes szövege olvasható az interneten: <http://www.icom.org>), az ICOM

ICOM News
NEWSLETTER OF THE INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS - VOLUME 53 - 2000 No. 2

"Managing Change: Museums facing economic and social challenges" is the theme of the next General Conference which will be held in Barcelona in July 2001. This theme should enable us to reflect on the major concerns of our profession. ICOM 2001, a significant event for the international museum community, welcomes your applications from now. Please note that the deadline for applying for grants is 1st September 2000 (see p.9).

ICOM's 26 International Committees provide a platform for sharing experience and ideas, and taking part in professional debate. This is a particularly busy time of the year for International Committees: the calendar on pp. 14-15 lists forthcoming events. If you do not belong to an International Committee, contact the ICOM Secretariat for information on the one that will best meet your needs.

The current debate on the reform of ICOM, coordinated by ICOM-REF, is open to all members. Consult our web site (<http://www.icom.org>) and take part in the discussions on reforming our organisation.

ICOM
INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS
CONSEIL INTERNATIONAL DES MUSÉES

által megjelentetett, az Afrikából ellopott régészeti műtárgyak listáját tartalmazó „Vörös Listáról”. Hosszabb tájékoztató mutatja be az ICA (Levéltárak Nemzetközi Tanácsa), ICOMOS (Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Tanácsa), IFLA (Könyvtári Szervezetek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége) és ICOM által közösen kezdeményezett és irányított Blue Shield (Kék Pajzs) mozgalom világszerte elért eredményeit.

További rövidebb-hosszabb beszámolók szólnak egyebek között a német ICOM-bizottság 1999 novemberében Párizsban rendezett üléséről, amelyen közel 100 tagjuk vett részt; a Marketing és Public Relations Bizottság ugyancsak Párizsban, 1999 szeptemberében tartott éves konferenciájáról, amelynek témája ez volt: „A múzeumok marketingje a millennium után”; az AVICOM által tavaly ősszel Montrealban rendezett Nemzetközi Múzeumi és Örökségi Audiovizuális Fesztiválról; a Kosztüm Bizottság görögországi konferenciájáról, amelynek központjában a hozományok témája állt. Két írás ad számot a számítógépes világhálón elért újabb múzeumi eredményekről Németországban és Oroszországban (a legtöbb virtuális múzeumi könyvtárral megközelíthető az ICOM honlapján keresztül). Végül olvashatunk néhány új kiadványról, valamint a következő hónapok legfontosabb szakmai rendezvényeiről. A hírlevél utolsó oldala – immár hagyományosan – felhívja a figyelmet néhány ellopott műtárgyra.

Museum International 2000/2.

Basics Beatrix

Az Egyesült Nemzetek (UN) oktatási, tudományos és kulturális szervezete számára kiadott folyóirat ez évi második számának kiemelt témája az *egyetemi múzeumok*. Nyolc írás foglalkozik a témával részben elméleti szinten, részben pedig konkrét példákat bemutatva. *Peter Stanbury* tanulmánya általában foglalkozik az egyetemi gyűjtemények kialakulásával és a bemutatásukra létrehozott múzeumokkal. Manapság a régi, neves egyetemi gyűjtemények mellett egyre több, bár kisebb és gyakran egy-egy szakterületre specializált egyetemi múzeum létezik, s ezek egyre nyitottabbá válnak a nagyközönség számára. A szerző kiemeli az effajta múzeumok kurátorainak összetett és nehéz feladatát: szolgálniuk kell az egyetem által képviselt tudományt, a helyi iskolákat, valamint a nemzeti örökség részét képező gyűjteményt.

Saját példája, a sidney-i Macquarie University Museum az egyetemi tanács által elfogadott szabályzat szerint működik. A tizennégy gyűjteményt egy tanácsadó testület kurátorai felügyelik és gondozzák, van kiadványuk, amit rendszeresen megújítanak, s web oldaluk lehetővé teszi, hogy a világon bárhol megismerjék őket.

Végül felteszi a kérdést: miért különlegesek az egyetemi múzeumok? A válasz nyilvánvaló – mivel a tudománnyal legszorosabb kapcsolatot ezen intézmények tartanak, a kurátorok a tudományosság minden feltételével körül vannak véve, erős a kutatás és publikálás hagyománya. Nagyon fontos az oktatás terén betöltött szerepük is, mintegy háttérévé válnak annak. Végül pontosan szedett tanulságos felsorolást kapunk a jövő feladatairól és tennivalóiról.

Jane Weeks szellemes című írása – Az egyetemi múzeumi kurátor magányossága – az elszigetelődést vizsgálja mind a többi egyetemi munkatárstól, mind pedig más múzeumi kurátoroktól. Ki kell tehát alakítani olyan új célokat és feladatokat, amelyek ezt az elszigeteltséget megszüntetik. Ez elsősorban az oktatással – akár közép-, akár felsőfokú – való mind szorosabb kapcsolattartást jelentené elsősorban. Olyannyira lehetséges ez, hogy sok esetben még előkészítő kurzusokat is szerveznek a potenciális egyetemi hallgatók számára.

Glenn Williamson az egyetemi múzeumok közönségének változásáról ír. Az Egyesült Államokban az anyagiak előteremtésének bizonytalansága egyre inkább arra kény-

seríti az egyetemi múzeumokat, hogy a felsőoktatáson kívül keresnek támogatókat, ezzel azonban megnő a kockázata annak, hogy elveszítik intellektuális erejüket, az interdiszciplináris párbeszédben betöltött szerepüket.

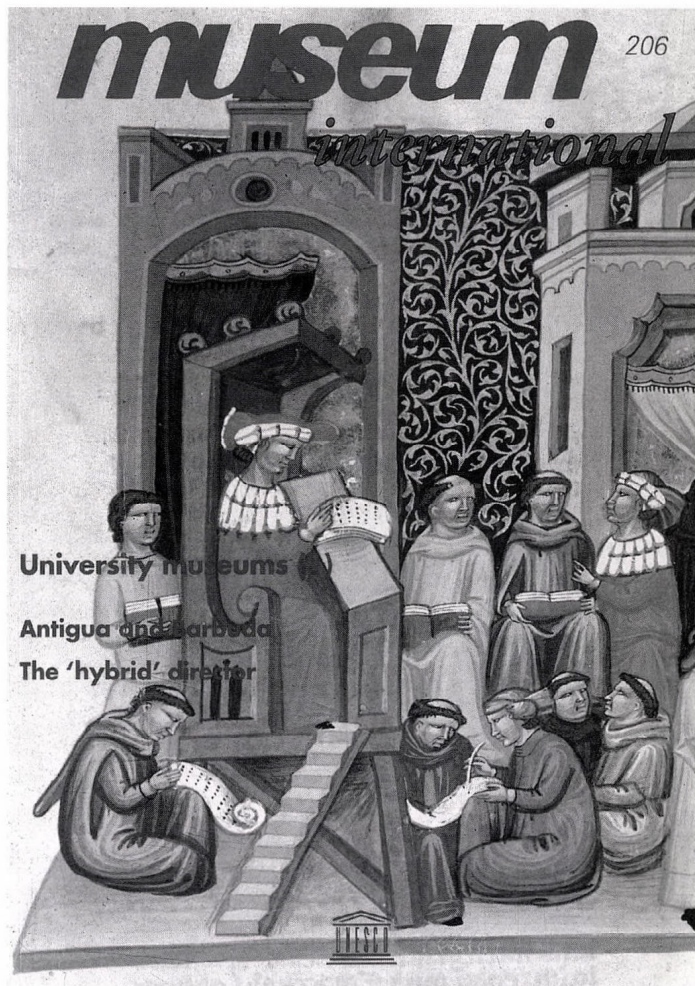
Az ausztráliai egyetemi múzeumok és az Internet kapcsolatát vizsgálja a következő írás. 1997-ben hozták létre az ausztráliai egyetemi múzeumok Internet-feldolgozását (Australian University Museums on Line), amely a gyűjtemények katalógusát is elérhetővé tette az Interneten. Ez egyfajta nemzeti oktatási adatbázist is jelentett, s bizony irigylésre méltó teljesítmény számunkra, ahol nagy esemény, ha egy-egy gyűjtemény számítógépes feldolgozása elkészül.

A patraszi Egyetemi Gyűjtemény önálló technikai és műszaki múzeum, amellyel a tudományos kutatás egyik központja is Görögországban.

Brazília más tekintetben érdekes: az itteni egyetemi múzeumok szinte véletlenszerűen jöttek létre, s bár egy sor kiváló gyűjteménnyel rendelkeznek, szervezetenként nem egyértelmű hovatartozásuk. Mexikóban viszont hagyományos a múzeumok és egyetemek együttműködése, nagyon fontos az oktatásban betöltött szerepük. Különösen érdekes a történeti áttekintés, s néhány korai fotó jól illusztrálja, milyen régóta léteznek ezek a gyűjtemények.

Az oregoni egyetemi Szépművészeti Múzeumot 1932-ben hozták létre speciális céllal, az ázsiai művészet tanulmányozására. Ennek megfelelő anyaga, gyűjteményei is, s szoros kapcsolatot tart fenn Japán, Tajvan, Kína és a Koreai Köztársaság szakembereivel. Ez a kapcsolat lehetőséget ad a folyamatos műtárgyvásárlásra, cserére, a tudományos feldolgozás tökéletesítésére.

A legvonzóbbak talán az egzotikus kis karibi államok múzeumai, ezek tulajdonképpen a nemzeti múzeumok szerepét is

betöltik. Olaszország gazdag múzeumi közül egy torinói alapítvány kutatási programját ismertetik meg az olvasóval. Az elsősorban kortárs művészeti gyűjteményekkel foglalkozó program a közönséggel való szorosabb kapcsolattartást tűzte ki célul.

Végül egy portugál város, Oporto egyházi gyűjteményeinek bemutatásán keresztül szembesülhetünk a kiállításrendezés legérdekesebb problémáival és feladataival.

A folyóirat záró írása ismét elméleti jellegű: az ezredforduló múzeumigazgatóinak új feladatairól gondolkodva a szerző számunkra is meglepően aktuális kérdéseket érint.

Museumvisie 2000/2.

Deme Péter

A holland múzeumi folyóirat e számának szokásos módon gazdag információs és cikkanyagából első helyre kívánczok Max Meyer írása, amelyben a kulturális államtitkár által áprilisban közreadott dokumentumot ismerteti. Rick van der Ploeg ebben azt sürgeti, hogy a „Collectie Nederland”, vagyis a holland kulturális örökség múzeumokban őrzött anyaga optimálisan hozzáférhető és használható legyen a társadalom és tagjai számára. Ennek érdekében szerinte az intézményeknek növelniük kell kiállításai számát és helyszínét; „vendégkurátorokat” kell alkalmazni, akik új szempontok érvényesítését segíthetik; bővíteniük kell a kortárs művészetek eredményeinek elérhetőségét, a kulturális örökség virtuális bemutatását; jobban kell alkalmazniuk a múzeumi műtárgyaktól való megválás (deaccessioning) irányelveit és az egymás közti kölcsönzés lehetőségeit. Mindezek a feladatok és szempontok bizonyára bővebb kifejtést kapnak majd a 2001 és 2004 közötti holland kulturális politika szeptemberben megjelenő alapdokumentumában.

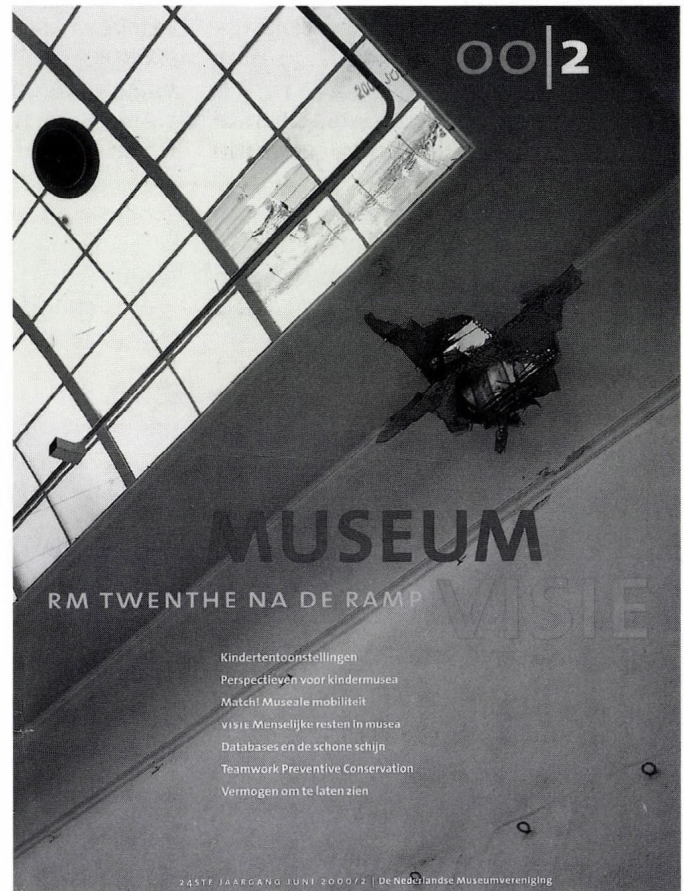
Május 13-án Euschede városában felrobant egy tűzijáték-üzlet (erről a magyar sajtó is hírt adott). A Rijksmuseum Twenthe épülete, mintegy 30 méterre a helyszíntől, belemegett a robbanásba, ablakai betörték, tetőcserepek repültek szét, betondarabok zuhantak rá, törmelékhalomokat, sérült tetőket, ablakokat, ajtókat hagyva hátra. Kész csoda, hogy a gyűjteményekben nem esett kár, összesen egy vitrin tört be. Henk Maurits főszerkesztőnek a helyszínen készült beszámolója arról ad számot, hogyan evakuálták az intézményt az épületből, letisztítva, becsomagolva és elszállítva a festményeket, az üveg- és porcelántárgyakat. Korábban kellett bezárni az időszaki kiállításokat, a múzeum pedig a helyreállítás miatt fél évig kénytelen zárva tartani.

A folyóirat két írása is foglalkozik a gyermekmúzeumokkal (children's museums). Marja van der Putten újságíró és Odette Reydon, a Zaans Museum pedagógiai programfelelőse a hollandiai intézményeket áttekintő cikkében megállapítja: nincs ma múzeum gyermekprogramok (felfedező utak, sarkok, foglalkozások) nélkül. Új jelenség viszont a kifejezetten gyerekeknek szánt kiállítások terjedése (korábban ez szinte kizárólag az amszterdami Tropenmuseum „kiáltása” volt).

Idén novemberben a rotterdami Wereldmuseum nyit új állandó gyerekbemutatót, mégpedig a multikulturális társadalmat megjelenítő szalondó formájában, amelyben minden szoba egy „világ”. A Zuidermuseum (Enkhuizen) egy gyermek naplója alapján eleveníti fel a múltat, az amszterdami Joods Museum tipikus „zsidó házat” mutat be a gyerekeknek, a Legermuseum (Delft) pedig a középkori lovag, Roderick történetét mondja el tárgyak, audiovizuális és interaktív média segítségével. A példák azt bizonyítják, hogy a holland múzeumok önálló célcsoportként kezdik kezelni a gyerekeket.

Fred Wartna, a rotterdami Wereldmuseum gyerekkonferenciáinak vezetője és a Hands on Europe! Association of Children's Museum elnöke az észak-amerikai (pontosabban St. Louis-i) gyermekmúzeumokban tapasztalható új tendenciáról ad tájékoztatást. Eszerint a legfontosabb cél nagyobb önállóságot adni a múzeumba látogató gyerekeknek programjuk kialakításánál, a nekik szóló kezdeményezések helyett az ő saját kezdeményezéseik kerülnek előtérbe. A szerző szerint ez a gyermekmúzeumok útja a XXI. században.

A Holland Múzeumok Szövetsége új kezdeményezése a Museaal Mobiliteitennetwerk (múzeumi mobilitási hálózat), amelynek keretében két intézmény egy-egy szakembere hosszabb-rövidebb időre helyet, intézményt, beosztást cserél. Az első tapasztalatszerzők közé tartozik Tessa Luger, a Holland Kulturális Örökség Intézete passzív konzerválással foglalkozó szakembere és Antoinette van Dorssen, az amszterdami Hajózási Múzeum projektvezetője. Homme Siebenga újságíró velük készített kettős interjújából megtudhatjuk, hogy tíz hónapra szóló cseréjük során Luger a Hajózási Múzeum gyűjteménykezeléssel foglalkozó osztályát vezette, Dorssen pedig kongresszust szervezett a műtárgyak szelekciójáról és a

tőlük való megválásról (deaccessioning). Mindketten számos fontos gyakorlati és elméleti tapasztalatot szereztek „átmeneti” munkahelyükön és lelkesen propagálják kollégáik körében a tapasztalatcsere eme új formáját.

A folyóirat Visie rovata ezúttal az emberi maradványok múzeumi megőrzésével és bemutatásával foglalkozik. Ewald Vanvugt publicista, a Rotterdam Kunsthal nagy sikerű „Csontok, csontok” című kiállításának vendégkurátora (1998–1999) az emberi test különböző maradványainak (koponya, csontváz, állkapocs, stb.) bemutatási lehetőségeiről és ennek hasznosságáról értekezik. Emellett leszögezi, hogy a más (elsősorban egykori gyarmati) országokból származó, a holland múzeumokban található ilyen típusú anyagokat nem kellene visszaszolgáltatni, hiszen jelenlegi őrzési helyükön igen hasznos szerepet töltenek be a közönség nevelésében.

Harrie Leyten, az amszterdami Reinwardt Academie muzeológia oktatója pedig éppen a más kultúrákból származó emberi maradványok visszaszolgáltatásáról értekezik. A kiindulópontot a Holland Múzeumi Szövetség etikai bizottságának (ennek tagja a szerző is) közelmúltban nyilvánosságra hozott állás-

foglalása adja egy grönlandi inuit maradványainak visszaadása ügyében. Ennek lényege: akik visszakérik, bizonyítsák közvetlen kapcsolatukat vele. A cikk, miután röviden áttekinti több nagy, egykori gyarmattartó ország jogi szabályozását és gyakorlatát, megállapítja, hogy miközben elvi szinten – és elsősorban nemzetközi konferenciákon – sokat foglalkoznak a kérdéskörrel, gyakorlati téren még szinte semmi nem történt.

A múzeumi gyűjtemények adatbázisai számítógépes hálózaton történő megjelen-

tetésének kérdéskörét, problémáit elemzi *Jeanne Hogenboom* dokumentációs-számítógépes szakember írása, amely a CIDOC és az MDA közös konferenciáján (London, 1999 szeptembere) elhangzott előadás írott változata.

Mariska Pool textilrestaurátor és *Judith Tegelaars* műtárgyvédelmi szakember az ICCROM által kezdeményezett és koordinált „Teamwork Preventive Conservation” elnevezésű európai projektet ismerteti, amelyben hét európai múzeum

vesz részt (köztük a budapesti Néprajzi Múzeum). A konzulenseknek, akik a megelőző konzerválás szakemberei, elsősorban az a feladatuk, hogy az egyes intézményekben segítsék a hosszú távra szóló műtárgyvédelmi tervek megfogalmazását, országos szinten pedig különböző esz-közökkel népszerűsítsék a megelőző konzerválás eszméjét. A cikk röviden ismerteti a delfti Legermuseum és a barcelonai Modern Művészetek Múzeuma első eredményeit e projekt keretében.

Állami kitüntetések és szakmai díjak

Augusztus 20-án, államalapító Szent István királyunk ünnepe alkalmából Mádl Ferenc köztársasági elnök a Parlament kupolatermében tartott ünnepségen a *Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje* (polgári tagozat) állami kitüntetést adta át:

dr. Király Péterné dr. Csilléry Klárának, a néprajztudomány doktorának, címzetes egyetemi tanárnak, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre) nyugalmazott osztályvezetőjének;

a *Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje* (polgári tagozat) állami kitüntetésben részesült *dr. Lükő Gábor* nyugalmazott muzeológus.

Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere ugyancsak augusztus 20-án alkalmából szakmai díjakat adott át közgyűjteményekben dolgozó szakembereknek.

Az újonnan alapított *Széchenyi Ferenc Díjban* részesült:

dr. Endrei Walter akadémiai doktor, a Textilmúzeum Alapítvány kurátora, a textilmuzeológia önálló tudományággá válása és a Textilmúzeum újbóli megnyitása érdekében végzett kiemelkedő munkájáért;

dr. Kecskeméti Tibor kandidátus, a Múzeumi Tanács elnöke, a Magyar Természettudományi Múzeum nyugalmazott főigazgató-helyettese, kiemelkedő szakmai és sza-

kfolyóirati munkájáért, a muzeológia terén betöltött integráló szerepéért;

Kiss László, az Országos Műszaki Múzeum nyugalmazott főigazgató-helyettese, a műszaki muzeológia terén végzett több évtizedes eredményes munkájáért, a technikatörténeti múzeumok tevékenységének segítéséért.

Móra Ferenc Díjat kapott:

Darvas Lászlóné, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum közművelődési főosztályának vezetője, a múzeum és az iskola közötti kapcsolatok kiépítése érdekében kifejtett tevékenységéért;

Fűrészné Molnár Anikó, a Tatabányai Múzeum igazgatója, kiemelkedő és sokirányú múzeumfejlesztési és kiállítási munkája elismeréseként;

Horváthné Csukás Györgyi, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájegység-felelős muzeológusa, a néprajzi muzeológia fejlődéséért szolgáló több évtizedes tevékenységéért;

Virágné Szalontay Judit, a Csornai Múzeum igazgatója, tudományos ismeretterjesztő és kutató munkájáért.

Népművelésért Díjban részesült:

Barta Éva, a Magyar Nemzeti Múzeum történész muzeológusa, a Honismereti Szövetség titkára, a honismereti munka szer-

vezésében és irányításában kifejtett sokirányú tevékenységéért.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztályának *Nívó Díjában* részesült kiemelkedő szakmai teljesítme elismeréseként:

Adorjárné dr. Gyuricza Anna, a Budapesti Történeti Múzeum Adattárának vezetője;

Aladics Antal, a Pest Megyei Múzeumok igazgatóságának kiállítás-rendezője, Szentendre;

Jósvainé dr. Dankó Katalin, az MNM Rákóczi Múzeumának igazgatója, Sárospatak;

dr. Tamás Edit, a MNM Rákóczi Múzeumának történész muzeológusa, Sárospatak;

Zilahy Ferenc, a Magyar Természettudományi Múzeum preparátora, Budapest.

Gratulálunk valamennyi elismerésben részesült kollégáknak!

A Pulszky Társaság hírei

Elnökségi és választmányi ülés (2000. június 8.)

Az elnökség és a választmány kihelyezett ülést tartott Tápiószelén, a Blaskovich Múzeumban. A testületek megjelent tagjai meghallgatták Matskási István elnök tájékoztatását a március 4-i közgyűlés óta eltelt időszak eseményeiről, az elnökségi ülések témáiról, a finanszírozás gondjairól. Ezt követően megtekintették a Blaskovich Múzeum kiállításait.

Elnökségi ülés (2000. szeptember 7.)

A testület örömmel nyugtázta, hogy szeptember 25-én regionális Pulszky-találkozóra

kerül sor Miskolcon, a Herman Ottó Múzeummal közös szervezésben, a múzeum névadója születésének 165. évfordulóján rendezendő *Múzeumaink az ezredfordulón* című tanácskozás keretében.

Hozzájárult ahhoz, hogy Cseri Miklós és Deme Péter a társaság képviselőiben részt vegyen a NEMO (Európai Múzeumi Szervezetek Hálózata) idei közgyűlésén, melyet november 17–18-án tartanak Lisszabonban.

Az elnökség felkérte Bodó Sándor alelnököt, hogy a következő ülésre írásban tegyen javaslatot a magyar múzeumok 2002-ben esedékes kétszázadik évfordulójával kapcsolatos programokra.

Tudomásul vette, hogy a tervezett életrajzi lexikon szakmai előkészületei rendben

folynak, finanszírozási pályázatot adtak be a szervezők a Soros Alapítványhoz, levélben kértek támogatást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától. Úgy döntött, hogy a most felmerülő költségek fedezéséhez ötszázezer forintig terjedően a társaság biztosítja a pénzügyi forrást.

A testület tudomásul vette, hogy a MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősége új, budapesti nyomdával kívánja folytatni a munkát.

Nyugtázta, hogy illetékes múzeumi vezetők kezdeményezték a megyei múzeumok egyesületének megalakítását és kifejezte készségét a szoros, érdemi együttműködésre.

E számunk szerzői

Bajzáth Judit dr. (1964) tanár, népművelő PhD osztályvezető Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest	Demeter Zsófia dr. (1950) történész kandidátus tudományos főmunkatárs Szent István Király Múzeum Székesfehérvár	Kecskeméti Tibor dr. (1930) geológus kandidátus c. igazgató Magyar Természettudományi Múzeum Budapest	Sági Zoltán dr. (1964) rendőr alezredes igazgató Bűnügyi és Rendőrség-történeti Múzeum Budapest
Balogh Jánosné Horváth Terézia dr. (1941) etnográfus kandidátus főmuzeológus Néprajzi Múzeum Budapest	Draveczy Balázs (1938) régész, történész igazgató Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Budapest	Kincses Katalin Mária dr. (1968) történész tudományos titkár Hadtörténeti Múzeum Budapest	Selmezy Kovács Attila dr. (1942) etnográfus a néprajztudomány doktora főtanácsos Néprajzi Múzeum Budapest
Basics Beatrix dr. (1956) művészettörténész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Fatsar Kristóf (1969) tájépítész tanársegéd Szent István Egyetem Budapest	Kovács Tibor dr. (1940) régész kandidátus főigazgató Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	V. Szalontay Judit (1947) etnográfus múzeumigazgató Csornai Múzeum
H. Bathó Edit dr. (1956) etnográfus múzeumigazgató Jász Múzeum, Jászberény	Gócsáné Móra Csilla (1960) történész, népművelő igazgató Blaskovich Múzeum Tápiószel	Merk Zsuzsa (1956) történész igazgató Türr István Múzeum Baja	Takács Imre dr. (1959) művészettörténész tudományos titkár Szépművészeti Múzeum Budapest
Beleznay Andor (1932) ny. iskolaigazgató Budapest	Harmati Béla László (1966) művészettörténész tudományos munkatárs Evangélikus Országos Múzeum Budapest	Oka Ildikó régész, etnográfus Japán	Varga Kálmán (1953) történész tudományos igazgató-helyettes Műemlékek Állami Gondnoksága Budapest
Deme Péter dr. (1950) történész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Horváth István (1940) régész megyei múzeumigazgató Balassa Bálint Múzeum Esztergom	Romsics Imre (1963) etnográfus igazgató Viski Károly Múzeum Kalocsa	Veres László dr. (1950) történész, etnográfus kandidátus megyei múzeumigazgató Herman Ottó Múzeum Miskolc
			Sz. Zomborka Márta (1959) etnográfus igazgató Tragor Ignác Múzeum Vác

Aquincum

Kelta asszonyok a szövőműhelyben
Celtic women

Előkelő római hölgyek
Roman ladies
Fotók – Photos: Oka Ildikó

Jász Múzeum

Részlet az egyháztörténelmi kiállításból
Detail of the exhibition on religion history
Fotó – Photo: Faragó László

Magyar Természettudományi Múzeum

Részlet a millenniumi kiállításból
Detail of the Millennium exhibition
Fotó – Photo: Vimola Károly

MAGYAR MÚZEUMOK

